

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Kijevo nacionalinis Taraso Ševčenkos universitetas

Географічний факультет / Geografijos fakultetas

Кафедра країнознавства та туризму / Regioninių studijų ir turizmo katedra

Навчально-науковий інститут філології / Filologijos institutas

Центр балтистики / Baltistikos centras

Кафедра полоністики / Polonistikos katedra

Історичний факультет / Istorijos fakultetas

Київський національний лінгвістичний університет

Kijevo nacionalinis lingvistikos universitetas

Університет Вітовта Великого / Vytauto Didžiojo Universitetas

Академія освіти / Švietimo Akademija

Клайпедський університет / Klaipėdos universitetas

Факультет соціальних і гуманітарних наук / Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas

Інститут досліджень діаспори / Diasporos tyrimų institutas

Міжнародна науково-практична конференція

Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija

УКРАЇНА – ЛИТВА:

ІСТОРИЧНІ, МОВНО-КУЛЬТУРНІ ТА ТУРИСТСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

UKRAINA IR LIETUVA:

ISTORIJOS, KALBOS, KULTŪROS IR TURIZMO PARALELĖS

19 листопада 2021 р. / 2021 m. lapkričio 19 d.

за сприяння / konferencijos globėjai:

Посольство Литовської Республіки в Україні / Lietuvos Respublikos ambasada Ukrainoje

Громада українців міста Вільнюс / Vilniaus ukrainiečių bendrija

Громада литовців України / Ukrainos lietuvių bendruomenė

Видавничий дім "Гельветика" / Leidykla „Helvetika“ (Ukraina)

Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції

Київ, 19 листопада 2021 р.

Київ - 2021

Рада конференції / Konferencijos mokslinis komitetas:

- Володимир БУГРОВ / Volodymyr BUGROV** – професор, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка / profesorius, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto rektorius
- Роман ВАСЬКО / Roman VASKO** – професор, ректор Київського національного лінгвістичного університету / profesorius, Kijevo nacionalinio lingvistikos universiteto rektorius
- Йозас АУГУТІС / Juozas AUGUTIS** – професор, ректор Університету Вітовта Великого / profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius
- Артурас РАЗБАДАУСКАС / Artūras RAZBADAUSKAS** – професор, ректор Клайпедського університету / profesorius, Klaipėdos universiteto rektorius
- Сергій ЗАПОТОЦЬКИЙ / Sergii ZAPOTOSKY** – професор, декан географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка / profesorius, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Geografijos fakulteto dekanas
- Іван ПАТРИЛЯК / Ivan PATRYLIAK** – професор, декан історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка / profesorius, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Istorijos fakulteto dekanas
- Григорій СЕМЕНЮК / Grygorii SEMENIUK** – професор, директор Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка / profesorius, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto direktorius
- Рімантас БАЛЬСИС / Rimantas BALSYS** – професор, декан факультету соціальних і гуманітарних наук Клайпедського університету / profesorius, Klaipėdos universiteto socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto dekanas
- Ольга ЛЮБИЦЕВА / Olga LIUBICEVA** – професорка, завідувачка кафедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка / profesorė, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Regioninių studijų ir turizmo katedros vedėja
- Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ / Rostyslav RADYŠEVSKY** – академік НАН України, професор, завідувач кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка / Ukrainos Nacionalinės mokslo akademijos akademikas, profesorius, Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto Polonistikos katedros vedėjas
- Вілма ЛЕОНАВІЧЕНЕ / Vilma LEONAVIČIENĖ** – керівник Центру литuanістики та міжнародних програм Академії освіти Університету Вітовта Великого / Švietimo Akademijos Lituanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė, Vytauto Didžiojo universitetas

Оргкомітет конференції / Konferencijos organizacinis komitetas:

Ігор КОРОЛЬОВ / Igor KOROLYOV – професор кафедри полоністики, директор Центру балтистики Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка / Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto Baltistikos centro vadovas, Polonistikos katedros profesorius

Ігор ВИННИЧЕНКО / Igor VYNYČENKO – доцент кафедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори / Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Regioninių studijų ir turizmo katedros docentas, Diasporos tyrimų instituto direktorius

Андрій КОВАЛЬ / Andrii KOVAL – заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка / Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Istorijos fakulteto mokslo reikalų ir tarptautinių ryšių prodekanas

Наталія ПЛАСТУН / Natalija PLASTUN – адміністратор Центру балтистики Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка / Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto Baltistikos centro ir konferencijos administratorė

Україна – Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі : матеріали У45 міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 листопада 2021 р.) – К. : Гельветика, 2021. – 204 с.

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить програму заходу та тези доповідей науковців, педагогів, громадських діячів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів України, Литви, США, Канади, Китаю. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання ролі особистості в історії, особливостей діяльності громадських організацій, уроків та спадщини Великого князівства Литовського, мовно-культурних взаємин, туристських практик двох країн.

ЗМІСТ

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ: СПАДЩИНА ТА УРОКИ / LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTYSTĖ: PAVELDAS IR PAMOKOS

Stančienė Dalia Marija

BRESTO UNIJA – UKRAINIEČIŲ TAUTOS MODERNIZACIJA
VAKARIETIŠKOS KULTŪROS KONTEKSTE 10

Ніка Оксана

ГРАМОТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ 13

Гарапко Віктор

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ ЯК СМИСЛОБРАЗ
ІДЕНТИЧНОСТІ ТА МЕНТАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ОСНОВА
ВІДНОСИН ЛИТВИ З БІЛОРУССЮ ТА УКРАЇНОЮ 16

Наєнко Галина

РУСЬКА Й ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВИ У «ДІОПТРИ»
ВІТАЛІЯ З ДУБНА (ВЕВІС, 1612 РІК)..... 20

Темчинас Сергеюс

СКОЛЬКО РАЗ ЧЕШСКАЯ КНИГА «ЛУЦИДАРИЙ»
ПЕРЕВОДИЛАСЬ НА РУСЬКУ МОВУ 24

Ващук Дмитро, Старенький Ігор

КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОДІЛЛІ У ЛИТОВСЬКУ ДОБУ
(МАТЕРІАЛИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)..... 28

Сліпушко Оксана

ХУДОЖНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ
У ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЛІТОПИСАХ
ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОГО КНЯЗІВСТВА 32

Хоменко Віталій

ЧИ ІСНУВАЛА АЛЬТЕРНАТИВА ВХОДЖЕННЮ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
ДО СКЛАДУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО? 37

Бондар Наталія

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ І ЇЇ РАННІ ЧИТАЧІ
З ТЕРЕНІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ..... 41

Матей Юлія

ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА
ЛИТОВСЬКОГО: ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ. – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)..... 44

Яблонський Олександр

КИЇВ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА
ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО..... 48

**ПОСТАТЬ В ІСТОРИЇ. УКРАЇНЦІ В ЛИТВІ, ЛИТОВЦІ В УКРАЇНІ:
СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ.
КУЛЬТУРНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПРОЄКТ
«ШЛЯХ ГЕДИМІНОВИЧІВ»: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ /
ASMENYBĖ ISTORIJOJE. UKRAINIEČIAI LIETUVOJE, LIETUVIAI
UKRAINOJE: ĮPRASTI IR KITOKIE VIEŠAJAME GYVENIME.
KULTŪROS IR TURIZMO PROJEKTAS „GEDIMINAIČIŲ KELIAS“:
ĮGYVENDINIMO BŪDAI**

Поповський Анатолій, Хмель-Дунай Галина

З ПОГЛЯДУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
ЩОДО УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ
І СТАНУ ЕТНІЧНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ 50

Потапенко Руслана

АЛЬФРЕДАС БУМБЛАУСКАС: УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКЕ
ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ КУЛЬТУР..... 55

Ганус Сергій

МІЖ «МЕТОДОЛОГІЧНИМ НАЦІОНАЛІЗМОМ» І «ПОВЕРНЕННЯМ
ДО ЄВРОПИ»: ПАРАЛЕЛІ ДИСКУРСІВ ЛИТОВСЬКОЇ
ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ Й ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ 58

Гончарова Ольга

ЛИТОВЦІ ХАРКІВЩИНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ
1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ..... 62

Турянця Інна

ІСТОРІЯ, ЩО НАС ОБ'ЄДНУЄ: КОММЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ
ТА ІСТОРИЧНІ ДИСКУРСИ УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКОГО
БЕЗПЕКОВОГО І ОБОРОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В УМОВАХ «ГІБРИДНИХ» ЗАГРОЗ 66

Рогожин Сергій	
«Шлях Гедиміновичів»: дорога з минулого в майбутнє.....	70
Вітенко Алла	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ОХОРОНИ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ОСНОВНИХ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ... 74	
Любіцева Ольга, Корольов Ігор, Винниченко Ігор	
ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «ЛИТОВЦІ В УКРАЇНІ»	78
Смирнов Ігор, Цуй Джибо	
ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ВІЛЬНОСТІ.....	80
Мисак Анастасія, Винниченко Ігор	
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИК ЛИТОВСЬКОГО РОДУ	84
Моргун Тетяна, Шертвітенє Наталія	
НЕВТОМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА УКРАЇНУ – НЕПОРОЖНЯ НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА	88
Петренко Ірина, Винниченко Ігор	
ПОЛТАВСЬКЕ КОРИННЯ ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ	92
Чернишук Віктор	
ТАЄМНИЧІ ДОСЬЄ КОНОВАЛЬЦЯ: ПЛАН ПОРЯТУНКУ ЛИТВИ. ТЕЗИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	96
Жильцова-Вуссек Людмила	
30 РОКІВ РАЗОМ З БАТЬКІВЩИНОЮ. СПОГАДИ.....	99
Шертвітенє Наталія	
РОЛЬ ЦЕРКВИ ПРЕСВЯТОЇ ТРІЙЦІ У ВІЛЬНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА БІЛОРУСЬКОГО НАРОДІВ.....	103

**ЕТНІЧНИЙ, НОСТАЛЬГІЙНИЙ ТА ЕТНОЕКЗОГЕННИЙ ТУРИЗМ:
ПРАКТИКИ ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ.
ПРОМОЦІЯ ТА ІННОВАЦІЇ В ТУРИЗМІ /
ETNINIS, NOSTALGIŠKAS IR ETNINIS EGZOGENINIS TURIZMAS:
LIETUVOS IR UKRAINOS PRAKTIKA.
TURIZMO SKATINIMAS IR NAUJOVĖS**

Винниченко Ігор

ЛИТОВСЬКА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОЕКЗОГЕННОГО
ТУРИЗМУ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ВИКОРИСТАННЯ..... 108

Гапон Надія

МІСЬКИЙ ПРОСТІР ЖИТТЯ: ОНТОЛОГІЧНИЙ
ТА ТУРИСТИЧНИЙ ВИМІРИ 112

Коцур Леся

ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ І ЛИТВИ
ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У 1990-Х РОКАХ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ 116

Циватий Вячеслав

УКРАЇНА – ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА: МОВНО-КУЛЬТУРНІ
ПАРАЛЕЛІ ТА ТУРИСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ
МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ ХХІ СТОЛІТТЯ
(ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ) 122

Мацука Вікторія

ЕТНІЧНИЙ ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПОПУЛЯРНИЙ
НАПРЯМОК У ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ: ЛИТОВСЬКИЙ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД 126

Опарін Ілля

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНОЦИДУ І РЕЗИСТАНСУ ЛИТВИ
ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ 130

Коваленко Ірина

ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОГО ПРАВИТЕЛЯ В ПОЕМІ «ПІСНЯ ПРО ЗУБРА»
МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО: ДІАЛОГ ЛИТОВСЬКИХ
І РОКСОЛАНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ..... 134

Panyshko Serhiy

UKRAINIAN PARALLELS OF GEOMORPHOLOGICAL
AND HISTORICAL PROCESSES OF MODERN VIEW FORMATION
OF GEDIMINAS HILL IN VILNIUS AND THEIR USE
IN TOURIST SPHERE..... 138

Резенькова Марина

ДОСВІД ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ COVID-19..... 141

Маріна Олена

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ/ЛИТВИ НА ВЕБСАЙТАХ
УКРАЇНСЬКИХ І ЛИТОВСЬКИХ ТУРОПЕРАТОРІВ 144

Паска Марія, Боратинський Олег

ОСОБЛИВОСТІ СТРАВ АВТЕНТИЧНОЇ КУХНІ –
ОСНОВА РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ 147

Гусак Ольга

ЕТНОТУРИЗМ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЛИТОВСЬКИЙ ДОСВІД..... 151

**МОВНО-КУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ
ДИСКУРСИВНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ І ЛИТВИ /
UKRAINOS IR LIETUVOS DISKURSO ERDVĒS KALBINĒS
IR KULTŪRINĒS PARALELĒS**

Назаров Назарій

ЛИТОВСЬКА ПАРАЛЕЛЬ ДО ПІСНІ ІВАНА МАЗЕПИ
"ОЙ ГОРЕ ТІЙ ЧАЙЦІ": ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ
СПІЛЬНОБАЛТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОНДУ 155

Derukaitė Jūratė

PER KLAIPĖDOS UNIVERSITETO LITUANISTINĮ ŠVIETIMĄ –
LINK LIETUVOS IR UKRAINOS JUNGČIŲ 157

Тараненко Аушреле

МОВНА ПОЛІТИКА В ЛИТВИ ТА В УКРАЇНИ У СФЕРІ
СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНИХ МОВ
У ПЕРІОД 20-Х –ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ..... 159

Darginavičienė Irena	
TCKS ON IDENTITY AND THE MOTHER TONGUE IN THE GLOBAL WORLD	161
Pakalniškienė Dalia, Lubienė Jūratė	
DIALECTOLOGICAL TOURISM: THE MODELS OF MOTIVATION REGARDING THE LEXIS OF HEAD AREA OF THE NORTHERN SAMOGITIANS	164
Gritėnienė Aurelija	
UKRAINA IR UKRAINIEČIAI LIETUVIŲ KALBOS AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE	166
Kapranov Yan	
NOSTRATIC REFLEXES IN LITHUANIAN	170
Пахолук Зінаїда	
ЛІТЕРАТУРНЕ ПЕРЕХРЕСТЯ.....	173
Васько Роман	
САКРАЛІЗАЦІЯ МЕГАЛІТИЧНИХ СПОРУД ТА ЇХ НОМІНАТИВНІ РЕЛІКТИ В СУБСТРАТНОМУ ШАРІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ.....	177
Balsys Rimantas	
GAIDYS (VIŠTA) LAIDOTUVIŲ RITUALUOSE: KAI KURIOS LIETUVIŲ IR UKRAINIEČIŲ PAPROČIŲ PARALELĖS.....	181
Корольова Алла	
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ДІАГНОСТИКА СИНКРЕТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ <i>ІСТИНА</i> В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ І ЛИТОВЦІВ	184
Гриценко Світлана	
ЛИТОВСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОВНО-КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ	187
Alona Shyba	
TEACHING LITHUANIAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE TO YURI FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY STUDENTS	190
Пластун Наталія	
М. К. ЧЮРЛЬОНІС В ІНТЕРМЕДІАЛЬНОМУ ПОЛІ РАУЛЯ ЧІЛАЧАВИ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ	193
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	197

**ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ:
СПАДЩИНА ТА УРОКИ /
LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTYSTĖ:
PAVELDAS IR PAMOKOS**

Dalia Marija STANČIENĖ

Klaipėdos universitetas (Klaipėda, Lietuva)

**BRESTO UNIJA – UKRAINIEČIŲ TAUTOS MODERNIZACIJA
VAKARIETIŠKOS KULTŪROS KONTEKSTE**

Bresto unija – tai ne tik tarpkonfesinis dialogas, bet ir Kijevo Rusios kelias, įsisavinant europinės kultūros vertybes. Kaip teigia Mintautas Čiurinskas, „Į uniją galima žiūrėti ir kaip į bandymą Kijevo Rusios paveldą perimti ir adaptuoti ne pagal Maskvos, o pagal LDK valstybės istorinių realiųjų kuriamą siužetą.“ [1]

XV a. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (LDK) stačiatikiai buvo pavaldūs Kijevo metropolijai, padalinti į dvi dalis. Vieną, didesnę dalį, valdė Maskvą, o kitą, mažesniąją, – LDK. Toks pasidalijimas kėlė interesų susikirtimą: Maskva siekė išlaikyti visus stačiatikius savo įtakoje, o LDK bandė integruoti nekatalikišką visuomenės dalį ir priartinti prie vakarietiškai orientuotos didžiųjų kunigaikščių politikos. Tokios integracijos bandymu tapo Bažnytinė unija, t. y. Abiejų Tautų Respublikos stačiatikių ir katalikų Bažnyčių sąjungos sutartis.

Iš katalikų pusės aktyviausias Bažnytinės unijos teoretikas ir pagrindėjas buvo jėzuitas, pirmasis Vilniaus universiteto rektorius, kontrreformacijos veikėjas ir rašytojas, Zigmanto Vazos pamokslininkas Petras Skarga. Iš stačiatikių pusės – Kijevo ir visos Rusios metropolitas Mykolas Rahoza.

1596 10 06 Brastoje buvo sušauktas stačiatikių vyskupų sinodas, kuriame buvo svarstomi Romos popiežiaus Klemenso VIII patvirtinti Bažnytinės unijos nuostatai. Sinodas iš karto pasidalijo į dvi priešiškas grupes: unitai, kurie pritarė ir stačiatikiai (dizunitai) – nepritariančios unijai. Abi grupės posėdžiavo atskirai.

1596 10 09 Bresto Šv. Mikalojaus cerkvėje Kijevo metropolitas Mykolas Rahoza iškilmingai paskelbė unijos aktą, ratifikuojantį sąjungą tarp Katalikų Bažnyčios ir stačiatikių Kijevo metropolijos. Stačiatikių grupė (dizunitai)

atsisakė pripažinti aktą. Tokiu būdu Bažnytinė unija suskaldė LDK stačiatikių Bažnyčią į unitus ir dizunitus.

1596 12 15 Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza savo universalu patvirtino aktą, įteisinantį Kijevo stačiatikių metropolijos sąjungą su Romos popiežiumi. Taip buvo įkurta Unitų Bažnyčia (nuo XVIII a. vadinama graikų apeigų Katalikų Bažnyčia), pripažįstanti popiežiaus valdžią, dogmas ir svarbiausias Katalikų Bažnyčios apeigas, tačiau išlaikanti savo struktūrą ir vidaus organizaciją, hierarchiją, senąsias Rytų bažnyčios apeigas, bažnytinės slavų kalbos vartojimą pamaldose. Graikai katalikai tapo pavaldūs Kijevo metropolitui, kuris XVII a. savo rezidenciją perkėlė į Vilnių.

Zigmantas Vaza rėmė ne tik pačią Bažnytinę uniją, bet ir pažadėjo sulyginti unitų vyskupų teises su katalikų vyskupų teisėmis. Uniją taip pat rėmė dauguma katalikybę išpažįstančių didikų: Mikalojus Radvila Našlaitėlis, Leonas Sapiega ir kiti. Stačiatikių didikai taip pat norėjo, kad jų Bažnyčios vyskupai, kaip ir katalikų vyskupai, įgytų tokį pat socialinį statusą ir turėtų vietas Senate ir seimeliuose. Karaliaus pažadas sulyginti unitų ir katalikų vyskupų teises į Unitų Bažnyčią pritraukė nemažai stačiatikių didikų.

Stačiatikiai (dizunitai) po Bresto unijos neteko daugelio savo sakralinių pastatų. LDK valdovų pritarimu dizunitų šventovės buvo perduotos unitams, o naujų bažnyčių statyba buvo beveik visiškai sustabdyta. Dizunitai tik 1633 m., LDK valdovui Vladislovui IV patvirtinus patriarcho Teofano sudarytą stačiatikių dizunitų hierarchiją su metropolitu Piotru Mochila priešakyje, atgavo anksčiau turėtas teises. Tokiu būdu Lietuvos ir Lenkijos stačiatikiai XVII a. formaliai turėjo dvi lygiagrečias bažnytines hierarchijas

Susikūrusi Unitų bažnyčia susidūrė su stoka gerai parengtų dvasininkų, kadangi neturėjo tinkamai išplėtotos savos švietimo sistemos jiems parengti. Padedant jėzuitų ordinui 1617 m. buvo įsteigtas graikų apeigų katalikiškas vyrų vienuolių Bazilijonų ordinas (lot. Ordo Sancti Basilii Magni), kurio misija, – tai pastoracinė ir šviečiamoji veikla. 1631 m. popiežius Urbonas VIII patvirtino ordino chartiją.

Bazilijonai aktyviai prisidėjo prie bažnyčių, vienuolynų statybų, kūrė mokyklas, spaustuves ir organizavo leidybinę veiklą. Bazilijonų mokyklos buvo populiarios Ukrainos žemėse. Vietos gyventojai labiau pasitikėjo vienuolių mokykloms negu pasaulietinėms. Beveik trečdalis mokinių tapdavo unitų dvasininkais.

Ordino veikloje didelis dėmesys buvo skiriamas jaunimo ugdymui. Panaikinus jėzuitų ordiną, bazilijonai gavo keletą jėzuitų kolegijų.

XVIII amžiaus pabaigoje bazilijonai vadovavo dvidešimt šešioms mokykloms, jiems priklausė 4 spaustuvės. Ordino klestėjimo laikotarpis baigėsi Abiejų Tautų Respublikos padalijimais XVIII amžiaus antroje pusėje. Austrijos, Prūsijos ir Rusijos imperijos pasidalino visą jungtinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės valstybės teritoriją.

Kijevo metropolija buvo padalyta į dvi dalis: viena atiteko Austrijai, kita – Rusijai. Žemėse, atitekusiose Rusijos imperijai, imperatorės Jekaterinos II įsakymu 1795 m. pradėta persekioti unitus, ypač bazilijonų vienuolijas. Valdant carui Nikolajui I buvo sunaikinta Graikų apeigų Katalikų Bažnyčia, talkinant metropolitui J. Semaškai. 1827 caro įsakymu bazilijonų vienuolynai buvo paversti stačiatikių vienuolynais.

Kiek ilgiau bazilijonai išsilaikė Galicijoje. 1939 m. Sovietų Sąjungai užėmus Rytų Galiciją (Vakarų Ukrainą) bazilijonų veikla buvo uždrausta per Antrąjį pasaulinį karą. 1989 m. gruodžio 1 d. Ukrainos Graikų apeigų Katalikų Bažnyčia buvo legalizuota ir šiandieną yra trečia tarp kitų religinių konfesijų.

Pritariant Čiurinskui, galime teigti, kad „Unitų istorinis patyrimas ir lemiamieji Bažnytinės unijos kovų ženklai lengvai tapdavo visos įvairiatutės ir įvairiakalbės visuomenės, visų pirma jos elito, savastimi, veikiant gyvavusiam interkalbų – lotynų, lenkų, taip pat rusėnų – faktoriui“ [2], prisidėjusiam prie asmenybės tapimo istorinės atminties simboliu. Sėkminga Vakarų ir Rytų kultūrų sąveika religinės motyvacijos pagrindu suteikė Ukrainos, ypač Vakarų, visuomenei asmens ir bendrijos identiteto suvokimą, įgyvendinant bendrąjį gėrį, ginant laisvę ir žmogaus teises.

1. Mintautas Čiurinskas. 2006. Tarpkonfesinė sąveika ir tikibinio identiteto paieškos Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje XVI a. pab.–XVII a. I pusėje: akcentai Rapolo Korsako „Juozapo Benjamino Rutskio gyvenime“ (1640), Literatūra 48 (7), p. 35.
2. Ten pat, p. 35.

Ніка Оксана

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)*

ГРАМОТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

В українській лінгвістиці перша велика публікація грамот Великого князівства Литовського була здійснена у першій третині ХХ століття завдяки праці В. Розова, історика мови, викладача університетів України (Університету Святого Володимира, Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька), а також згодом – Болгарії та Сербії (університетів у Скоп'є і Загребі).

«Южнорусские грамоты» із передмовою В. Розова вийшли 1917 року, 1928 року здійснено перевидання із доданою передмовою А. Кримського. Перший том грамот охоплював XIV і першу половину XV століття.

В історичній лінгвістиці публікації ділових пам'яток представлені у виданнях «Грамот XIV ст.» [1] «Українських грамот XV ст. [5] та ін.

Архів проф. В. Розова¹ значно розширює уявлення про його наукову спадщину, що схарактеризовано в статтях, зокрема про його історико-діалектологічну концепцію, сформульовану на дослідженому джерельному матеріалі [6]. Дисертація «Волинський діалект XV ст. у грамотах Свидригайла» (Архів), яку В. Розов захистив 1928 року, присвячена цій проблематиці. У розвитку цих студій звертаємо увагу на хронологічні межі зібраних й опублікованих В. Розовим грамот, їхню просторову локалізацію за часом написання, зберіганням в архівних фондах. Дослідження також може бути розширене на матеріалі власних назв у грамотах та словнику, що зберігся в Архіві, з'ясуванні особливостей просторового розмежування володінь у роздільних, підтвердних грамотах та ін.

---

¹ Архів проф. Володимира Розова (далі – Архів) зберігається в Інституті мовознавства НАН України імені О. О. Потебні. Висловлюю вдячність керівництву Інституту за надану можливість користуватися архівними матеріалами цього фонду.

Щодо хронологічних меж зібраних В. Розовим грамот, то вони ширші від названих вище – XIV – першої половини XV століття. Хронологічно це був ширший період, який охоплював і другу половину XV століття. Дослідник зібрав грамоти і готував їх до друку, проте вони так і були надруковані й мали б залишитися в Архіві. Історик А. Ричков звернув увагу на те, що серед джерел «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», крім перевидання 1928 року, названо дві грамоти з Архіву, що датуються другою половиною XV століття. У теоретичних описах фонетики і морфології досліджуваних пам'яток лінгвіст порівнює ці грамоти з XVI ст. Такі висновки теж могли ґрунтуватися на ширшому джерельному матеріалі.

До публікації 1917 року (та перевидання 1928 року) В. Розов не залучив грамоти з канцелярії Молдавського князівства. Він наводить договірні грамоти короля з молдавським воєводою (грамота № 66-68 Договірна грамота короля Ягелла з молдавським воєводою Стефаном, написана в Ланчиці 13 грудня 1433 року), із молдавським канцлером (грамота № 87, Снятин).

У «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» вмотивовується віднесення молдавських грамот до «західноруських»: вони «виявляють повний збіг з рисами «західноруської» писемно-літературної мови, точніше з її українським варіантом» [4, т. 1, с. 11]. Молдавські грамоти також включив до публікації В. Русанівський (грамоти центральної України, грамоти Західного Полісся; грамоти Галичини; грамоти Молдавії; закарпатська грамота [5, с. 10]).

Як зазначив В. Розов у передмові, не було надруковано «Словник власних назв» («Указатель личных имен и географических названий» (Архів). Дослідник пояснив поєднання словника особових імен та географічних назв у своєму дослідженні: «Ввиду того, что в издаваемых грамотах фамильные прозвища шляхты нередко произведены от сел, которыми она владела, к фамилиям присоединяется, где издатель имел к тому возможность, указание местностей, которыми они вызваны» (Архів). Цей словник маловідомий, досі не вивчався і не передруковувався, зберігся в рукописі й входить до Архіву. Для пор.: Мутник І. *Słownik historyczno-etymologiczny antropimii ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku* (2017). Вивчення топонімів грамот і словника може бути розширене в аспекті локаційного розмежування землеволодінь, наприклад, у роздільних грамотах (№ 43, 52).

Здебільшого грамоти друкуються з оригіналу, також у можливіму зіставленні з надрукованою копією (грамота № 14) [3, с. 28]. До кожної грамоти подається палеографічний опис, аналізуються версії щодо датування та місця створення (якщо ці вказівки не зазначені в тексті), різночитання. Багато грамот В. Розов збирав самостійно, роблячи копії з оригіналів, частину цих текстів також передав за попередніми публікаціями. Збереженість цих грамот та їхнє сучасне місцезнаходження потребує окремого вивчення.

З іншого погляду, в актових документах пізнішого часу використовувалися посилання на Литовський статут, що позначилося на їхній мовній характеристиці. У «Лохвицькій ратушній книзі другої половини XVII ст.» «виділяється шар написань юридичних формул, що безпосередньо відбиває копіювання українсько-білоруських зразків Литовського статуту, передачу як наголошеного, так і ненаголошеного Ї літерою е (є): ... *лепшой вере, ро(з)делу, справе*» [2, с. 8-9].

Перспективи студій – у поглибленому вивченні грамот Великого князівства Литовського за наявними документами з Архіву та сучасними дослідженнями, з'ясуванні розвитку історико-діалектологічних знань та характеристики діалектних зон.

1. Грамоти XIV ст. Упорядк., вст. стаття, коментарі і словники-покажчики М. М. Пещак. К. : Наукова думка, 1974.
2. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (збірник актових документів) / відп. ред.: І. П. Чепіга. К. : Наукова думка, 1986. 221 с.
3. *Розов Володимир*. Українські грамоти. Том 1: XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928.
4. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. К.: Наукова думка, 1977–1978.
5. Українські грамоти XV ст. / підг. тексту, вст. стаття і коментарі В.М. Русанівського. К.: Наукова думка, 1965. 164 с. (Пам'ятки української мови: серія юридичної літератури).
6. *Nika O.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės chartijos Volodymyro Rozovo rankraščių archyve: nauji šaltiniai Charters of the Grand Duchy of Lithuania in Volodymyr Rozov's Manuscript Archives: New Sources. *Logos*. 2020. № 104. P. 61-74.

Гарапко Віктор

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)*

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ ЯК СМИСЛООБРАЗ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА МЕНТАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ОСНОВА ВІДНОСИН ЛИТВИ З БІЛОРУССЮ ТА УКРАЇНОЮ

Декларуючи актуальність проблеми, покличемося до думки професора Каунаського ун-ту М. Юркінаса, котрий вказав, що регіональні ідентичності залишаються недостатньо дослідженими в Литві, Латвії та Естонії, і всі три країни ще не вписані у загальноприйняті теоретичні конструкти. Тому важливо, які образи ідентичності існують, а також чи фігурує Балтійський субрегіон у свідомості політиків як ментально-географічна мотивація. Дослідник доречно посилається на досвід ментального конструювання і постмодерністські виклики в суспільствознавстві, а також стверджує що регіони можуть бути «винайдені» як уявна конструкція в ідейному вимірі. Будівництво політичного регіону не обов'язково повинно бути сумісним, наприклад, з конфігурацією господарських, соціальних, культурних регіонально-просторових вимірів [1, р. 225]. З позицій інтересів України додамо, що важливо розуміти ментально-географічні підвалини відносин Литви з її найближчими східноєвропейськими сусідами, що актуалізує вказане проблемне поле дослідження.

Запрограмованість на співпрацю з Україною та Білоруссю як осьовими геополітичними фігурами Балто-Чорноморського Міжмор'я є одним з історично обумовлених зовнішньополітичних імперативів Литви. Аналізуючи конструкти перцептивних образів одне одного у суспільній свідомості, ми повинні враховувати передумови цього партнерства, обставини та реалії спільного минулого. Це, звісно, у доповнення до того, що пройдений будь-якою країною/народом історичний шлях є і джерелом політико-правового досвіду, і онтологічною основою континуїтету державницької традиції, і культурно-історичним смислообразом власної цивілізаційної ідентичності. Ці ментальні конструкти мають цілком конкретний практичний сенс, оскільки вони мають на меті протиставляти зовнішньополітичним візіям Російської Федерації переконливі образи-

опозиції, легітимні в очах тих, кого вони можуть стосуватися. Як зазначає М. Мартішюс, доцент Ін-ту журналістики Вільнюського ун-ту, «геополітичні візії Росії охоплюють екзистенціальний регіон, який включає Балтію подібно Співдружності незалежних держав (СНД)» [2, s. 137]. Зб. Бжезинський вказав був, що евфемізм «ближнє зарубіжжя» перетворився в есенційне формулювання для виправдання політики, яка наголошувала на потребі реконструювати певну життєздатну структуру з Москвою як центром прийняття рішень у геополітичному просторі, колись окупованому Радянським Союзом [3, с. 105-106].

Будь-яка держава, що природно, шукає свою легітимність в минулому, навіть якщо не забувати про завжди існуючу можливість апелювати до основоположних принципів міжнародних відносин щодо права народів на самовизначення [4]. Серед інших країн Балтії Литва почувала себе набагато комфортніше, маючи можливість посилатися на тривкість державності ще з часів середньовіччя, а не тільки на досвід державного будівництва у міжвоєнн. Авторитетний політик та експерт Р. Лопата має рацію, стверджуючи, що заперечення спадкоємності сучасної Литви з Великим князівством Литовським (ВКЛ) позбавлене сенсу, адже це співвіднесення створює ефект політичної безперервності. В іншому випадку, на його думку, є ризик «втратити частину фундаменту під ногами» [5]. Щодо Литви, у котрій було величне минуле, навіть рупор кремлівської геополітики О. Дугін зазначає: «Литва – це реальна держава. Нехай вона дуже маленька, але це реальна держава. Литовці – це народ. У литовців є те, за що їх можна поважати». [6].

Подібно іншим державам, які стали незалежними після «холодної війни», Литва мала подвійну мету: «повернення до Європи» та повернення до себе. Це були усвідомлені політичні завдання, котрі в перше десятиріччя опісля відновлення незалежності видавалися ідеально сумісними в безпосередній перспективі суверенізації. Як Європа, так і нація були протилежностями до радянського гніту, як відзначали представники Копенгагенської школи дослідження міжнародних відносин Б. Бузан та О. Вевер [7, р. 365]. Наголос же на власній культурній ідентичності є відповіддю на глобалізацію, тому що люди відчувають більшу потребу відрізяти себе від інших, тих, хто не належить до відповідної національної культури [8, р. 118].

Наукова концепція історії Литви, котра мала б впливати з суверенної суб'єктності литовського народу та його держави в минулому була

сформована Адольфасом Шапокою (1906–1961), який обіймав кафедру історії в Каунаському ун-ті протягом 1932–1940 рр. У 1936 р. вчений видав «Історію Литви», загальна схема котрої в основних параметрах може бути співставна за своїм значенням зі схемою історії України М.С. Грушевського. Ця праця була перевидана в 1990 р. величезним тиражем у 100 тис. прим. Отже, суверенізація держави мала необхідною передумовою і одночасно наслідком суверенізацію колективної історичної пам'яті, а також оновлений формат цивілізаційно-історичного позиціонування. І хоча блискучий знавець історії ЦСЄ Т. Снайдер, критикує «Історію Литви» А. Шапки з деміфологізаторських позицій, можна погодитись з тим, що ця робота стала вдалим прикладом задекларування власної історичності на протигагу «імперіалістичним» культурним парадигмам [9 р. 99]. І, відповідно, історіографічна модель А. Шапки, як ніяка інша, спроможна була виконувати цілком визначені політико-ідеологічні завдання, хоча з точки зору науково-академічного дискурсу вона не позбавлена вад.

Щодо історичної взаємодії Литви, України і Блорусі у рамках державного формування ВКЛ, то ми можемо назвати багато прикладів подібних груп країн, які заповнювали подієвий зміст їхньої спільної історії протягом тривалих проміжків часу, незалежно від того, чи була вона конфліктною, являла собою певну гармонію, або була діалектичним поєднанням і того, й іншого. Мова йде, приміром, про Англію, Ірландію і Шотландію, Австрію, Чехію та Угорщину тощо. Ці «тандеми» маркували ступінь взаємодії і політичні пріоритети в минулому. В силу цих та багатьох інших факторів, в тому числі нескасовного впливу географічного сусідства, вони зберігають своє значення у взаєминах і понині. Доцент Вільнюського ун-ту Г. Кіркенє наполягає на поліфонічному розумінні спільності литовців, українців та білорусів. Її формувала не тільки географія, але й участь праотців у створенні і захисті єдиної держави, її історико-культурної спадщини, котрі є важливими для національної ідентичності кожного народу та ідентичності історично сформованих регіонів [10с. 266]. Дійсно, маркери «присутності» усіх трьох народів в історичному ландшафті кожної з країн є достатньо помітними. Вони ж створюють ментально-історичне підґрунтя компліментарності в умовах сьогодення. Хоча, як у випадку литовсько-білоруських взаємин, цей чинник перебуває у конфлікті з проросійськими політичними орієнтирами Мінська та авторитарними параметрами білоруського політичного режиму.

1. *Jurkynas M.* Trajectories of Regional Identities in Lithuania, Latvia and Estonia / Mindaugas Jurkynas // Lithuanian Political Science Yearbook. 2005. – Vilnius: Institute of International Relations and Pol. Sc. Vilnius Un-ty, 2006. – P. 224-254.
2. *Martišius M.* (Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą. – Vilnius: Versus aureus, 2010. – 376 s.
3. *Бжезинський Зб.* Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. Пер. з англ. О. Фешовець. – Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
4. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 24 октября 1970 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
5. *Lopata R.* Istorijos politikos tikslas – užtikrinti tautos ir valstybės tęstinumą / Raimundas Lopata // Pro patria. Lietuvos Valstybė kuria tauta. URL: www.propatria.lt/2015/11/raimundas-lopata-istorijos-politikos.html.
6. Дугин: если с США что-то случится, Россия еще раз оккупирует Прибалтику. 15. 11. 2010 // Новостной интернет-портал Ru.Delfi.Lt. URL: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/dugin-esli-s-ssha-cho-to-sluchitsya-rossiya-esche-raz-okkupiruet-pribaltiku?id=35050427>.
7. *Buzan B., Weaver O.* Regions and Powers: The Structure of International Security. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 564 p.
8. *Gordon J.S.* Human rights and cultural identity // Baltic journal of law & politics. – 2015. – Vol. 8, № 2. – P. 112-135.
9. *Ališauskas V.* Šapokos Istorija kaip istorijos politikos pavyzdys tarpukario Lietuvoje // Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014. – P. 96–111.
10. *Киркене Г.* Литва и Украина – сближение путем исторического познания // Scriptorium nostrum. – Херсон, 2017. – № 3 (9). – С. 266.

Наєнко Галина

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)

РУСЬКА Й ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВИ У «ДІОПТРИ» ВІТАЛІЯ З ДУБНА (ВЕВІС, 1612 РІК)

«Діоптра» Віталія з Дубна – вельми відомий філософський текст початку XVII століття, опублікований у Вевісі в типографії Вільнюського братства 1612 року. Деінде я вказала на його значення для формування тогочасного філософського дискурсу [1]. Тут детальніше спинюся на графіко-орфографічних особливостях стародруку, зосередившись на явищах взаємодії літературних та живих розмовних мов Великого Князівства Литовського.

Передмову до книги написано руською мовою, а основний текст – церковнослов'янською. Очевидно, що риси живої української мови так чи інакше мають бути засвідчені в обох частинах.

У передмові фіксуємо низку написань, що відображають рефлексі фонетичних процесів дописемного періоду й належать до східнослов'янських ознак на відміну від південнослов'янських, збережених як норма в основному церковнослов'янському тексті.

Явище	Приклади з передмови	Приклади з основного тексту
рефлекси *dj:	<i>вожа</i> 'вождя'	<i>невъжа</i>
Акання		<i>помагаеть, съгараеть, працати обьди,</i>
Повноголос	<i>перешкою, до болота, короною</i>	<i>молоти муку</i>
початкове [го-]	<i>розуму, роз(ъ)мышлати</i>	

Можливо, у дописемному ж періоді сформувалося й т.зв. друге повноголосся:

Друге повноголосся	<i>Претеръпъваай, польна, оутвер(ъ)жденный, продол(ъ)жают</i>	<i>тер(ъ)пеніє, тол(ъ)ковати, чер(ъ)вми</i>

До північноукраїнських діалектних рис віднесемо явище зміни *ɛ > [e] в ненаголошеній позиції, що її потрактовують як виразно північноукраїнську, Є. Карський підкреслював, що вона притаманна лише південним і південно-білоруським говорам, у цьому збіг із північно-малоруськими говорами [2: 15]. Проте засвідчена в простомовній передмові, ця риса в основному тексті не оприєвнена: *мовечы, провадечы, паме(т)ки, хочечы, ненавидечы*.

Спільні з білоруською мовою діалектні риси, появу яких можна датувати IX-XII ст.:

Диспалаталізація [p']	<i>монастыровъ, монастыра</i>	<i>тварь бжѣа, умер(ъ)шу Цару Египет(ъ)ску,</i>
Диспалаталізація [ц']	<i>Пророуы, купуовъ, Бгомо(л)уы, Иноуы</i>	<i>слъпеуъ, мудреуъ, вол(ъ)чеуъ, ѿуъ</i>
Ствердіння шиплячих	<i>Нашъ, шуучы, продавши, опрочъ</i>	<i>помощъ, пеуъ, въчьныа, немоуъ</i>

Сукупність найдавніших рис, які теж із великою мірою вірогідності відносять до протоукраїнських:

Перехід [e] в [o] після шиплячих і [j]	<i>хотящому, приходящой</i>	<i>въ высочайшомъ, нежели въ нижайшомъ сану</i>
Поява української фонемі [y]	<i>користи, о(т)ригающѣа</i>	<i>похваляемѣ, аггѣли, въспрѣймещѣ, раби (Н.в.мн), зиблющѣеся</i>
Написання ги, ки, хи	<i>дорогихъ, похилымъ, дружи(ѣ), Литовскѣе</i>	<i>о(т) всихъ великихъ</i>
Вставний приголосний [j] у запозиченнях	<i>дѣаволь, хрѣстѣан(ъ)скаа</i>	<i>дѣавол(ъ)ское, Юодъ, хр(с)тѣанѣнъ</i>

Важливою ознакою простої мови є відображення на письмі різних рефлексів на місці етимологічної фонемі *ǰ:

Плутання ѣ з ѣ	<i>леса, видети, целости, оферуемъ, ѡ речи посполитое, в' нашомъ рускомъ народе</i>	<i>тер(ъ)пеніе</i>

Плутання ʒ з и	<i>преобидив(ъ)шимъ</i>	<i>растицаем(ъ)са, аще бы ра(з)смотрилъ, проувите добродѣтель, не проувисти</i>

До наслідків утрати зредукованих фонем належать такі явища:

Вставні голосні	<i>поленъ</i>	<i>богатествъ, Алезандеръ, Єгупетъ, дружествъ или богатествъ</i>
Поява [ʏ] після сонорного на місці слабкого зредукованого	<i>открыю(т)</i>	<i>съкрыва(й), крыет(ъ)са</i>
Асимілятивні процеси поміж приголосними	<i>з гибели, здоровьи, роскоши, одъдаючи</i>	<i>ицадіа бѣаху худи, ни збирають въ</i>
Асиміляція *j	<i>по(д)стѣню, збаве(н)ю, оуда(н)а, начи(н)е,</i>	_____
Дисиміляція приголосних	<i>што, штобы, шкло, ништо</i>	_____
Спрощення приголосних	_____	<i>въ празности, праз(ъ)никъ празнують</i>
Вставлення приголосних	_____	<i>раз(ъ)друшаєт(ъ)са (55), раз(д)рушиша</i>
Чергування у//в	<i>в(ъ)весь</i>	_____
Втрата початкового [i]	<i>маєтъ, мѣла</i>	_____

До новозасвоєних фонем належить /g/, яка передається за допомогою диграфа кг: *кгреу'кого, кгмахи, кгды*.

У правописі і руської передмови, і церковнослов'янського тексту відображено типові ознаки української мови того часу. Досліджувана редакція церковнослов'янської мови відбиває рефлексі давніх протосхіднослов'янських процесів, добре збережених архаїчними говірками північного українського наріччя. Вони подекуди виявляються спільними з південно-білоруськими особливостями [2: 15]; низку цих явищ кваліфікують як т.зв. поліський стандарт руської мови [3], [4: 33–122].

У церковнослов'янському тексті не зафіксовано, проте, пізніх українських говірних явищ на кшталт прогресивної асиміляції [j], натомість у передмові немає випадків написань, пов'язаних із аканням.

1. Naienko Halyna M. 2021. The philosophical ideas in the *Dioptra or The Mirror of human living in the word*, and the language of the scientific discourse in the 17th-18th centuries. *Logos*, 108: 22-30.
2. Мойсієнко Віктор М., Ніка Оксана І. 2013. “Проста мова” в Україні та Білорусі XVI ст. Київ: НБУВ.
3. Danylenko, Andrii. 2006. Prostaja Mova, *Kitab*, and Polissian Standard. *Die Welt der Slaven*, 51: 80–115.
4. Мойсієнко Віктор М. 2016. *Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя*. Київ: ВЦ “Академія”.

СКОЛЬКО РАЗ ЧЕШСКАЯ КНИГА «ЛУЦИДАРИЙ» ПЕРЕВОДИЛАСЬ НА РУСЬКУ МОВУ

Чешский *Луцидарий* (*Lucidář*) – средневековая энциклопедия в вопросах и ответах – был переведен с немецкого языка около 1400 г. и, в свою очередь, независимо переводился на хорватский язык и руську мову.

Руськомовные версии публиковались по шести спискам, значительно различающимся по объему и составу текста (ниже соответствующие рукописи указываются в хронологической последовательности):

- 1) В – вильнюсский список второй четверти XVII в. [1, с. 68–73];
- 2) К – список, опубликованный Е. Карским по рукописи XVII в., принадлежавшей бывшему профессору Варшавского университета А.И. Смирнову [2];
- 3) Р – Ракошинский сборник XVII–XVIII вв. [3, с. 292–301];
- 4) Б – Боршевицкая рукопись 1713 г. [4; 5, с. 38–41];
- 5) С – Сокольская рукопись 1721 г. [5, с. 25–38];
- 6) М – список, созданный в Малом Липнике в 1794 г. [6].

Опубликованные списки исследовались без взаимного сопоставления, их текстологические взаимоотношения не выяснялись. Специальная арахеографическая работа по выявлению подобных списков не проводилась. В литературе не ставился вопрос о том, отражают ли эти списки один перевод и сколько подобных переводов на руську мову могло быть выполнено.

Данная работа призвана на имеющемся в моем распоряжении рукописном материале ответить на последний вопрос.

Мне известны следующие списки, до сих под остающиеся неопубликованными (ниже указываю содержащие их рукописи в хронологическом порядке):

- 7) Ж – сборник конца XVI в. из Жировицкого монастыря: Санкт-Петербург, Библиотека Российской академии наук, собр. П.Н. Доброхотова (ф. 37), № 18, л. 167–174 [7, с. 133–137; 8, с. 86 (№ 35)];

8) И – полемический сборник первой половины XVII в.: Москва, Государственная публичная историческая библиотека России, Отдел редких книг, Рук. 11, л. 67 об.–89 [9, с. 2 (№ 22)];

9) Пг – Санкт-Петербург, Российская национальная библиотека, собр. М.П. Погодина (ф. 550), № 780, середина XVII в., л. 1–10 об. [10, с. 148–150];

10) Т – Санкт-Петербург, Библиотека Российской академии наук, собр. Текущих поступлений (ф. 61), № 140, XVII–XVIII вв. л. 143 об.–152 об. [11, с. 231–233];

11) Я – сборник Ярославского музея-заповедника, № 15250, 1710-е гг., л. 272–323 [12, с. 397; 13, с. 136 (№ 557 (446)); 14, с. 259 (№ 135)];

12) П – список начала XIX в. из собрания Т.В. Кибальчича: Санкт-Петербург, Российская национальная библиотека, Основное собрание рукописной книги (ф. 550), Q.I.910, 21 л.

Не исключено, что будут обнаружены также иные руськомовные рукописные версии Луцидария.

Проведенное исследование [15] показало, что пять из шести опубликованных версий руськомовного Луцидария (кроме списка Р) восходят к одному переводу 1636 г. (дата сохранилась в рукописи К). Перевод был сделан с чешского языка (свидетельство списка М), но версии К и С содержат вторично искаженное указание на греческий язык: один из последующий переписчик данного перевода воспринял написание *з чешского* как испорченное *з <гре>чешского* со случайным пропуском слога и восстановил первоначальное, как ему казалось, чтение. Перевод выполнен с издания, опубликованного в Оломоуце в 1622 г. (уникальное указание списка В со вторично искаженным чтением: в Москве). Тот же перевод отражен в неопубликованных версиях Пг, Т, Я, П.

Один лишь опубликованный список Р восходит к иному переводу, выполненному около середины XVI в. на руськомовных территориях Венгерского королевства (на территории современной Словакии) либо Польского королевства (в южных районах современного Малопольского воеводства): „далматинская“ гора Олимп чешского оригинала отождествлена в этой версии с Татрами [16].

Неопубликованные списки Ж и И отражают еще один перевод, выполненный в 1563 г. Эта дата содержится в кратком послесловии младшего списка, переведенном с чешского языка, и не соответствует датировке данного списка (как, впрочем, и более раннего). С меньшей степени вероятности эту дату можно интерпретировать как год

публикации несохранившегося чешского печатного оригинала, но все же исходные даты иноязычных оригиналов нередко актуализировались переводчиками (или же сохранялись обе даты – оригинала и выполненного с него перевода). Указанные списки содержат значительные по объему лакуны, приходящиеся на разные места текста, что дает возможность восстановить примерный состав вопросов и ответов первоначального перевода. Оба списка нуждаются в скорейшей публикации.

Итак, чешский Луцидарий (в своих разных печатных версиях) переводился на руську мову по крайней мере трижды: 1) ок. середины XVI в. (список Р); 2) в 1563 г. (списки Ж, И); 3) в 1636 г. (остальные указанные в данной работе источники).

Любопытно, что возраст переводов оказывается обратно пропорциональным количеству выявленных списков: более поздние переводы представлены большим количеством рукописных версий.

1. Архангельский А.С., *К истории древнерусского Луцидаруса. Сличение славяно-русских и древненемецких текстов*, Казань, 1899.
2. Карский Е. Ф., Малорусский Луцидарий по рукописи XVII в.: Текст, состав памятника и язык, in Карский Е.Ф., *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*, Москва, 1962, с. 518–557.
3. Žeňuch P. (ed.), *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии = Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*, Roma–Bratislava–Košice, 2013 (*Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*, vol. 4).
4. Вахнянин Н., Катехисис, история и землепись, *Правда*. Львів, 1869, № 16, с. 142–143; № 17, с. 151–152; № 22, с. 190; № 34, с. 285–286.
5. Франко І., *Апокріфи і легенди з українських рукописів*, т. 4: Апокріфи есхатологічні, Львів, 1906 (Памятки українсько-руської мови і літератури, т. 4).
6. Шлепецький А., «Слово иже есть разумно и свѣтлости даръ» – перекладна рукописна пам'ятка XVIII ст. з села Малий Липник на Пряшівщині, in *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*, т. 4, кн. 1, 1969, с. 350–367.
7. Копанев А.И., Покровская В.Ф., Кукушкина М.В., *Исторические сборники XV–XVII вв.*, (Описание Рукописного отдела Библиотеки Академии наук СССР, т. 3, вып. 2), Москва–Ленинград, 1965.
8. Ульяновский В.І., *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*, Київ: Інститут української археографії, 1992 (Науково-довідкові видання з історії України, вип. 17).
9. Федотова З.В., Чернышева Н.Ф., *Каталог рукописных книг*, Москва: Государственная публичная историческая библиотека, 1976.

10. Творогов О.В. (ред.), *Рукописные книги собрания М.П. Погодина*: Каталог, вып. 3, Санкт-Петербург, 2004.
11. Конусов А.П., Покровская В.Ф., *Описание Рукописного отделения Библиотеки Академии наук СССР*, т. 4, вып. 1: Повести, романы, сказания, сказки, рассказы, Москва–Ленинград, 1951.
12. Строев П.М., Библиологический словарь и черновые к нему материалы, in *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, т. 29, Санкт-Петербург, 1882, с. 1–532 (4-го арабского счета).
13. Лукьянов В.В., *Краткое описание коллекции рукописей Ярославского областного краеведческого музея*, Ярославль, 1958 (Краеведческий записки, вып. 3).
14. Коваленко К.И., *Азбуковник Давида Замарая как источник по русской лексикографии XVII в.*: Диссертация... кандидата филологических наук, Санкт-Петербург, 2018.
15. Темчинас С., Руськомовный перевод 1636 года чешского Луцидария (*Оломоуц, 1622), in *Res Humanitariae*, т. 28, Klaipėda, 2020, s. 146–163.
16. Темчин С.Ю., Татры в древнейшем руськомовном переводе чешского Луцидария: время и место выполнения перевода, in *Senoji Lietuvos literatūra*, кн. 50, Vilnius, 2020, p. 98–106.

Ващук Дмитро, Старенький Ігор

*Інститут історії України Національної академії наук України
(Київ, Україна)*

КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОДІЛЛІ У ЛИТОВСЬКУ ДОБУ (МАТЕРІАЛИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Прийшовши на Поділля, князі Коріатовичі проводили цілком самостійну внутрішню та зовнішню політику та зуміли суверенізуватись від центральної влади. Це сприяло формуванню окремого політичного устрою Подільського князівства. За короткий час вони створили нову вертикаль влади та потужне військо. Регіон став щитом Великого князівства Литовського від нападів степовиків.

Під час свого правління Коріатовичі чимало зробили для розбудови й укріплення міст і містечок. Відомо, що одними з перших збудовано замки в Смотричі, Бакоті й Кам'янці. За припущенням Юхима Сіцінського, брати розподілили князівство так: Юрій отримав Кам'янець з округою, Олександр – Смотрич з округою, Костянтин – Бакоту, давню столицю Пониззя, а Федір – Червоногородську округу. Першою резиденцією Подільського князівства був Смотрич, а з 1370-х років нею став Кам'янець, у якому ще з кінця XII ст. існували оборонні укріплення як на території фортеці, так і на кам'яному острові. Це, власне, і полегшило розбудову міста.

Завдяки новітнім археологічним дослідженням у Кам'янці-Подільському, можемо дослідити окремі аспекти міської забудови та повсякденного життя населення. Зокрема, під час розкопок по вул. Зарванській, 7/1 у 2015 р. було виявлено фрагмент житлової будівлі другої половини XIV ст., фундаментом для якої був материк. На місці розкопок виявлено викид печі та край заглибленої споруди. Також на ділянці знайдено 45 фрагментів керамічних виробів, що датуються 60–80-рр. XIV ст. За діапазоном кольорів кераміку забарвлено від світло-коричневого до темно-сірого та чорного кольорів. Артефакти складаються з фрагментів горщиків, вінців, які дають змогу реконструювати діаметр та їхній загальний вигляд, а також одного фрагменту миски. Цікавою знахідкою став металевий виріб, який є невстановленим типом накладки із заліза. Значний інтерес представляє

кістяний виріб із використанням прийомів циркульного («вічкового»), який попередньо можна датувати XIII–XV ст.

Сенсаційним відкриттям стало дослідження приватного житла по вул. П'ятницькій, 12 (неподалік від колишньої церкви). Досить цікавою виявилася конструкція споруди – так зване вальковане житло, оскільки воно будувалось із глиняних вальок. Розміри будинку становили 4–5×8,5 м. Він мав підвальне приміщення.

Ще одну приватну житлову будівлю виявлено неподалік Петропавлівської церкви (сучасна вул. Татарська, 17/1), яка за своєю побудовою відрізняється від попередніх. Так, будинок відповідає каркасно-стовповій конструкції. Зокрема, при будівництві у материкову породу вкопано вертикальні стовпи діаметром 25–30 см, які зовні обшивались дошками, а потім обмашувалися глиною. Розміри житла становили 4×5–6 м. Будинок також мав напівпідвальний поверх, у якому додатково знаходилася яма-холодня глибиною 4 м від сучасної поверхні.

Характерною рисою керамічних виробів стало погіршення їхньої якості порівняно з посудом XI–XIII ст. Посуд, виготовлений на ручному гончарному колі, мав нерівну поверхню, а глиняне тісто містило грубі домішки шамоту, жорстви та крупного піску. В археологічній літературі його, зазвичай, позначають як посуд «архаїчної» групи. У Кам'янці знаходять практично весь необхідний домашній посуд: горщики, миски, макітри, вази для фруктів, кубки, склянки тощо. Більше того, маємо усі підстави вважати, що переважна більшість керамічних виробів має місцеве походження. Упродовж 2016–2018 рр. у південно-східній частині міста виявлено та досліджено щонайменше 5 горнів, нижня межа датування яких встановлюється 20–30-ми рр. XV ст. Вони мають однолінійне розташування поряд із приватними помешканнями. Ще більш цікавим є те, що поряд були виявлені кар'єри-глинянки, у яких добували сировину для кераміки. Відповідно, можемо говорити про існування у Кам'янці (сучасні вул. Троїцька, Татарська та Зантуська) великої гончарної майстерні, ремісники якої могли забезпечувати продукцією щонайменше увесь Подільський регіон.

Згідно писемних джерел, однією із найдавніших церков у Кам'янці-Подільському була церква Покрова Божої Матері на території замку. У ній були поховані фундатори: князі Юрій та Олександр Коріатовичі. Останні відомості про їхнє поховання відноситься до середини XVII ст. Зокрема у записках митрополита Петра Могили зазначалось: “В Подільському

Кам'янці у внутрішньому граді є церква дерев'яна Покрова Пресвятої Богородиці, від княжат Куріатовичових створена, їх же тілеса тамо лежать, аж і до нині стоїть” [1, с. 103]. Також маємо певні відомості про саму будівлю. Вона була дерев'яна (“Церква Руська від княжат Куріатовичів, з яких один в тій же Церкві лежить: та Церква з дерева дубового збудована давністю часу зовсім не поруйнована”) [2, с. 107]. Поряд “дзвіниця із двома дзвонами та апарелями Руськими” [3, с. 28–35]. Церква функціонувала і упродовж XV ст. Маємо відомості, що священник Покровської церкви під загрозою сплати штрафу однієї копи грошей був зобов'язаний здійснювати кожної неділі богослужіння по православному обряду [4, с. 77]. На сьогодні храм не зберігся. У 1672 р. його розібрали і розпочато будівництво кам'яного. Однак через турецьку окупацію міста завершити роботи не вдалося. Тому єдиним способом дослідити залишки церкви були археологічні розкопки. Перша спроба дослідити храм була зроблена Юхимом Сіцінським у 1921 р. Проте вона виявилась безрезультатною, а документацію розкопок втрачено. Наступну здійснив Сергій Шкурко у 1959 р. Зокрема, досліджено об'єкт відомий на сьогодні як “Боргова яма”. Розміри становили 3,33×2,6×1,65 м. На дні ями на всю площину у скелі був видобаний хрест, заглиблений у материкову породу на 16–25 см. Стіна, що йшла від башти Папської, виходила на край ями, краї якої були заокруглені. Краєзнавець стверджував, що виявив Покровську церкву [5, арк. 58 зв.–59]. Проте, такий висновок виявився помилковим.

Під час останніх досліджень 2018–2019 рр. знайдено кам'яний фундамент, у якому простежується два склепики, об'єднані в одну конструкцію. Вони мають прямокутну та квадратну форми, муровані з дрібного й середнього каміння на вапняному розчині. Один із них, східний, закладено кам'яним муруванням із засипкою землею. Археологічний матеріал дає змогу датувати цю закладку останньою чвертю XVII ст. При відкритті склепу відкрито кілька поховань які були орієнтовані головою на захід. Простежуються залишки дерев'яних трун з цвяхами. Не виключено, що виявлені поховання в склепі можуть належати князям Коріатовичам. Окрім цього було виявлено залишки південної та північної стіни церкви, які також муровані на вапняному розчині. Товщина стін становить близько 1,1 м. *(на сьогоднішній день археологічний звіт нам ще не доступний. Тому цими рядками висловлюємо слова вдячності археологу Петру Болтанюку, який працював в експедиції під керівництвом Лариси Виногородської, за надану інформацію).*

Відмітимо також, що під час розкопок на території Старого міста у Кам'янці-Подільському віднайдено чималу кількість різноманітних монет. Відповідно можемо констатувати, що у другій половині XIV – першій третині XV ст. на Поділлі загалом, і Кам'янці зокрема, в обігу були польські, татарські, угорські, молдовські, генуезькі, сілезькі, подільські та львівські монети, а також празькі гроші. Це, зокрема, київське наслідування данга Джанібек-хана 1352/1353 р. (вул. Пятницька, 12), сілезький гелер Анни Ратиборської (1380/1382 – 1405/?) (вул. Пятницька, 12), угорський парвус Сигізмунда I Люксембурзького (1387–1437) (вул. Пятницька, 12), гроші молдовських господарів Петра I Мушата (1375–1391), Романа I Мушата (1391–1394), Олександра I Доброго (1400–1432) (усі – вул. Пятницька, 12, Польський ринок), динари й півгріш Владислава II Ягайла (1387–1434) (територія усього Старого міста), генуезький аспр (Польський ринок).

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. Ч. 1. Т. VII: Памятники литературной полемики православных южно-русцев с латино-униатами / предисл. С. Голубев. Киев, 1887. XVI + 803 с.
2. Михайловський В. Описи кам'янецького та летичівського замків 1613 р. // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету ім. І. Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : ОІЮМ, 2008. – Т. 18. – С. 98-116.
3. Болтанюк П. Культові споруди Кам'янець-Подільського замку // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства. (Науковий вісник «Меджибіж». 2'2013. Ч. 2.). – Хмельницький, 2013. – С. 28-35.
4. Грушевський М. Опис подільських замків 1494 р. Грушевський М. С. Твори: У 50-ти томах. – Львів: Світ, 2002. – Т. 5: Серія “Історичні студії та розвідки (1888–1896)”. – 591 с.
5. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р-4804, оп. 1, спр. 15, арк. 58зв.–59.

Сліпушко Оксана

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)*

ХУДОЖНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЛІТОПИСАХ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

У добу Пізнього Середньовіччя (XIV–XV ст.) відбувається важливий процес відновлення суспільного і культурного життя на українських теренах, які відроджувалися після навали монголо-татар. Входження національних територій до складу Литовсько-Руського князівства, в якому роль державної мови виконувала руська, сприяло розвитку літописання як жанру, який репрезентував художні осмислення і трансформації ідеї державності в історичному контексті. Ідеї літописного зведення «Літопис Руський» були продовжені та розвинені в західноруських (литовсько-русських, литовсько-білорусько-українських) літописах і Короткому Київському літописі. Ці пам'ятки засвідчили не тільки тяглість літературної та суспільно-історичної, державної традиції, а й усвідомлення Русі у складі Литовсько-Руської держави як спадкоємиці Києворуської держави. Пізньосередньовічні літописні тексти, створені у XIV–на початку XVI ст., були вперше використані як історичні джерела з державності у творчості барокового українсько-польського митця Матвія Стрийковського. Це поклало початки формування традиції їх сприйняття як джерел, у яких художньо тлумачаться ідеї державності відповідно до нових історичних викликів. Назва «литовські літописи» свідчить про те, що тексти постали в епоху Литовсько-Руської держави. У західноруському літописі було використано як джерела волинський, київський, подільський, володимирський літописи, польські хронічки, офіційні акти, придворні записки. Було узагальнено й осмислено традиції тлумачення ідеї державності та подано їх літописне бачення відповідно до викликів нової доби. Всі списки літопису ґрунтуються на художньому тлумаченні ідеї державності в історичному контексті, починаючи від часів Київської Русі та згідно зі становищем руських земель у складі Литовського князівства.

Перша частина західноруського літопису «Сказання про вірних святих князів руських» являє собою короткі відомості, доведені до 1427 р. і

почерпнуті з київських і новгородських літописів. Фактично це літопис зі щорічним викладом подій, які описуються з огляду на утвердження історичної значущості ідеї державності. Друга частина називається «Літописець великих князів литовських» і є за своїм характером хронографічною (1431–1446). Хоча принцип хронології тут дотримується не всюди. Для укладачів головним є репрезентувати саме художні тлумачення ідеї державності, її бачення сучасними літописцями, які по суті виступали ідеологами Литовсько-Руського князівства, фіксуючи спадщину Київської Русі в його складі, визначаючи спорідненість на політичному, суспільному, культурному і релігійному рівнях руських і литовських земель. Продовженням цієї частини є третя частина (1447–1505), присвячена художнім інтерпретаціям західноруських і південноруських земель. Загалом західноруський літопис представляє собою глибокий синтез різноманітних заміток, фактів, оповідань, повістей, сказань, головна місія котрих полягає у відображенні політичних і міжособних протистоянь між литовськими князями, утвердженні на фоні їх ідеї єдності держави, апелювання до досвіду Київської Русі, застереження не повторювати помилки предків і зберегти цілісну державу для нащадків.

Починається Литовський літопис художніми тлумаченнями оповідей із міфічної історії Литви, які покликані репрезентувати походження литовської еліти від давнього роду у древньому Римі. Історія стародавньої Литви та формування її державної ідеї репрезентовано у міфічному світлі. Історичний первінь є другорядним поряд із домінуючим легендарно-художнім тлумаченням фактів і подій минулого. Рід литовського князя Гедиміна пов'язується з родом римського імператора Августа, який правив усім світом. На початку «Літописця великих князів литовських» подано перелік семи синів князя Гедиміна. Ольгерда представлено як батька короля Ягайла, Кейстута названо батьком самого князя Вітовта. Описується протистояння Кейстута з Ягайлом, усобиці між ними за владу. З оповіді відчувається, що літописець був сучасником описуваних подій і він категорично засуджує усобиці як такі, що руйнують цілісність держави. Відповідно, запорукою розвитку державної ідеї бачиться саме єдність країни. Детально розповідається про династичний шлюб Ягайла з Ядвігою – донькою польського короля і прийняття ним католицизму. Це спричинило активне поширення католицизму на теренах Литви. Далі мовиться про втечу Вітовта до німців, і переслідування його Ягайлом, про

невдалий похід полоцького князя Андрія і смоленського князя Святослава проти Литовського князівства, в контексті чого звучить заклик до князів єднатися і берегти цілісність держави. Обширне і детальне оповідання присвячене розповіді про те, як було завойовано Поділля. Місія літописця при цьому полягає в історичному і державному обґрунтуванні приналежності краю до Литви, а не до Польщі. Саме литовські князі Корятовичі стали фундаторами Кам'янця та інших міст, а також захисниками Поділля від татарських набігів. Потім князь Вітовт підпорядкував собі все Поділля. Розповідається про протистояння Литви і Смоленського князівства. Образ смоленського князя Андрія є досить негативним, його представлено як противника Литви. Детально також описано у літописі боротьбу Литви і Москви за землі Смоленщини.

Епілогом оповідей про великого литовського князя Вітовта є «Похвала великому князю Вітовту», що фактично являє собою окремих художній твір, перейнятий ідеєю литовського патріотизму, національної та політичної незалежності Литви від Польщі. Саме тут найбільш повно і чітко прозвучала ідея державності Литовського князівства, у складі якого мислилися й руські землі. Твір характеризується піднесенням панегіризмом, у ньому наголошується на заслугах Вітовта, його внескові у розбудову Литовсько-Руського князівства. Дослідники вбачають ряд подібностей між оповіддю про Поділля і панегіриком на честь князя Вітовта. Очевидно, що обидва тексти були первісно написані офіційно, при дворі, проте далі зазнали суттєвих змін.

Загалом литовська частина літопису значно більша, ніж загальноноруська. Якщо остання ґрунтується на північно-східних джерелах, то литовська є фактично оригінальною, базованою на місцевих литовських записах. Загальноноруська частина репрезентує короткі описи загальних подій, тільки наприкінці приділяючи увагу суто литовським. Натомість литовська частина присвячена виключно литовській історії. Характерною ознакою цієї частини літопису є глибокий і піднесений патріотизм, сповнений усвідомлення власної державності. Багато уривків у складі літопису – це батальні оповідання, зокрема повість про боротьбу князя Ольгерда з Москвою, сказання про битву на річці Ворскла 1398 р. з татарським царем Темиртиклеєм, оповідь про битву волоського воєводи Стефана (1497) з польським королем Ольбрахтом 1497 р., оповідання про битву великого князя Литви Олександра 1499 р. з московським князем Іваном Васильовичем. Наприкінці літопису вміщено розповідь про русько-

українського князя Костянтина Острозького, посланого литовським князем Олександром супроти московського князя Івана. Розповідається, як у битві на Смоленщині під Ведрошем російські війська отримали перемогу над литовцями, а сам Острозький потрапив у полон. У розповіді передано психологічний стан у війську, настрої воїнів перед боєм і після отриманої поразки. Очевидно, автор був сучасником тих подій, адже він детально описує і передає враження від них, а також називає точні роки, місяці й дати подій. Загалом західноруський літопис, що став візитною карткою правління князя Вітовта, репрезентував опис епохи розквіту і початку занепаду Литовської держави та її ідеї. Задуманий Литовський Звід 1446 р. завершено не було через занепад держави. Початком цього стала смерть князя Вітовта, який був промотором держави та її культури.

Короткий Київський літопис («Начало руських князів Руського князювання») вміщено у складі Супрального списку. Складений цей літопис було на початку XVI ст., хоча він цілком і повністю витриманий у традиціях епохи Пізнього Середньовіччя. Події в літописі охоплюють період від 862 р. до 1515 р. Особливо детально описано події, основані на враженнях літописця, що датуються 1491–1516 рр. Щодо авторства літопису, то називають вихідця Києва чи Волині, оскільки події цих земель описано тут найбільш детально. Перша редакція літопису завершується подіями 1382 р., друга – 1405 р., третя – 1461 р., четверта – 1505 р., куди додано й опис подій 1481–1500 р. Яскраво вираженим є південнослов'янський патріотизм автора, у світлі якого репрезентовано весь матеріал пам'ятки. Тут багато важливих подій, які стосуються Київщини, Волині, Литви, Білорусії XIV–XV ст. Фактично центральним у літописі є образ князя Костянтина Івановича Острозького, політика якого ґрунтувалася на синтезі православної віри з вірнопідданством литовському князеві й польському королеві. Саме його вони відправили у 1515 р. на битву з московським князем Василем III під Оршею, де український володар отримав блискучу перемогу. Цей уривок літопису визначає спільність державної ідеї Литви та Русі у складі одного державного утворення. Загалом цій події присвячена рогорнута оповідь літопису. Автор порівнює князя Костянтина Острозького з македонським царем Олександром, індійським правителем Пором, сином Ровоама – Авієм та іншими всесвітньо відомими правителями. Водночас головним ворогом Литовсько-Руського князівства автор оповіді бачить татар. Літопис є пам'яткою світською, що виявляється в поясненні причин перемог і

поразок, описах природи, оцінках історичних фактів і персонажів. Загалом літописання епохи Пізнього Середньовіччя стало свідченням того, що державницька, політична, культурна, церковна і літературна традиції на руських теренах після падіння Києворуської держави не були втрачені, вони поступово відроджувалися, набували подальшого розвитку. А художні трансформації державницької ідеї визначали напрямки літописання доби Пізнього Середньовіччя, коли русько-українські землі перебували у складі Литовсько-Руського князівства.

Хоменко Віталій

Відокремлений структурний підрозділ

*«Конотопський індустріально-педагогічний фаховий коледж СумДУ»
(Конотоп, Україна)*

ЧИ ІСНУВАЛА АЛЬТЕРНАТИВА ВХОДЖЕННЮ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО?

Україна віддавна має тісні зв'язки з Литвою. Протягом достатньо тривалого часу два сусідніх народи співіснували в єдиній державі – Великому князівстві Литовському (Далі. – ВКЛ).

Питання входження руських земель до складу ВКЛ у XIV ст. має вже солідну історіографію. Про це писали у своїх працях В. Антонович, М. Любавський, Ф. Леонтович, В. Пичета, В. Пашуто, Ф. Шабульдо, М. Грушевський, О. Русина, Б. Черкас та інші дослідники.

Натомість цього не можна сказати про джерельну базу. Руська літописна традиція з різних причин, однією з яких можна вважати негативний вплив монгольського завоювання, станом на XIV ст. була фактично припинена. Відтак, наші можливості реконструювати процеси, наслідком яких стала інкорпорація князівств, котрі існували на території сучасної України, до складу ВКЛ, суттєво обмежені об'єктивними чинниками. Тому недарма цю добу української історії традиційно називають «темними віками».

Але нечисленність джерел про події цього періоду не може бути свідченням того, що цих подій не було або вони були не такими «цікавими» для тодішніх літописців. Руські князівства продовжували існувати, але вже в нових, суттєво відмінних від попереднього історичного періоду, умовах. З часів монгольської експансії середини XIII ст. вони перебували під реальним політичним контролем Улусу Джучі. Князівства мали традиційне для степових імперій становище підневільних конфедератів, головними зобов'язаннями яких були: сплата податків, мит, утримання доріг і пошти, надання допоміжного війська. Крім того, воєнна перевага монголів давала їм змогу обмежити свою адміністрацію намісниками та всілякими митниками, з якими були змушені

співпрацювати місцеві руські еліти. Разом з тим, у внутрішньому житті зберігалася широка автономія князівств і церкви [1, с. 375].

У першій половині XIV ст. почалася територіальна експансія ВКЛ. Її об'єктом стали південні руські князівства, більшість яких було приєднано до Литви за часів правління великого князя Ольгерда (1345-1377 рр.). Він вдало скористався загальним ослабленням монгольської держави. Адже після смерті хана Бірдібека (1359 р.) в Орді почалися міжусобні війни. Так, протягом наступних двох років у Сараї змінилося сім ханів, а в 1362 р. «внаслідок дій беклярбека Мамає Орда розкололася на дві ворогуючі частини, кордоном між якими стала Волга. Наступні два десятиліття, аж до приходу до влади Тохтамиша (1380 р.), були заповнені напруженою боротьбою між сарайськими правителями і маріонетковими ханами Волзького Правобережжя» [3, с. 59]. Крім того, послаблення центрального уряду в Сараї було спричинене також занепадом від 1340-х рр. міжнародної торгівлі внаслідок розпаду чингізидських держав у Персії, Центральній Азії, Монголії, а також вигнання монголів з Китаю, що порушило безпечне сполучення в Євразійському степу й привело до переорієнтації товарообігу в напрямку північ-південь [1, с. 376]. Якби не всі ці проблеми, то контроль Орди над руськими землями швидше за все міг би бути тривалішим.

Не можна також говорити, що литовці не зустріли ніякого спротиву. Він міг бути, як з боку руських еліт, так і з боку монгольських володарів. Більше того, сучасні дослідники погоджуються з думкою про «договірну природу взаємин між володарями ВКЛ та Золотої Орди, наслідком чого стало створення литовсько-татарського кондомініуму (сумісного володіння), який проіснував до кін. 90-х рр. 14 ст.» [2, с. 460], коли «Тохтамиш, як останній легальний правитель всього Улусу Джучи» видав князю Вітовту ярлик, у котрому «юридично поступався землями на захід від Дніпра і Ворскли на користь ВКЛ, тобто документально підтвердив вже існуючий стан речей» [5, с. 37]. При цьому аж до видачі згаданого ярлика литовські князі мали регулярно сплачувати данину великим ханам [4, с. 9]. Цей факт безпосередньо свідчить, що «переможного маршу» руськими князівствами у князя Ольгерда бути не могло. Не слід переоцінювати і значення його перемоги над татарськими загонами у битві на Синіх Водах, що сталася у 1362 р. Припускаємо, що навіть поразка у цій битві, не завадила б литовським володарям згодом все-таки взяти під свій контроль південноруські князівства.

Прямого військового конфлікту між Улусом Джучі та ВКЛ за українські землі не відбулося. Вважаємо, що князь Ольгерд добре розумів його безперечно негативні наслідки для своєї держави, тому діяв у тих межах можливого, які йому, так би мовити, дозволяли ординські володарі. А для них, очевидно, тогочасна ситуація, яка складалася всередині Улусу та на його східних і південних кордонах, була важливішою за проблеми руських князівств.

Разом з тим потрібно відзначити, що у ВКЛ часів князя Ольгерда фактично не було конкурентів у боротьбі за руські князівства. Сусідні держави не могли або не мали можливості кинути виклик литовцям і завадити їм приєднати українські території. Так, Угорське королівство претендувало лише на Галичину, Польське – на ту ж Галичину, а також Волинь. Більшого на той час вони освоїти не могли. Подільські, київські та сіверські землі були залежними від Орди, з якою ні одна з цих вищезгаданих держав не воліла мати справ. Велике князівство Московське, яке в майбутньому перетвориться на царство, а згодом імперію і буде намагатися приєднати до себе усі східнослов'янські території, у часи князя Ольгерда було цілковито залежним від Улусу Джучі й питання про збирання киеворуських земель навіть не ставило.

Питання стосовно ставлення місцевих руських еліт до литовської експансії залишається відкритим. Документальних джерел для повноцінних висновків не вистачає. Припускаємо, що не маючи можливостей реалізувати свої політичні проекти, наявність яких видається цілком вірогідною, до можливого литовського володарювання вони могли ставитися порівняно краще, ніж до продовження панування ординських намісників. Південноруські князівства були занадто слабкими та роз'єднаними, щоб протистояти ВКЛ. Навіть якщо уявити, що литовці не почали свій рух на південь, важко сказати, чи могли б, наприклад, Київське чи Чернігівське князівства, скористатися кризовими явищами у монгольській державі на користь власної політичної самостійності.

Отже, розпочинаючи експансію у південно-східному напрямку, великі князі ВКЛ мали зважати винятково на позицію великих ханів Улусу Джучі. Скориставшись сприятливими обставинами, що склалися у середині XIV ст. і які були пов'язані з серйозними внутрішньо- та зовнішньополітичними проблемами монгольської держави, князь Ольгерд фактично приєднав до литовської держави руські князівства, встановивши над ними свій політичний контроль. Але формально вони продовжували належати

Орді, що проявлялося у виплаті їй данини. Відтак, остаточне з'ясування питання приналежності українських земель до Литви було відтерміноване до часів великого князя Вітовта.

1. *Галенко О. І.* ЗОЛОТА ОРДА, улус Джучі // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. – К.: Наукова думка, 2005. – 672 с.
2. *Русина О. В.* ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. – К.: Наукова думка, 2003. – 688 с.
3. *Русина О. В.* Україна під татарами і Литвою. – К.: Альтернативи, 1998. – 320 с.
4. Україна: литовська доба 1320–1569. – К.: Балтія-Друк, 2008. – 176 с.
5. *Черкас Б.* Токтамиш – Вітовт. З історії політичного союзу кінця XIV ст. // *Ukraina Lithuanica.* – 2015. – Т. 3. – С. 31–43.

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ І ЇЇ РАННІ ЧИТАЧІ З ТЕРЕНІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Біблія, видана друком в Острозі в друкарні князя В.К. Острозького видавцем і друкарем Іваном Федоровим у 1581 р., є віховою пам'яткою української і загальнослов'янської книжності. Це перше видання повного тексту Святого Письма церковнослов'янською мовою. Книга була видана значним тиражем у кілька тисяч примірників, видавці подбали про її широке розповсюдження насамперед на руських теренах Королівства Польського та Великого князівства Литовського.

Острозька Біблія 1581 р. була й залишається найбільш досліджуваною вітчизняною стародрукованою книгою, попри це маємо констатувати й брак фактографічних відомостей, пов'язаних з її підготовкою та виходом друком, а також відсутність примірників, пов'язаних зі збірками Острозького осередка, книгзбірні В. К. Острозького, у власності тодішніх книжників, дотичних до підготовки тексту до друку.

Цікавим аспектом вивчення пам'ятки є аналіз її раннього сприйняття в різних конфесійних середовищах, насамперед в православному. Актуальним є питання читання Біблії 1581 р., виявлення її перших читачів та їхнього ставлення до тексту, види роботи з ним. Джерелом такого аналізу є безпосередньо примірники Біблії зі збереженими ранніми читацькими маргіналіями, коментарями, власницькими або вкладними записами. Збережені примірники з давніми маргіналіями здебільшого припадають на перші десятиліття XVII ст., автори цих маргіналій в книгах часто не зазначені.

Найранішим примірником з читацькими маргіналіями-коментарями, виконаними у час роботи Острозького науково-видавничого центру, є Біблія Кир.652 зі збірки Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Київ) із власноручними записами Василя Зенковича Тихинського. Примірник прикметний тим, що окрім зазначеного імені автора коментарів, відомо де і коли він їх зробив – у Подорозьку в 1594 р. (нині містечко Волковиського р-ну Гродненської обл. Білорусі).

Острозька Біблія посідала особливе місце в його книгозбірні, про що свідчить велика кількість нотаток руською і польською мовами по всьому тексту, включаючи передмови. Шляхтич власноруч розділив майже увесь біблійний текст на окремі вірші (версети) за зразком західних Біблій, у кириличних рукописних та стародрукованих пам'ятках на той час нумерація ще не застосовувалася. В коментарях він зазначив, що звірів острозький друк із іншими текстами Святого Письма, однак, з якими саме, не вказав.

У деяких випадках прискіпливий читач В. Зенкович залишив невеликі коментарі та примітки на полях, іноді заміняв незрозумілі слова синонімами, подекуди перерозподіляв текст у межах глав, підкреслював або закреслював окремі слова і невеликі уривки, які, на його погляд, підлягали вилученню. Часто вказував, що певні рядки належать до іншої глави або книги, або ж взагалі не віднайдені ним в інших біблійних текстах. Цікаво, що нумерація аркушів виконана подекуди кириличними, подекуди арабськими цифрами – вірогідно, у відповідності з використаними в якості звірців текстами. Лише окремі частини (серед них Юдиф та Есфір) залишилися нерозділеними на вірші. Напевне, для звірки було використано протестанські переклади Біблії, ймовірно польськомовні. Питання про те, якими книгами Святого Письма скористався в читанні В. Зенкович Тихинський, потребує подальшого вивчення.

У світлі редакційної роботи цікавою є постать самого читача, що спонукало зібрати про нього біографічні відомості. Нам вдалося встановити, що Василь Зенкович Тихинський обіймав уряди новогрудського маршалка (1588–1613) і земського судді (1588–1613), брав участь у роботі зі систематизації права на сеймиках і з'їздах Великого князівства Литовського, представляв Новогрудське воєводство на коронаційному сеймі Сигізмунда III Вази (1587–1588), працював у комісії з виправлення Литовського Статуту (1591) та діяльності Трибуналу (1609). Вдалося зібрати відомості про його походження, членів родини, майнові статки.

Безпосередні контакти власника книжки й автора записів з острозьким осередком не встановлюються, проте пошуки джерельних відомостей показали його професійні контакти з представниками магнатських родин Ходкевичів та князів Заславських – в молоді роки шляхтич займався адвокатською практикою, надавав юридичні послуги гетьману Г. Ходкевичу, через якого виявився пов'язаним із волинськими теренами.

Виявлені біографічні відомості свідчать, що Василь Зенкович Тихинський був за віросповіданням не православним, а протестантом, а саме антитринітарієм.

Примірник Біблії з коментарями В. Зенковича надає унікальну інформацію про практичне освоєння повного тексту Святого Письма сучасником публікації пам'ятки та діяльності острозького осередка, людиною світською, шляхтичем та чиновником, що обіймав високі уряди. Вивчення записів В. Зенковича наочно демонструє потенційні можливості текстологічних досліджень комплексів рукописних маргіналій й інших примірників Острозької Біблії 1581 р., особливо раннього походження.

Матей Юлія

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)*

**ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО:
ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ. –
ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)**

Реформація стала доленосним явищем у житті більшості європейських країн, що визначило напрямок розвитку європейської цивілізації на декілька століть наперед. Досить поширеною є думка, що Реформація не торкнулася території східної Європи. Звернення до історії Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) дозволяє спростувати цю думку. Крім того, реформаційні процеси в другій половині XVI ст. у ВКЛ були не просто інтенсивними, але й мали цілу низку певних особливостей [1, с. 49]. Унікальна для того часу поліконфесійна взаємодія православних, католиків та протестантів в умовах однієї держави принесла певне збагачення та розвиток конфесійного богослов'я та методів трансляції богословських поглядів. Характерною рисою Реформації на литовських землях є помітний вплив гуманістичних ідей. Конфесійне протистояння у ВКЛ відрізнялося рідкісним на той час мирним характером, що визначило бурхливий розвиток полемічної літератури та змусило шукати соціально орієнтовані способи поширення конфесійних поглядів.

В епоху Реформації зв'язок релігії зі сферою освіти був дуже великий. Релігійність багато в чому була світоглядним фундаментом, який визначав вектор розвитку того чи іншого народу. Тому доцільно розглядати процеси трансформації сфери освіти ВКЛ у межах тієї чи іншої конфесійності.

На території ВКЛ до 1553 р. не можна віднайти протестантських шкіл через те, що самі протестанти не мали достатнього поширення. Винятком може слугувати школа, організована у 1539 р. Авраамом Кульвою у Вільно. Але цю школу не можна вважати повноцінною протестантською школою, оскільки Авраам Кульва викладав лютеранські доктрини у стінах католицької школи, і після скарги віленського єпископа через небезпеку переслідування він припинив своє викладання та залишив ВКЛ.

З 1553 р., завдяки Миколі Радзивілу Чорному, протестантські школи набули значного поширення у ВКЛ. Шкільне навчання він розглядав як головний інструмент для виховання юнацтва в ідеях протестантизму [2, с. 201]. З цією метою відкривалися початкові школи, які називалися «елементарними». Сам Микола Радзивіл Чорний виділяв дві функції цих елементарних шкіл: релігійну та освітню. Освітня функція зводилася до навчання читанню, письму та лічбі, а релігійна функція полягала у вивченні основ латинської мови, катехизису та церковного співу.

Вчителями в таких школах у кальвіністів були пастори та проповідники. Серед вчителів було багато представників саме кальвіністського руху. У школі у Вільно вчителем був Мартін Чехович, у Несвіжі – Лаврентій Кришковський, у Бресті – Симон Зак, у Клецьку – Симон Будний [3, с. 79].

У кальвіністів початкові школи були організовані практично при кожному зборі. Український дослідник реформаційного руху С. Черкасов вважає, що на території ВКЛ наприкінці XVI ст. кількість «євангельських» зборів було близько 260 [4, с. 15]. Припустивши, що «євангельськими» він, найімовірніше, називає збори кальвіністів, які самі себе так називали, можна погодитися з оцінкою В. Плісса. Вчений вважає, що загальна кількість протестантських зборів у ВКЛ наприкінці XVI ст. становить 320 [2, с. 206]. Близько 60 зборів – збори трьох інших віровчень. Отже, наприкінці XVI ст. у ВКЛ налічувалося приблизно 260 протестантських елементарних шкіл.

З початку XVII ст. до його середини кількість протестантських зборів зменшувалася, а разом з ними зменшувалась і кількість протестантських елементарних шкіл.

Вищі школи являли собою фундаментальні навчальні заклади, устрій яких нагадував гімназії, а їх кількість була значно менша. Перші кальвіністські вищі школи було засновано у Бресті, Несвіжі, Кейданах, Вільні, Шидлове, Біржах, Семятичах, Ів'ї, Дубецьку, Ланцуті, Туробіні, Крилові, Красноброді, Панівцях та Слуцьку [5, с. 439]. З перелічених вищих кальвіністських шкіл у ВКЛ лише три вирізнялися найбільшою тривалістю педагогічної діяльності: віленська, кейданська та слуцька. Інші закривалися через декілька років після відкриття. Слуцька вища кальвіністська школа проіснувала аж до 1917 р.

Кожна вища школа складалася із чотирьох класів. У нижчому, четвертому, навчали читання, письму та катехизису. У третьому

розпочиналося вивчення латинської граматики. У другому вивчали синтаксис і перекладали складніші тексти, у тому числі катехизис Кальвіна латинською. У вищому класі вивчали діалектику та риторику, перекладаючи Гомера, Вергілія та Іустина. Вивчалася грецька мова, яка була необхідна для читання Нового Завіту оригінальною мовою. Перекладали праці Ксенофонта, Лукіана та Демосфена. Опануванню риторики приділяли особливу увагу, оскільки головним умінням у всій шкільній програмі було «вміння проповідувати» [6, с. 138], що свідчить про релігійний характер навчання.

Тижневий розклад занять учнів школи також демонструє релігійну спрямованість навчання у вищих протестантських школах на той час. Для учнів усіх класів кожен день починався з ранкової проповіді у зборі, після чого кожен займався згідно з розкладом певного класу вищої школи. Виняток слугувала неділя. У цей день ранкове служіння та проповідь передували у вищому класі лекціям з теології, а в інших класах після ранкової проповіді читали послання Апостола Павла.

З наведених даних добре видно релігійне спрямування вищих протестантських шкіл у ВКЛ. О. В'ялов зазначає, що у XVI ст. протестантські вищі школи давали краще навчання, ніж католицькі [3, с. 78]. Ймовірно, такий ефект досягався шляхом морального виховання. В учнях виховували послух та скромність. Учням навіть гроші мати при собі не дозволялося. Лайки, розбещеність, бійки та пияцтво були суворо заборонені в школах і суворо каралися [6, с. 141]. У католицьких школах у другій половині XVI ст. боротьбу з подібними вадами вели без особливої заповзятості.

На території ВКЛ у досліджуваний період функціонувала і соцініанська вища школа. Спочатку вища соцініанська школа була відкрита у 1555 р. на території Польського королівства, на кордоні з ВКЛ, у Любартові. Після завершення діяльності любартівської школи у 1597 р., соцініани у 1602 р. організували вищу школу в Ракові. Раківська вища школа претендувала на статус академії. У ній одночасно могли навчатися до тисячі осіб. Самі соцініани називали цю школу «польськими Афінами» [5, с. 442]. У 1638 р. її було закрито постановою варшавського Сейму. Викладачі, книги та рухоме майно раківської вищої школи були перевезені до ВКЛ, до містечка Киселін. Проте вже у липні 1640 р. проти сім'ї Чапличів-Шпановських, які надавали протекцію соцініанській школі, порушили

карну справу. Їх звинувачували у поширенні «аріанства» та організації соцініанських навчальних закладів [4, с. 18].

Таким чином, вплив Реформації на сферу освіти ВКЛ у другій половині XVI ст. – у першій половині XVII ст. виявився у виникненні великої мережі протестантських початкових шкіл. Наприкінці XVI ст. налічувалося близько 300 початкових протестантських шкіл. У першій половині XVII ст. їх кількість поступово зменшувалась. Також в аналізованій період у ВКЛ функціонувало 16 протестантських вищих шкіл: одна соцініанська та 15 кальвіністських.

1. *Алістер Мак-Грат*. Інтелектуальні витоки європейської Реформації / Пер. з англ. Миколи Климчука і Тараса Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 344 с.
2. *Плисс В.И.* Исторический очерк про возникновение и распространения Реформации в Литве и Западной Руси // Христианское чтение. – № 2. – СПб., 1914. – С. 199-234. URL: <http://christian-reading.info/data/1914/02/1914-02-04.pdf>
3. *В'ялов О.* Вплив Реформації на розвиток науки // Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. – Полтава: Астрей, 2017. – С. 76-80.
4. *Черкасов С.* Генезис реформаційного руху в Польсько-Литовській державі XVI ст. // Гілея: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Випуск 26. – С. 13-20.
5. *Любащенко В.И.* Роль реформации и ранних протестантских церквей в культурном процессе в Белоруссии и на Украине середины XVI – начала XVII вв. (просвещение, общественная мысль, наука) // Церковь и культура народов Великого княжества Литовского и Беларуси XIII – нач. XX вв.: материалы международной конференции. – Гродно, 1992. – С. 435-441.
6. *Швець Л.* Перші кроки Реформації у Речі Посполитій // Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. – Полтава: Астрей, 2017. – С. 137-146.

Яблонський Олександр

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)*

КИЇВ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

У Великому князівстві Литовському часто бачать альтернативний шлях розвитку Русі. Багато в чому так воно і є. Адже, з одного боку, це були землі досить близькі культурно, населені східними слов'янами, це принципово інша модель соціальних взаємин, інша політична культура. І це створювало певну ситуацію вибору. Це дуже добре видно по подіях епохи московсько-литовських воєн, особливо XVI століття, коли перебіжчики з Московської держави, з Росії прямували саме на землі Великого князівства Литовського або Корони Польської, яка знаходилася в унії з ним.

Оскільки литовські князі стосовно новопридбаних земель сповідували принцип: «Старого не змінювати, нового не вводити», то для Київщини та її мешканців із приходом литовських князів та литовської адміністрації мало що змінилося у повсякденному житті. Київське князівство з 1367 року перебувало під владою одного із синів Ольгерда Гедиміновича – Володимира [3, с. 220]. Його 30-літнє правління ознаменувалося карбуванням власних монет, що говорило про особливий статус цього князя та практичну його незалежність від старших Гедиміновичів.

Останній київський князь із династії Гедиміновичів Семен Олелькович вважав себе повноправним правителем своєї землі, незважаючи на небажання Казимира Ягеллоновича визнавати його спадкові права. За час свого правління Семен зумів налагодити чіткий контроль над старовинним торговим шляхом «з варягів у греки», який поєднував Дніпром Київщину з Кримом і через Чорне море з країнами Сходу.

Замкова гора і зараз домінує над нижнім містом, так званим Подолом. Замок спочатку було збудовано з дерева. Від укріплень на Замковій горі через нинішній Андріївський узвіз було перекинуто міст на сусідню гору, що називається «Уздихальниця». Цілком ймовірно, що там, де сьогодні кияни та гості міста милуються краєвидами Подолу з оглядового майданчика, раніше, за часів середньовіччя, міський кат виконував смертні вироки та чинив тілесні покарання. Зараз ви можете бачити лише верхню частину пагорба,

що заросла лісом. Ще на фотографіях початку ХХ століття можна було побачити, що гора була майже плоскою і там зберігалися залишки оборонної стіни, що вціліли після спалення замку [2, с. 124].

В той же час, у нижньому місті – на Подолі, зберігся ринок, торгові лавки, вітальня для купців і єдина кам'яна церква, відома ще з «до-батиєвих часів» – храм Богородиці Пирогощої. А також зруйновані Михайлівський Золотоверхий та Софіївський собори, залишки Золотих воріт – парадного в'їзду до міста з часів князя Ярослава Мудрого. У 1579 р. з'явився чудовий надгробок над могилою Костянтина Івановича Острозького роботи італійського майстра Себастьяна Чешка і в 1612 р. з'явилося поховання Софії Радзивілл з будинку Слуцьких, над могилою якої Януш Радзивілл також поставив пам'ятник, який не зберігся. Взагалі про багато поховань литовської епохи доводиться лише здогадуватися [1, с. 355].

Дуже важливою спадщиною литовських князів і воєвод у Києві є те, що в 1494 р. Олександр Ягеллончик дарував місту Магдебурзьке право, підтверджене пізніше і в 1514 р., і в 1516 р. Саме з того часу і до сьогодні місто зберігає два міських герби. На гербі, що з'явився за часів розквіту міського самоврядування, було зображено «куша» – вид самострілу, яким ще з часів Стародавньої Русі міське населення захищало себе під час набігів кочівників.

Таким чином, пам'ять про литовські часи у Києві жива й досі, хоча продемонструвати її у залишках матеріальної культури складно. Дерев'яні пам'ятки Замкової гори не збереглися, моці святих та залишки історичних діячів ВКЛ або зберігаються в печерах Києво-Печерської лаври, або вивезені на територію сусідніх держав, зокрема Білорусі, або повністю знищені під час трагічних подій в історії ХХ століття [1, с. 450]. Зберігають пам'ять про ті часи міста деякі експонати Національного музею історії України, Музею історії київського самоврядування, Музею однієї вулиці, каміння стародавнього Подолу та вигини деяких його вулиць, а також матеріали документів XV–XVII ст., що зберігаються у Центральному державному історичному архіві у м.Києві [1, с. 423].

1. *Шабуньдо Ф. М.* Омельковичі // *Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7: Мл – О. – С. 355, 423, 450.*
2. *Русина О.В.* Україна крізь віки. Т. 6: Україна під татарами і Литвою. – К., 1998. У 15-ти тт. – Т. 4. – К.: Альтернативи, 1998. – С. 124.
3. *Грушевський М.* Історія України-руси. У 11 т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 1. – 1994. – С. 220.

**ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ. УКРАЇНЦІ В ЛИТВІ, ЛИТОВЦІ
В УКРАЇНІ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В ГРОМАДСЬКОМУ
ЖИТТІ. КУЛЬТУРНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПРОЄКТ
«ШЛЯХ ГЕДИМІНОВИЧІВ»: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ /
ASMENYBĖ ISTORIJOJE. UKRAINIEČIAI LIETUVOJE,
LIETUVIAI UKRAINOJE: ĮPRASTI IR KITOKIE VIEŠAJAME
GYVENIME. KULTŪROS IR TURIZMO PROJEKTAS
„GEDIMINAIČIŲ KELIAS“: ĮGYVENDINIMO BŪDAI**

Поповський Анатолій, Хмель-Дунай Галина

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(Дніпро, Україна)*

**З ПОГЛЯДУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
ЩОДО УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ
І СТАНУ ЕТНІЧНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ**

«Бережи своє рідне, бережи, щоб не забути народу,
з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичаї, свою мову,
і тим збережете національну істоту свою».

Іван Огієнко

«Людина не безрідна. Вона спадкоємець віків
і віків людського розвитку, розвитку цивілізації».

Олесь Гончар

1. У часовому просторі людство в процесі історичного розвитку пройшло різні етапи цивілізації, зберігаючи етнічну автентичність або втрачаючи її внаслідок асиміляції іншими етносами. Проблематика еволюції та зміни людського суспільства є важливим об'єктом наукових досліджень, оскільки міграційний рух з кожним століттям набуває

широких розмахів внаслідок військових агресій, економічних, політичних чинників, природних стихій і т.п.

2. Люди мають схожі риси, здібності, можливості, але водночас їх індивідуалізують, роблять унікальними їхні споконвічні, зниклі чи генетично закріплені особливості або етнічні характеристики. Це дає можливість принаймні поки що спілкуватися, пізнавати мову, культуру, звичаї, традиції, ремесла різних народів до тих пір, поки вони не зникли. Якщо зникнуть ці етнічні особливості, людство перетвориться на «населення планети Земля». Зазначені етноознаки швидко зникають у наш час, час економічних, політичних, суспільних негараздів, які штовхають людей до міграції в пошуку кращих умов життя, змушені рятуватися внаслідок міждержавних воєнних конфліктів, або ж стають «заложниками кохання» через створення шлюбів з представниками інших національностей. Важко передбачити: на скільки може стати руйнівним процес зникнення етносів.

3. Опинившись у новому життєвому просторі мігранти адаптуються за принципом «найменшого спротиву». А щоб цього не відбувалося, в родинях потрібно виховувати підрастаюче покоління, розкриваючи витоки свого родоводу, створювати національні товариства. Такий досвід набуло товариство литовців у Дніпрі, де не замулилася генетична пам'ять людського організму, хоч понад п'ятсот років (від 14 ст. з часів Великого Князівства Литовського) корінне населення України мало контакт з цим миролюбним людом в економіці, господарюванні, культурі, мові і в багатьох інших сферах як побутового життя, так і в плані державного співробітництва. Переживало ті суспільні події, що випали на долю литовського народу.

4. Метою нашого зацікавлення є трансформаційні процеси збереження етнічної автентичності в умовах історичного розвитку державотворення Литви і України, які активно продовжують функціонувати у творчій співпраці суверенних держав.

5. Сучасний стан світового розвитку і соціально-економічні події, віковий статус вносять свої корективи. Пробуджується інтерес не тільки старшого покоління, але й молоді до пошуку родового коріння. Нашадки давніх литовців прагнуть вивчити мову, основи національних традицій та культури, щоб при зустрічах і відвідуванні історичної вітчизни отримати інформаційну енергетику пращурів, що має колосальний ефект нестримної життєдайної сили. Генетичний код спонукає об'єднуватися національні

меншини й свято дотримуватися витоків свого етносу. На Дніпропетровщині при сприянні обласної адміністрації вагоме місце в економічному, науковому, культурному житті України посідає «Литовський культурно-діловий центр» (голова **Галина Хмель-Дунай**), результати діяльності якого досить детально висвітлені в документальному нарисі «**Литовці Дніпропетровщини: історія та сучасність**» (2018), присвяченому 100-річчю державності Литовської Республіки. Литовсько-українські взаємозв'язки окреслено в 3-х самодостатніх і глибоко змістовних розділах з використанням різноманітних джерел, біографічних матеріалів і розмаїття світлин з життєдіяльності литовців та історичних пам'ятників.

6. Україна і Литва є давніми й надійними партнерами не тільки в економічному, політичному, науковому та культурному співробітництві – їх об'єднує спільна історія і давні культурні процеси. Більше того, в сучасних умовах маємо сприятливі можливості для розробки та реалізації спільних проєктів, що мають важливе національно-культурне значення для обох країн.

Творчий потенціал литовців, які стали складовим елементом народонаселення України, простежується на різних етапах історичного розвитку від Великого Князівства Литовського й до нашого часу. Це зокрема історичні постаті литовських князів **Гедиміна** і **Ольгерда**, **Вітовта**, **Януша Радзивіла**, під владою і захистом яких були українські землі (так, наприклад, Великий князь Литовський Ольгерд у 1362 році звільнив Поділля від влади Золотої Орди) [1, 5-6]; лейтенанта литовського полку **Альбертаса Бендікіса**, який брав участь у військових діях Богдана Хмельницького; **Поль Олександр Миколайович** (1.ІХ.1832–7.VІІІ.1890) – археолог, меценат, краєзнавець, активний громадський діяч, засновник промислового видобування криворізької залізної руди; **Ігнацій Ясюкович** (1847-1914), поляк за походженням, народився в литовському місті Каунасі в родині дрібних землевласників, працював на залізничному транспорті України; **Йогансен Майк Гервасійович** (16.Х.1895, Литва – 27.Х.1937, Харків, розстріляний) – письменник, перекладач, літературознавець, мовознавець–поліглот. **Шкляр Євген** (1884 округ Зарасай – 1941 Каунас) письменник єврейського походження, газетяр, перекладач. **Едуардас Межелайтіс** переклав на литовську мову твори Т.Г. Шевченка, а твори самого Межелайтіса широко популяризуються в перекладах українських митців художнього слова.

7. Як для литовців, так й українців різні життєві обставини змушують полишати свою Батьківщину, але й за таких умов не втрачати своєї етнічної приналежності. Свідченням цього є зізнання Габуласа Робертаса – директора ТОВ «Сучасні технології доріг»: *«Ось уже 21 рік очолюю підприємство, яке зарекомендувало в дорожній галузі з найкращої сторони. Якщо тепер, запитати мене, уродженця Литви, який навчався в Литві, Росії та Україні (Києві), а зараз працюю в Україні, де твоя Батьківщина, то напевно злегка задумався. Втім, про Литву ніколи не забуваю, але цікава робота та й життя в Україні так захопила, що відкриту для себе Україну називаю не інакше, як другою Батьківщиною!»* [2, с. 368].

3 Литвою тісно пов'язана доля відомого українського етнографа, академіка **Андря Митрофановича Лободи** (1871-1931), українського письменника **Михайла Чхана**, який у складі 25-го полку 4-ї стрілецької дивізії визволяв її від німецьких загарбників і в бою під Паневежисом був тяжко поранений, закарбувавши це в зізнанні: *І мені стократно сниться / Нічка вереснева: / Кров моя, мов жар-брусниця, / Капає із неба; / Я лежу, а ледь торкаюсь / Світу головою – / Непритомний обіймаюсь / З рідною Литвою* (3, с. 92-93).

8. У науковій літературі є посилання на схожість мовлення та змісту понять в литовській та українській мовах – близько 200 слів, як-от: лит. – *Galva* – укр. – *Голова*; лит. *Barzda* – укр. – *Борода* і т.п. Аналогічні явища спостерігаються і в литовських прислів'ях: ***Ką išmoksi – ant pečių nenešiosi*** – Чому навчишся – на плечах не будеш носити / *Чого навчився, того за плечима не носить*.

9. То ж не випадково серед прізвищних назв на всій території України досить поширеними є ті, які виникли на основі етноніма *литвини*, яким називали прибульців з Литви: *Литва, Литвак, Литван, Литвинський, Литвицький, Литвінський, Литвінчук, Литвіцький, Литовець, Литовський, Литовчук, Литовциук, Литвай, Литвинчин* та ін., а також використовувалися як псевдоніми та криптоніми. Побутують вони і в сучасних українських прізвиських, у довідковій, науковій літературі та засобах масової інформації.

Варто було б дослідити історію їхнього входження на всій території України й видати Словник литовських антропонімів, а в Литві – Словник українських антропонімів.

10. Отже, питання збереження етнічної ідентичності лишається вельми важливим чинником сучасних глобалізаційних процесів і потребує

ґрунтовного вивчення його вагомих суспільних особливостей, які формують взаємоповагу, творчу співпрацю і високу духовну культуру міжетнічних стосунків, що протистоятиме розбрату, ворожечі і агресивним намірам між представниками різних національностей нашої Планети.

1. Невідома Україна / Укл. Святослав Вербич. – К.: Арій, 2020. – 272 с.
2. Золотий фонд нації / Упорядник В.В. Болгов. – К.: УКЖ, 2019. – 412 с.
3. Чхан М.А. Вибране. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2007. – 407 с.

АЛЬФРЕДАС БУМБЛАУСКАС:

УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКЕ ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ КУЛЬТУР

Глобалізаційною умовою вдалої реалізації Україною свого потенціалу є її входження до світового співтовариства. Згідно пріоритетних напрямків зовнішньої політики України, одним із привабливих курсів є повномасштабні дружні відносини з географічно близькими нам державами [1]. Розвиток відносин з державами Балтії, зокрема Литовською Республікою, посідає чільне місце серед зовнішньополітичних стратегій України. Так, в результаті двостороннього співробітництва президентів обох держав було підписано низку договорів та угод [2]. Ставши членом НАТО та Європейського Союзу у 2004 році, Литва вирвалася з «лещат» пострадянського простору та створила передумови для свого цивілізаційного поступу. Вищезазначений фактор виводить на політичну авансцену новий формат українсько-литовських відносин, котрий стимулює вивчення литовського досвіду на шляху до євроатлантичної співдружності. Більше того, маючи добрі стосунки зі своїм історичним партнером Литвою, Україна може розраховувати на її сприяння у реалізації власних проєвропейських інтеграційних настроїв [3].

Вагоме місце в історичних наративах сучасності посідають наукові доробки щодо відносин як між державами, так і національними спільнотами, причин сприятливої соціально-психологічної атмосфери співробітництва тих чи інших країн. Зростає роль колективної пам'яті. Варто констатувати, що образ минулого вдало реконструйований в історичній пам'яті, відігравав, і відіграє величезну роль у налагодженні нових відносин між державами. Спогади про минуле виникають у політичному, економічному, соціальному та культурному контекстах. Образ України в Литві й Литви в Україні значною мірою відштовхується від спільного українсько-литовського періоду історії. Водночас, це впливає на відносини обох країн і народів та є фундаментом національно-державної ідеології. Найбільш актуальними є питання культурного співробітництва, оскільки саме вони мають давню традицію між

українським і литовським народами та сягають ще княжих часів, зокрема періоду існування Галицько-Волинського князівства.

У даному ключі важливими, цінними та актуальними є наукові дослідження щодо українсько-литовського взаємопроникнення культур – Альфредаса Бумблаускас. Це, професор Вільнюського університету, відомий литовський історик, вельмишановний не лише у своїй країні фахівець, але й за її межами. Він, є щирим другом України, адже постійно наголошує, що Литва, щиро зацікавлена в успіху європейської інтеграції України, оскільки це – в наших спільних інтересах. Коло інтересів ученого широке – від соціокультурної історії Великого князівства Литовського, яке упродовж двох століть було спільною державою для литовського, українського, білоруського і польського народів, і до проблем історії Литви ХХ століття [4]. Його лекційні здобутки визнані потрібними і корисними для наших урядових структур, котрі займаються питаннями євроінтеграції.

Альфредас Бумблаускас народився 18 листопада 1956 р. в м. Тельшяй Литовської РСР. У 1974 р. закінчив Тельшяйську середню школу та вступив на історичний факультет Вільнюського університету. З 1979–1989 рр. працював асистентом на історичному факультеті та успішно захистив дисертацію й отримав вчене звання доктора гуманітарних наук. Обіймав посаду декана та доцента у 1989–2002 рр., з 1993 р. завідувач кафедри теорії історії та історії культури, заснованої ним же. Професор, доктор габілітований. Одружений. Має двох дітей. З 1990–1992 рр. Депутат Сейму Санюдіса, один із заступників голови його ради, у 1998–1999 рр. Голова Ради культури та мистецтв Литви. Розробник концепції викладання історії в середніх школах, обґрунтував і організував реформу системи вивчення історії у Вільнюському університеті. Вчений є лауреатом Національної премії Литви з культури та мистецтва, Літературної премії Сімонаса Даукантаса, премії парламентської асамблеї Литви та Польщі, премії «Pragiedrulių» (за цикл передач «В тіні віків»). Кавалер Рицарського хреста ордена «За заслуги перед Польською Республікою», Рицарського хреста Ордена Вітаутаса Великого.

Написав понад 260 книг, досліджень і статей. Найважливіші праці: «Історія старої Литви, 1009–1795», «Alma Mater Vilnensis: Особливості історії Вільнюського університету» (з іншими), «Велике князівство Литовське та його традиція», «Битва під Хотиним – битва за Центральну Європу» (з іншими) тощо [5]. Особливо цінною для нас є книга «Епоха Вітовта в історії України: 1387 – 1430», адже, це результат спільної праці

українських і литовських фахівців з історії Центральної та Східної Європи XIV – XV століть. Науковцям вдалося реконструювати історичні події, що відбувалися 600 років тому; події, результатом яких стало народження великої держави, що стала спільним фундаментом для кількох сучасних європейських країн – України, Литви, Білорусі, Польщі [6].

Зміцненню литовсько-українських зв'язків та взаємопроникненню культур сприяв унікальний литовський телевізійний проєкт «Національна експедиція», котрий відбувся в Україні 22 червня – 12 липня 2018 року. Серед учасників експедиції викладач історії Вільнюського університету професор Альфредас Бумблаускас. Проєкт виконувався на замовлення Національної телерадіокомпанії Литви, відзнятий матеріал транслювався литовським телебаченням. Команда експедиції плівла Дніпром на історичному кораблі «Вітаутас Великий», таким чином сприяючи популяризації спільної історії Литви і України, знайомлячи глядачів з українською культурою, природними та історичними пам'ятками, сьогоденням.

В цілому, аналіз наукової діяльності Альфредаса Бумблаускаса показує, що він головну увагу приділяє дослідженню культурних взаємовпливів України, Литви, Польщі тощо. В історичній культурі наполягає на переважанні методологічного націоналізму. Також вище викладені матеріали свідчать про системне сприяння інтеграційним процесам між Україною та Литвою за допомогою «м'якої сили».

1. Основні напрями зовнішньої політики України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. С. 940.
2. Кушнір О.А. Українсько-литовські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Турянця І.А. Українсько-литовські відносини в умовах членства Литовської Республіки в ЄС та НАТО (2004–2008 рр.). *Історія*. 2012. № 4 (84). С. 24–28.
4. Сірук М. Україна і Литва: спільний «європейський знаменник» історії. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ukrayina-i-lytva-spilnyu-yevropeyskyu-znamennyk-istoriyi>.
5. *Alfredas Bumblauskas*. Vilniaus universiteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros archyvas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. URL: www.vle.lt
6. *Бумблаускас А., Кіркене Г., Черкас Б., Вацук Д., Скурвідайте Л.* Епоха Вітовта в історії України: 1387–1430. – К.: Балтія-Друк, 2020. – 208 с.
7. В Україні розпочався литовський телевізійний проєкт «Національна експедиція». URL: www.urm.lt/ua/ua/news/v-ukran-rozpochabsaa-litobs-jkij-telebzjnij-proekt-natsonal-jna-ekspeditsaa-

**МІЖ «МЕТОДОЛОГІЧНИМ НАЦІОНАЛІЗМОМ»
І «ПОВЕРНЕННЯМ ДО ЄВРОПИ»: ПАРАЛЕЛІ ДИСКУРСІВ
ЛИТОВСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ
Й ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

Мало чи не у всі часи, починаючи з античності, історія наділялась не лише нейтральними функціями збереження й ретрансляції досвіду минулого. Вона ще й була покликана стати «школою політики і моралі», консолідувати національно-політичну спільноту, легітимізувати її історичним аргументом, обґрунтувати певний вектор суспільного поступу. З цієї позиції зрозумілим є умовивід класика литовської історіографії А. Шапки (1906-1961), що історія, яка має своїм предметом минуле, це ще й наука сьогодення [1]. Відтак, заклики залишити історію історикам, що є нездійсненними, звучать у разі дражливості певних історичних сюжетів, при їхньому ще невичерпаному конфліктному потенціалі, відсутності компромісних варіантів трактування. Але в інших випадках на них охоче і при першій же нагоді посилаються. Так, рідко яка українсько-литовська зустріч на офіційному рівні, чи на рівні громадянського суспільства обходиться без апелювання до досвіду спільного буття у складі середньовічного Великого князівства Литовського. Але питання про глибину знайомства з досвідом литовської історіографії, зокрема й для вироблення засад історичної політики в умовах сучасних викликів, залишається відкритим.

Вже на термінальній стадії існування СРСР у колишніх союзних республіках, стартував масштабний процес «націоналізації минулого» – відсепарування власної історії від спільного історичного і політичного простору, пов'язаного з Росією / СРСР [2, с. 236-237]. Литва й Україна мали у цьому чимало спільного. В обох випадках історична легітимація суверенних державницьких прагнень покоїлася на схемі національної історії, створеній раніше класиками національних історіографій. У випадку України – це історична концепція М. Грушевського у багатотомній «Історії України-Руси», а щодо Литви – це схема національно-політичної історії А. Шапки, професора Університету Вітаутаса Великого у Каунасі.

Історіографічна ситуація у наших країнах на зламі 1980–1990-х рр. мала багато спільного. З небуття повертались імена класиків національних історіографій, а їхні праці видавались масовими накладами. Так у Вільнюсі у 1989 р. перевидали понад 100 тис. прим. «Історії Литви» під ред. А. Шапоки.

Але у той самий момент історичне мислення провідних політиків України й Литви демонструвало очевидні відмінності, помітні у визначеннях установчих актів новітнього періоду історії наших держав. Не дивлячись на апелювання до тисячолітньої традиції української державності, у нашому випадку 24 серпня 1991 р. був прийнятий Акт проголошення незалежності України, у той час як у Литві 11 березня 1990 р. було ухвалено Акт відновлення незалежності Литви. Цим у суспільну свідомість імплементувався концепт радянської окупації, котра перервала природний розвиток литовської державності, етапами якої були Велике князівство Литовське, Акт Литовської Таріби 16 лютого 1918 р. та Литовська республіка міжвоєнних часів. Ставлення до радянського періоду в історії України, набагато тривалішого, аніж у Литві, неоднозначне і в науковому середовищі, і в суспільній думці. Це тягне за собою стан невизначеності як онтологічного, так і дефінітивного характеру, котру виразно описує Ж. Баландье [3, с. 9–10]. У свою чергу, наслідком ментальної невизначеності стає компромісна політика, втілена у збанкрутілій «багатовекторності зовнішньої політики України. У Литві ж конструкції історичного мислення, чітке розуміння політичних цілей та унікальності моменту, за розчищеного «вікна можливостей» при тимчасовій слабкості РФ у 1990-х рр. сприяли безкомпромісним формулюванням Конституційного Акту про неприєднання до пострадянських східних союзів від 8 червня 1992 р. Будь-які спроби по втягненню Литви до таких союзів кваліфікувалися як ворожі по відношенню до незалежності і підлягали відповідальності згідно законам [4].

Відзначений багатьма експертами і культурологами дискурс «повернення до себе», властивий для історичного мислення та історичної політики пострадянських країн, відомий вчений, професор Вільнюського університету А. Бумблаускас назвав «методологічним націоналізмом» [5]. Серед іншого це означало викриття злочинів комуністичного режиму, поіменування конкретних винуватців, реабілітація репресованих та незаконно засуджених, у тім числі учасників націоналістичного Руху Опору. Наочним втіленням пам'яті про машину комуністичного терору у

Литві став Музей жертв геноциду на столичному проспекті Гедімінаса, перейменованій у 2018 р. у Музей окупації та боротьби за свободу. Установа одночасно є дослідницьким та просвітницьким центром по цій проблематиці [6]. Останні монументальні релікти радянської доби – пафосні скульптури на Зеленому мосту у Вільнюсі, до речі, визнані об'єктами культурної спадщини Литви, були демонтовані влітку 2015 р. [7]. Як ми бачимо по хронології, в Україні процес декомунізації на офіційному рівні лише почався із прийняттям 9 квітня 2015 р. відповідного закону. У Литві ж у 2015 р. він вже практично добігав кінця.

А. Бумблаускас у багатьох своїх інтерв'ю зауважував, що після краху радянської імперії набуло актуальності питання: куди йдемо? Чи вистачає націоналістичного підходу? Адже, за його переконанням, «повернення до Європи» є не менш важливим, аніж легітимація власного смислообразу в історії [5]. А остання, і у випадку Литви, і у випадку України, передбачає дистанціювання від Росії у зовнішній політиці та від російської історичної міфології у політиці історичній. Знову ж таки, ці завдання були усвідомлені і почали реалізовувати з великим розривом у часі, і, відповідно, за різних суспільних та політичних умов. Адже, як відмітив публіцист та історик А. Портнов (Європейський університет Віадрина (Франкфурт-на-Майні), в історичній політиці в Україні тривалий час визначальним був пристосований до її потреб принцип «багатовекторності» [8, с. 42-43.], котрий на практиці означав амбівалентність, ситуативність, компромісність.

За свідченням А. Бумблаускаса, концепція європейськості литовської історії не просто завойовувала своє місце. Але на сьогодні, за переконанням філософа і політолога Е. Некрасаса, майже всі мешканці республіки визнають західну ідентичність, за винятком невеликої кількості прихильників філософа, педагога і науковця С. Шалкаускаса (1886-1941), який стверджував, що Литва знаходиться між Сходом і Заходом, радикальних націоналістів, жменьки євроскептиків та одного-двох язичників (реальних, чи уявних) [9].

Напрошується висновок, що шлях, пройдений литовською історіографією у виконанні її місії по консолідації національно-політичної спільноти та реалізації європейського вибору засобами історичної політики повинен бути пройдений і в Україні.

1. Lietuvos istorija / red. Adolfas Šapoka. – Vilnius: Mokslas, 1989. – XVI, 693 p. URL: <https://istorijai.lt/ivedamoji-dalis-sapokos-lietuvos-istorija/#Tautos-istorija-ir-jos-mokymosi-tikslas>.
2. Ганус С. Политика памяти в Украине в контексте отношений с Россией (1990–2000-е гг.) / Сергей Ганус // Россия и Восточно-Центральная Европа: в поиске новой формулы отношений. Сб. ст. участников VIII международной научной конференции «Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях». Москва. 3-4 декабря 2010 г. – М.: Институт Европы РАН, 2011. – С. 231-254.
3. Баландзе Ж. Политическая антропология. Пер. с франц. Е.А. Самарской. – М.: Научный мир, 2001. – 204 с.
4. Конституционный акт о неприсоединении Литовской Республики к постсоветским восточным союзам. 8 июня 1992 г. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.241798?jfwid=gvy9zhn32>.
5. Сирук М. Украина и Литва: общий «европейский знаменатель» истории // День. – 2015. – 18 сентября. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/ukraina-incognita/ukraina-i-litva-obshchiy-evropeyskiy-znamenatel-istorii>.
6. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus. URL: <http://genocid.lt/muziejus>.
7. Янчис В. Вильнюс прощается с советскими памятниками на Зеленом мосту // Deutsche Welle. – 2015. – 16 июля. URL: www.dw.com/ru/вильнюс-прощается-с-советскими-памятниками-на-зеленом-мосту.
8. Портнов А. Упражнения с историей по-украински. – М.: ОГИ-ПОЛИТ.РУ-Мемориал, 2010. – 224 с.
9. Nekrasas E. Lithuania a northern or central european country? / Evaldas Nekrasas. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.580.1125&rep=rep1&type=pdf>.

Гончарова Ольга

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)*

**ЛИТОВЦІ ХАРКІВЩИНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ
1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ**

Україна має строкате за етнічною приналежністю населення. При домінуванні українського етносу, протягом довгих років у його структурі зберігається висока частка представників різних етнічних спільнот, у тому числі й литовців. Вони мешкають майже у всіх регіонах України. Харківщина не становить винятку. Особливо значний приріст литовського населення тут спостерігається у 1914-1918 роках, що було пов'язано із військово-політичними подіями у Литві. Втікаючи з охопленої війною країни вони масово прибувають до столиці Радянської України – міста Харкова. Так, якщо перший загальний перепис населення Російської імперії зафіксував лише 55 осіб литовців на Харківщині [1, с. XIV], то згідно з даними перепису 1920 р. їх було вже 2 044 особи, 1 458 з яких проживали в місті Харкові [2].

Ігнорувати факт етнічної строкатості населення України більшовицьке партійно-державне керівництво не могло, так як представники некорінного населення брали активну участь у революційних подіях, були політично досить активними. Тож, забезпечення умов для розвитку етнічних меншин було однією з гарантій стабільності більшовицької влади. Це сприяло підвищенню уваги уряду та партії до роботи з ними. Для цього у 1919 році при Відділі агітації та пропаганди ЦК КП(б)У, який діяв у Харкові, започатковуються національні підвідділи. Литовський підвідділ агітації та пропаганди при ЦК КП(б)У було організовано на початку 1920 р. Його основне завдання – проведення агітаційної кампанії, насамперед серед демобілізованих та тих, хто виявив намір реевакуюватися (поштовхом стало проголошення 16 лютого 1918 незалежності Литовської держави), недопущення в їх середовищі «національно-буржуазного» впливу [3, с. 111-112]. При Харківському губернському комітеті партії створюється секція по роботі з етнічними меншинами. Однак, її робота на початку 1920-х років не мала чіткої

програми та плану дій, а мала, швидше, характер, кажучи словами того часу, «кавалерійського наскоку». За перше півріччя своєї роботи Литовська секція провела 2 загальних зборів (разом з безпартійними), на яких було обговорено питання про ситуацію в Литві, про положення литовців у Харкові та ін.

Поступово форми роботи секції розширюються, вона стає різноманітнішою. У 1921 р. при Литовській секції вже працював марксистський гурток та вечірні курси політграмоти для робітників. Члени секції надавали допомогу у проведенні реєвакуації литовців на батьківщину. У клубі «Комуніст» влаштовувалися вистави, лекції про політичне та економічне становище в капіталістичних країнах, доповіді, випуски усної газети, проводилися дискусійні вечори. Працювали драматичний, хорівий, музичний, літературний гуртки та бібліотека. Секція поширювала літературу, газети та брошури більшовицького змісту. Цікаво, що клуб відвідувало до 60 осіб на день [4, с. 9]. Яскраве уявлення про змістовну сторону роботи клубу дає розклад роботи на першу половину листопада 1920 року: «Понеділок, 8 листопада – бесіда. Вівторок, 9 листопада – читання азбуки комунізму. Середа, 10 листопада – репетиція. Четвер, 11 листопада – хор-музика. П'ятниця, 12 листопада – репетиція. Субота, 13 листопада – читання азбуки комунізму. Неділя, 14 листопада – мітинг на тему: «Вторгнення поляків до Литви і питання біженців» [5, арк. 10]. Наприкінці 1921 року, коли біженці в основному поїхали, клуб литовців був об'єднаний з польським, що негативно позначилося на його роботі.

Досить швидко партійне керівництво зрозуміло, що клубна робота ставала малоефективною та поступово завмирає. Тож у травні 1921 р. вона передається до відомих державних виконавчих органів, для чого ВУЦВК створює Відділ національних меншостей Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР. При Харківському губвиконкомі підвідділ національних меншин було створено 22 листопада 1922 року [6, арк. 126 (зв)]. Однак проіснував він не довго. У квітні 1923 року на XII з'їзді партії було поставлено завдання «ліквідувати фактичну нерівність націй» та були ухвалені конкретні рішення щодо реалізації цього завдання, що отримали спільну назву політика «коренізації». На зміну Відділу національних меншостей НКВС УСРР приходить Центральна комісія у справах національних меншин (ЦКНМ), що створювалась при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті. Для практичної

реалізації заходів, передбачених в рамках політики «коренізації» щодо етнічних меншин у структурі окружних виконкомів, державних, господарських та громадських організаціях започатковувались відділення ЦКНМ. Комісія в справах національних меншин при Харківському окрвиконкомі почала діяти лише з 26 березня 1927 р. до цього її функції виконувала Центральна комісія, що перебувала у Харкові [7].

Комісія в справах національних меншин при Харківському окрвиконкомі почала діяти лише з 26 березня 1927 р. Ніяких спеціальних структур по роботі з литовським населенням в її складі не було виділено. Ймовірно, причиною цього була незначна їх кількість. На цей момент у окрузі мешкало 787 литовців. Як видно з результатів Всесоюзного перепису населення 1926 р., переважна більшість їх розселилася на території Харківщини дисперсно, що не давало можливості згуртувати представників цієї етнічної спільноти навколо якогось структурного підрозділу та проводити планомірну роботу по розвитку освіти, культури народу рідною мовою. Ця обставина спричинила значну асиміляцію литовського населення регіону. Лише 34,52% литовців розмовляли рідною мовою [8, с. 314]. Однак говорити про відсутність державної підтримки литовської меншини в цей період не можна. Робота з ними провадилася у профспілкових організаціях. Крім того, на початку 1920-х років радянська влада посилює роботу по створенню нових робітничих громадських організацій та товариств, в основу діяльності яких було покладено національний принцип. Серед конкретних заходів було працевлаштування представників різних національностей на підприємства міста. Міська Рада, спрямовуючи на підприємства представників різних етнічних спільнот, робила все можливе, щоб не допустити там міжнаціональної ворожнечі, а всякі випадки таких проявів суворо припиняли. Значну роботу з ліквідації безробіття литовців Харківщини проводило товариство «Допомога» [9].

Починаючи з 1930 р. робота з етнічними меншинами поступово затихає. 11 лютого 1930 року постановою Секретаріату ЦК КП(б)У «Про штати ЦК КП(б)У в зв'язку з реорганізацією апарату» національні секції у структурі партійних комітетів, в тому числі й литовську, було ліквідовано. Проведення роботи з етнічними меншинами перекладалося на всі відділи [10, с. 47]. 1934 року ЦКНМ було реорганізовано у відділ національних меншин при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті. У середині 1930-х років про національне питання в СРСР почали говорити як про вже вирішене. У зв'язку з цим припинилася й практика розгляду

різних аспектів національного питання, як на державному, так і на партійному рівнях. У подальшому етнічна самоорганізація литовців занепала, оскільки в офіційній політиці влади «коренізацію» замінила боротьба з так званим націонал-ухильництвом.

1. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. Т. 46: Харьковская губерния. 1904. XVIII. – 300 с.
2. Населення Харківщини // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 31 серпня.
3. Інструкція ЦК КП(б)У про національні відділи агітації й пропаганди при губкомках партії 15 квітня 1920 р. // Український історичний журнал. – 1990. – № 6. – С. 111-112.
4. Литсекция // Известия Центрального Комитета Коммунистической Партии (большевиков) Украины. – 1921. – № 1. – С. 9.
5. В районобраз 16. 11. 1920 г. Сведения о движении работников в литовском рабочем клубе «Коммунист» // Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р-820, оп. 1, спр. 24, арк. 10.
6. Протокол № 88 заседания президиума Харьковского Губисполкома от 22 ноября 1922 г. // ДАХО. – Ф. Р-203, оп. 1, спр. 522, арк. 126-126 (зв).
7. Вісті ВУЦВК. – 1924. – 19 листопада.
8. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. XII: Украинская Социалистическая Советская Республика. – М.: Центральное статистическое управление СССР, 1928. – 492 с.
9. Гончарова О.С. Етнонаціональні аспекти в діяльності Харківської біржи труда та товариства «Допомога» (1920-ті – початок 1930-х рр.) // Краєзнавство і учитель – 2015: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (27 лютого 2015, Україна, м. Харків) / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків: Колегіум, 2015. – С. 59-61.
10. Резолюція VII Пленуму Харківського Окружного Комітету КП(б)У 21-23 лютого 1930 р. „Про підсумки й завдання нацкультбудівництва” // Фурер В. Підсумки і завдання національно-культурного будівництва на Харківщині. – Харків: Пролетарій, 1930. – 48 с.

**ІСТОРІЯ, ЩО НАС ОБ'ЄДНУЄ: КОММЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ
ТА ІСТОРИЧНІ ДИСКУРСИ УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКОГО
БЕЗПЕКОВОГО І ОБОРОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В УМОВАХ «ГІБРИДНИХ» ЗАГРОЗ**

Не відкриттям є те, що історичний дискурс створює образи репрезентації етнокультурної та національно-державної спільноти, а також давно застосовується у практичній політиці. Як стверджує проф. Барбара Гудвін (Ун-т Східної Англії): «Той, хто розмірковує про політику або займається суспільними науками, не може бути вільним від ідеології або певної системи цінностей» [1, р. 8]. Британський політолог Крістофер Флад доречно зауважує, що зовсім не обов'язково сприймати ідеологію як щось шкідливе, хибне і нездорове [2, с. 17]. З цього погляду навряд чи будуть цілком реалізовані заклики «залишити історію історикам». Важливе інше: чому служить історичний аргумент – зближенню, чи обґрунтуванню претензій, добросусідству чи конфліктності?

Українсько-литовські відносини демонструють показовий приклад того, як історично обумовлений партнерський *modus vivendi* зробити актуальною моделлю глибокої й різнобічної співпраці наших народів і держав по різних напрямках. Апелювання до цього історичного досвіду має місце повсякчас. Так, під час зустрічі Президента України Володимира Зеленського зі Спікером Сейму Литовської Республіки Вікторією Чміліте-Нільсен 12 травня 2021 р. було констатовано **традиційно високу динаміку** міждержавного політичного діалогу [3]. А роком раніше 28 липня 2020 р. у Спільній декларації щодо заснування Люблінського трикутника при вказанні на переваги подальшого посилення політичних, економічних, інфраструктурних, безпекових, оборонних та культурних зв'язків між країнами у сучасному світі, основою цьому у нашому конкретному випадку прямо визнавались **багатівікові історичні та культурні зв'язки** між народами України, Литви й Польщі [4].

Російські ЗМІ негайно звернули увагу на те, що окремим напрямом діяльності країн Люблінського трикутника їхні керівники МЗС визначили «протидію російській дезінформації», а також «захист міжнародного права

в контексті російської агресії проти України, що триває» [5]. Литовські політологи та експерти зі свого боку вже давно аналізують політичні сценарії та ідеологічні схеми російської політики. Монографічне дослідження «Російські сценарії розвитку: наслідки для Литви і регіональної безпеки», виконане за прогностичним методом Delphi, зосередилось навколо чинників, які визначають і будуть визначати майбутню поведінку Росії в міжнародній політиці. І основний, і ймовірнісний сценарії передбачають, що Кремль буде використовувати різні методи для розширення свого впливу у всіх областях, де тільки така можливість виникатиме [6, р. 11]. Й історичні сюжети у цьому сенсі задіюються вельми часто, для досягнення претенціозних політико-ідеологічних цілей згідно стратегії «гібридної війни». Одним із таких сюжетів є ностальгічне оспівування втраченої «єдиної Русі», складовою котрої була Русь Литовська, «підкошена Кривською і знищена Люблінською унією», а її еліта буцімто «зрадила» православному віру і загальнооруську самосвідомість. Вельми плідний на квазіісторичні викладки Кирил Фролов пише про «руських князів Гедиміновичів», котрі підіймали «православні руські повстання» проти поневолювачів. [7].

Та легкість, з котрою прокремлівська публіцистика «приватизує» середньовічну спадщину Східної і навіть частини Центральної Європи та її історичні персонажі приголомшує. Скажімо, подільський князь Федор Корятович, наречений «руським володарем Карпат» і причислений до поборників загальнооруської єдності. Натомість, ми вже давно звикли, що цей середньовічний герой є однією зі знакових фігур історії Закарпаття. 5 жовтня 2018 р. у Мукачівському замку «Паланок» було урочисто відкрито Меморіальну кімнату на його честь. Як зазначав посол Литви в Україні Марюс Януконіс, «такі виставки ще раз доводять, що Україна та Литва мають спільне історичне коріння завдяки таким особам, як князь Корятович». Місто Мукачеве назване дипломатом частиною Європи, як і було за часів князя Корятовича [8]. Що показово, цей персонаж позиціонує в історичній пам'яті і як справедливий володар, і як звитязний воїн.

Ми свідомі того, що російські політико-ідеологічні міфи потребують відповіді, коректної, виваженої, але твердої і безкомпромісної. Це з одного боку. А з іншого, сюжети історично обумовленого українсько-литовського партнерства витребувані суспільним інтересом до них в обох наших країнах, створюючи сприятливий ментально-емоційний фон взаємовідносин, у тім числі у безпеково-оборонній сфері, котра становить

для нас особливий інтерес. Це смисли українського погляду на проблему. Важливо, що він збігається з литовським, висловленим і політиками, і авторитетними науковцями. Проф. Вільнюського ун-ту Альфредас Бумблаускас у своєму інтерв'ю газеті «День» слушно зазначив, що існує прямий зв'язок між історією та формуванням нації. Науковець постійно наголошує, що Литва, як і її сусіди – країни Балтії, Польща, кровно зацікавлена в успіху європейської інтеграції України, бо це – у наших спільних інтересах [9].

Зреалізованим і нині діючим проектом співробітництва Литви, Польщі та України у сфері безпеки є Литовсько-польсько-українська бригада (LitPolUkrBrig), котра готується по стандартах НАТО, і, як неодноразово зазначали у прес-службах оборонних відомств, слугує символом єднання трьох народів [10]. 5 жовтня 2017 р. у Люблінській цитаделі відбулися урочистості з нагоди 2-ї річниці її створення, під час котрих було укладено тристоронню угоду про співпрацю стосовно функціонування бригади та було проведено церемонію передачі їй Бойового Прапора. Вагомим символічним жестом стало присвоєння цьому військовому підрозділу імені гетьмана Костянтина Острозького – крупного українського аристократа та військового діяча Литви часів середньовіччя [11]. Знакова фігура князя Острозького трактується як наочний прикладом тягlostі історичної традиції співпраці наших трьох держав у військовій сфері.

1. Goodwin B. Using Political Ideas. 3rd ed. / Barbara Goodwin. – Chichester: John Wiley, 1992. – VIII, 365 p.
2. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование. Пер. с англ. А. Георгиева. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 264 с.
3. Глава держави зустрівся зі Спікером Сеймасу Литовської Республіки. 12 травня 2021 р. URL: www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-zustrivsyia-zi-spikerom-sejmasu-litovskoyi-res-68405.
4. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування Люблінського трикутника. Люблін, 28 липня 2020 року // Міністерство закордонних справ України. Офіційний інтернет-портал. URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukraini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>.
5. Грязев А. Польская геометрия: в Люблине возрождается Речь Посполитая // Электронное издание ГАЗЕТА.RU. – 2020. – 29 июля. URL: www.gazeta.ru/politics/2020/07/29a13169611.shtml?updated.

6. *Ivanauskas V., Janeliūnas T., Jasutis G.* etc. Rusijos raidos scenarijai: implikacijos Lietuvos ir regiono saugumui / Vilius Ivanauskas Tomas Janeliūnas, Gražvydas Jasutis. – Vilnius: Aukso žuvis, 2016. – 319 p.
7. *Фролов К.А.* Святые и пророки Белой Руси. – М.: Книжный мир, 2018. – 631 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Pp_ODwAAQBAJ&pg=PT302&lrpg=PT302&dq=Литва+Князь+Корятovich.
8. Посол Литвы открыл в Мукачевском замке комнату князя Корятовича. 6 октября 2018 г. URL: www.ukrinform.ru/rubric-regions/2553165-posol-litvy-otkryl-v-mukacevskom-zamke-komnatu-knaza-koratovica.html#.
9. *Сирук М.* Украина и Литва: общий «европейский знаменатель» истории // День. – 2015. – 18 сентября. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/ukraina-incognita/ukraina-i-litva-obshchiy-evropeyskiy-znamenatel-istorii>.
10. «Спільна Литовсько-Польсько-Українська бригада – символ єднання наших народів», – Міністр оборони України Степан Полторак. URL: www.mil.gov.ua/news/2017/10/05/spilna-litovsko-polsko-ukrainska-brigada-simvol-ednannya-nashih-narodiv-ministr-oboroni-ukraini-stepan-poltorak.
11. Сьогодні LitPolUkrBrig офіційно нададуть ім'я гетьмана Костянтина Острозького // Польське радіо. – 2017. – 5 жовтня. URL: www.polradio.pl/5/38/Artykul/328985.

Рогожин Сергій

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)*

«ШЛЯХ ГЕДИМІНОВИЧІВ»: ДОРОГА З МИНУЛОГО В МАЙБУТНЄ

Немає жодного сумніву в тому, що допитливий дослідник-мандрівник, який цікавиться діяльністю Гедиміновичів, захоче дізнатися, що ж за шлях вони торували, і яке відношення мають до України.

Для того щоб відповісти на це питання нам потрібно заглибитись в історію не лише Гедиміновичів, а й Рюриковичів. Розуміння проблеми внутрішньо-династичних і міждинастичних співпраці і боротьби, допоможе більш повно відтворити картину прокладання «Шляху Гедиміновичів».

Доля цих двох династій починає переплітатись з часів Галицьких Рюриковичів, а саме з третього сина Данила Романовича Галицького і Ганни Мстиславівни Смоленської – Шварна який став зятем Литовського князя Міндовга. Будучи представником волинської гілки Рюриковичів, він стає четвертим великим князем литовським. І цей факт дуже важливий для розуміння взаємовідносин Київської Русі і Литви, та пояснює чому із згасанням династії галицьких Рюриковичів-Романовичів, претензії на землі Київської Русі починають пред'являти литовські Гедиміновичі.

Останнім Рюриковичем по чоловічій лінії в Галичині був Володимир Львович Галицький, який правив між 1323-1325 рр., помер в 1340 р. Він був відомий за польськими хроніками, згідно з якими він правив номінально, залежачи від боярської думи. Він одночасно свідок, сучасник і учасник династичних змін на землях Галицько-Волинської Русі. В цей час починається становлення тут нової династії – литовських князів Гедиміновичів. Князів, які протягом тривалого часу безпосередньо впливали на соціально-політичні та культурні процеси на землях Рюриковичів.

Повертаючись до Литви потрібно сказати про перші її згадки: Литва як *Litua* зустрічається 1009 р. в «Кведлінбурзьких анналах». Згадку про неї в давньоруських літописах відносять до 1040 р. до часу походу на північ князя Ярослава, коли була закладена Новогрудська фортеця. У XII-XIII ст., в результаті діяльності литовських князів, державність литовських племен

оформилася, а саме князівство встановило контроль над сусідніми територіями.

До середини XIII ст. Литва стає Великим князівством, яке очолив Міндовг. До цього часу зростають династичні зв'язки литовських і руських князів. Відомо, що Данило Романович Галицький був одружений на племінниці князя Міндовга, через що його сини мали право претендувати на владу в литовських землях.

Після вбивства в 1263 р. Міндовга, серії міжусобиць та смерті Шварна в 1268 р., загострилися відносини Литви і Галицько-Волинського князівства. Дружини Галицько-Волинського князівства, дотримуючись вимушеного союзу з монголо-татарськими силами Менгу-Тимура і Ногая, неодноразово вторгалися в литовські землі.

Литва переживала серйозну кризу смутного часу, кінець якому поклав великий князь Гедимін. За одними переказами він, будучи конюхом литовського князя Вітеня, вбив господаря і підступністю захопив верховну владу [1, с. 579]. За іншими – він був братом або навіть сином Вітеня [2, с. 136 – 137]. Саме Гедиміну судилося об'єднати Литву і Західну Русь і підняти Велике Литовсько-Руське князівство до рівня сильної європейської держави. Також потрібно сказати що саме за Гедиміна була заснована сучасна столиця Литви – Вільнюс, та створено і укріплено безліч поселень на території сучасних України та Білорусі (Кам'янець-Подільський, Луцьк, Гомель, Пінськ, Сураж).

За попередників Гедиміна, першими містами, що увійшли до складу князівства Литовського, були Гродно, Новгородок (Ковалево), Слонім і Валківська, що належали Чорній Русі. Ще при Міндовгу Литві підкорилася земля Полоцька. Велике князівство Литовське вбачало в землях Русі можливість територіального розширення, тому у внутрішньому устрої воно починає орієнтуватися на давньоруські державні традиції, що демонструє спадкоємність Литвою державності Русі. За Гедиміна така тенденція продовжилася. На сторону литовського князя встали ряд Руських князів: Мінські, Туровські, Пінські, Гродненські, Берестейські і Вітебські [3, с. 190]. Спочатку вони виступали його союзниками, але з часом їх уділи ставали частиною Литви. Як правило, такі приєднання проходили досить безконфліктно. Толерантність литовців і прагнення давньоруських областей скоріше позбутися від татарського ярма робили свою справу. Державність литовська по відношенню до нових територій не працювала за принципом насильства – вона не тиснула і не нав'язувала, а

рухалася шляхом, конвергенції. Гедимін не робив замах на права православного духовенства не дивлячись на те що сам він до смерті був язичником. Руські міста підпорядковувалися йому добровільно, а жителі набутих земель без проблем визнавали над собою верховенство Литви. Процес зближення литовських і руських земель проходив через досягнення компромісів. При цьому Литва брала собі на озброєння від Русі все краще. Великі завоювання та лояльність приєднаних земель дали можливість Гедиміну титулуватися великим князем не лише Литовським, але і Руським, а назва Велике князівство Литовське звучало як Велике князівство Литовське, Руське і Жамойтське.

Потомство чотирьох синів Гедиміна – Монтвида, Кейстута, Коріата і Любарта згасло. Гедиміновичами називають нащадків трьох його синів – Наримунта, Ольгерда і Євнута, проте, Гедиміновичі всі, хто походить від кореня Гедиміна. Вони сформували не тільки правлячу династію Великого Литовського князівства, але визначення Гедиміновичі стало загальною назвою княжих родів Литви, Білорусі, Польщі, Росії та України.

Гедиміновичі проклали великий шлях, відбудовуючи міста та фортеці. Наприклад Меджибіж в сучасній Хмельницькій області України. В той час, коли містом володів князь Галицький Данило Романович, Меджибіж захопили і знищили татари у 1241 р. Після того, як литовці відвоювали Поділля у татар, у 1362 р. на місці колишніх тимчасових фортифікаційних споруд збудували укріплений замок. У XVI ст. під час реконструкції споруди подрібнену цеглу домішували до вапняного розчину, який використовувався для мурування стін. Через це замок набув злегка біло-рожевого кольору. Через це з XIX століття за фортецею закріпилася романтична назва «Білий лебідь». Постійні війни литовців з монголами сприяли побудові ряду постійних і тимчасових укріплень на території України як за Гедеміна, так і за його наступників.

Дуга від Луцька до Хотина, яка є частиною культурно-цивілізаційного «Шляху Гедиміновичів» має чимало чудових пам'яток, потенціал яких досі не розкритий повністю. Безперечно, щоб повною мірою запропонувати їх туристам з-за кордону та українцям, необхідно розвивати інфраструктуру, але промоція, наочна демонстрація історико-архітектурного спадку часів Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського є першим кроком до туристичної популяризації наших країв.

1. *Шабульдо Ф. М.* Олельковичі // Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7: Мл – О. – С. 579.
2. *Войтович Л. В.* Генеалогія Рюриковичів і Гедиміновичів. – К., 1992. – С. 136–137.
3. *Войтович Л. В.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст.: історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 1996. – С. 190.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ОХОРОНИ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ОСНОВНИХ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Збереження й охорона археологічної спадщини в Україні залежить від належного правового забезпечення відповідного процесу. Зважаючи на мету та предмет цього дослідження, в основу роботи були покладені положення Законів України «Про охорону культурної спадщини» від 25.05.2017 № 2073-VIII та «Про охорону археологічної спадщини» від 12.12.2012 № 5461-17 [2;3].

На сьогодні в законодавстві існують численні прогалини та колізії, які загрожують охороні та збереженню археологічної спадщини. Автор розглядає такі:

- 1) термінологічну плутанину;
- 2) фінансування охоронно-рятувальних археологічних робіт;
- 3) руйнування та виявлення артефактів під час будівництва;
- 4) потрапляння археологічної спадщини в приватну власність («чорна археологія»).

Такі ж проблеми були предметом пильної уваги вчених у ряді досліджень. Наприклад, В. Антоненко та І. Крупа [1, с. 37-44] зауважують, що Закон України «Про охорону культурної спадщини» має термінологічні проблеми, наприклад, із дефініцією «культурна спадщина». У статті 1 Закону зазначено, що «...культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини»[2; 3]. Однак, на думку окремих дослідників, це визначення не можна назвати вдалим через його розпливчастість, неконкретність і часткову тавтологію. У юридичній літературі вважається також, що воно не відображає в повному обсязі сутність поняття «культурна спадщина» в аспекті розвиненої дискусії; важливо також з'ясувати значення термінів «охорона» та «збереження», тому що в Конституції України зазначається, що охорона культурної спадщини має здійснюватися законними засобами й обов'язок громадян – не заподіювати шкоду культурній спадщині. У статті 66 Конституції України встановлено, що громадянин не має право шкодити

культурній спадщині, а щодо культурних цінностей такий обов'язок не встановлений [2; 3]. Тобто можна зробити висновок, що українське законодавство потребує термінологічного редагування з метою покращення системи охорони археологічних пам'яток й уникнення плутанини.

Окрім термінологічної проблеми, постає ще фінансова. 24 жовтня 2002 року було схвалено проект постанови «Про затвердження Порядку надання органами охорони культурної спадщини дозволу, погодження чи висновку та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 316». Цей документ регулює проведення археологічних досліджень перед будівництвом. Забудовники не хочуть платити зайве, а проведення розкопок коштує недешево. Крім того, іноді навіть фахівцям годі точно визначити обсяг робіт і, відповідно, їхню вартість. У країнах ЄС за проведення археологічних охоронно-рятувальних робіт сплачує забудовник. Але, за інформацією Спілки археологів України «...Постмайданна Україна вирішила на будмайданчиках не проводити археологічних досліджень зовсім». Але в статті 11 Конституції України зазначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, з чого можна зробити висновок, що за сприяння держави, її фінансової та законодавчо-організаційної підтримки можливий культурно-історичний розвиток української нації [5, 40 с.].

Поряд із термінологічною існує також проблема виявлення артефактів під час забудови. Відповідно до статті 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини» охоронно-рятувальні роботи повинні виконуватися на території пам'ятки, однак не всі об'єкти мають цей офіційний статус, тому, таким чином, археологи можуть втратити багато важливих об'єктів історії. Наприклад, на будівельному майданчику з ковша екскаватора можуть бути знайдені цінні речові матеріали [5, 40 с.]. Виходячи з цього, на нашу думку, ця стаття є некоректною і її потрібно викласти в новій редакції.

Таку ж юридичну неточність має Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони археологічної спадщини», тому що обмежується сфера проведення археологічної експертизи виключно землями історико-культурного призначення [5, 40 с.]. Це може призвести до втрати багатьох артефактів, тому що вони можуть бути виявлені будь-де. Тому, на нашу думку, дані статті є некоректними і їх потрібно змінити.

«Чорна», тобто незаконна, археологія посідає окреме місце серед проблем охорони пам'яток, адже, за повідомленням колишнього заступника директора Інституту археології НАН України Д. Козака [5, 40 с.], правоохоронними органами Служби безпеки України (далі – СБУ) та Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС) були встановлені численні факти зловживань службовим становищем з боку посадових осіб, котрі надавали дозволи на будівництво споруд на землях природно-заповідного фонду та в місцях розташування пам'яток археології, історії та культури. Непоодинокими були й факти несанкціонованих розкопок на територіях археологічних пам'яток. Так, пам'яткоохоронниця Н. Рудика наголошує, що діяльність приватних колекціонерів в останні роки набула значного розвитку, і норми щодо колекціонування не упорядковані в Законі України «Про охорону археологічної спадщини» від 2004 року[2; 3].

У 2006 році в Інституті археології НАН України був прийнятий Кодекс етики професійного археолога, який займає важливе місце в пам'яткоохоронній діяльності, проте нині залишаються невизначеними статуси та режими охорони об'єктів, ареалів, територій пам'яток культурної спадщини, механізм організації охоронної роботи, сучасні форми та принципи укладання охоронних договорів. Українське законодавство малоефективне в цій сфері, тому що, як зазначив Г. Івакін [4], голова Спілки археологів України: «...свого часу взагалі видалили з закону про охорону археологічної спадщини усі жорсткі статті проти колекціонування. Виникає питання, чи можна побороти «чорну археологію» в Україні, якщо вона процвітає в світі? На це питання знову відповів Г. Івакін у своєму інтерв'ю від 02.09.2017 року [4]: «В Єгипті й Румунії вже зуміли навести порядок. А в Ізраїлі є відділ охорони спадщини, який очолює генерал Зеєв Ількін. У нього підлеглих – 2 тисячі. Це окрім музейних працівників. І всі вони слідкують за виконанням законодавства щодо збереження культурної спадщини. Але там і люди законслухняні. За кордоном навіть вікна не мають права поміняти в старих будинках без спеціального дозволу влади. А те, що у нас робиться, навіть неможливо ні з чим порівняти. Те ж саме в Данії. Але там єдине погане – їм дозволено працювати з металодетекторами, а у нас – ні».

1. Антоненко В., Крупа І. Культурна спадщина як історико-культурний та науково-пізнавальний ресурс туризму: проблемні питання // Географія та туризм. – 2012. – №. 20. – С. 37-44.

2. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». URL: <https://goo.gl/3g1joR>
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://goo.gl/Ei1ABk>
4. *Івакін Г.Ю.* Про приватні колекції та «чорну археологію». URL: <https://goo.gl/e5bTGf>
5. *Козак Д.* Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні. – К., 2009. – 40 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «ЛИТОВЦІ В УКРАЇНІ»

Історія «українських» литовців нараховує не одне століття. Натомість відсутня фундаментальна синтетична кількамовна праця (енциклопедія) про історію та сьогодення українських (і не лише) литовців, потреба в якій є очевидною. Що ж до важливості відповідних праць, слушною є рефлексія директора Інституту української мови НАН України П. Гриценка, який зауважив, що саме енциклопедіями держава представляє себе у сучасній цивілізації: «Насамперед, ми маємо вести наступальну лінію просування в світовий інформаційний і науковий простір – і енциклопедія відіграє тут надзвичайно важливу роль» [1].

Враховуючи зазначене, пропонуємо такі концептуальні засади створення енциклопедії «Литовці в Україні» (далі – Енциклопедія).

Фундаментальну тематичну українсько-литовськомовну Енциклопедію, ініціаторами створення якої є кафедра країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Центр балістики цього ж закладу вищої освіти та громадська організація «Інститут досліджень діаспори» (ІДД), присвячено одному з народів України, представники якого віддавна мешкають на її теренах.

В Енциклопедії пропонуємо представити (у відповідних гаслах-статтях) інформацію про: оселі (населені пункти), засновані (або заселені згодом) литовцями; об'єкти культового (собори, церкви, каплиці тощо), громадського (дитсадки, школи, богадільні, музеї, адміністративні будинки тощо), промислового (фабрики, заводи, майстерні тощо), сільськогосподарського (елеватори, стайні та ін.) призначення, що були засновані литовцями або ж належали їм, а також названі їхніми іменами; будівлі та споруди (житлові будинки, мости тощо), авторами проєктів, власниками або ж ініціаторами спорудження яких були литовці; інші об'єкти (заповідники, парки, пам'ятники, вулиці, площі, провулки, проспекти та ін.), засновані чи створені литовцями, а також названі їхніми іменами; місця (житлові будинки, театри, спортивні споруди тощо), в яких народились, мешкали, працювали, виступали, воювали, короткотерміново

перебували литовці, зокрема визначні особи (державні, політичні та громадські діячі, науковці, митці, підприємці, військовики, меценати тощо); пам'ятники (монументи, меморіальні та пам'ятні дошки) видатним литовцям; музеї, в яких знаходяться твори мистецтва (картини, скульптури тощо), авторами яких є литовці; некрополі (цивільні та військові) та поодинокі поховання, на яких упокоїлись литовці; представництва литовських фірм, фондів, дипломатичних установ, спільні підприємства тощо; спортивні та мистецькі колективи, засновниками, учасниками (керівниками) яких були і тепер є литовці; місця, в яких відбувались різноманітні заходи (наукові, мистецькі, благодійні, спортивні та ін.), участь в яких брали литовці; литовські національно-культурні товариства (громади) тощо.

Джерелами для створення гасел Енциклопедії мають бути головно архівні документи, енциклопедичні та довідникові видання, матеріали наукових і науково-практичних конференцій (симпозіумів, конгресів), персональні (особисті) фонди. Ілюстрації до гасел Енциклопедії мають добиратись надзвичайно уважно й ретельно, зокрема й задля того, щоб додати нову інформацію.

Для реалізації проєкту має бути створено Раду Енциклопедії, яку представлятимуть визначні постаті українського та литовського роду, редакційну колегію (її члени – переважно науковці) та виконавчу дирекцію, що опікуватиметься матеріально-технічним забезпеченням. За організацію створення відповідних структур і супроводу їхньої діяльності відповідатимуть ініціатори укладання Енциклопедії. Вони ж визначають і терміни реалізації проєкту, що залежать від можливостей фінансування.

До написання гасел слід запросити насамперед як українських і литовських науковців, так і «профільних» фахівців із інших країн. Створенню Енциклопедії передуватиме підготовка Словника гасел.

Завважимо, що співробітниками кафедри, Центру балтистики та ІДД упродовж кількох років здійснювалась робота з пошуку та систематизації відповідної інформації, обсяг якої (станом на початок вересня 2021 р.) сягає 12 друкованих аркушів.

1. Теоретичні та прикладні питання енциклопедистики в Україні. URL: www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2577986-teoreticni-ta-prikladni-pitanna-enciklopedistki-v-ukraini.html

ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ВІЛЬНЮСІ

Столиця Литовської республіки Вільнюс є одним з тих міст, які відіграли в житті українського поета й художника визначну роль. У Вільнюсі про це пам'ятають і дуже шанують Тараса Шевченка. Адже в юності він жив у цьому місті, брав там уроки малювання у відомих професорів-живописців. І сьогодні у старовинній частині Вільнюса знаходиться оригінальний пам'ятник юному поету – у вишиванці, з книгою в руках (рис. 1). Тут можна часто побачити туристів, зокрема з України. Недовгим був віленський період у житті молодого художника, але він сприяв розширенню й зміцненню світогляду сміливої, вільнодумної людини. Саме у Вільнюсі Тарас уперше почув і збагнув лозунг польських повстанців "За нашу і вашу свободу" і пізніше застосував його до української дійсності. Він згадував: "Я уперше прийшов до думки – чому і нам, нещасним кріпакам, не бути такими ж людьми, як і інші свобідні верстви" [1].

Тарас Шевченко на все життя зберіг теплі почуття до Вільнюса. В одному із своїх віршів назвав його "городом преславним" (вірш "У Вільні, городі преславнім"), а ще написав: "Вільню... Дороге моему сердцю..." Ці слова українською й литовською сьогодні можна побачити на меморіальній дошці на будинку історичного факультету Вільнюського університету. Ще одну меморіальну дошку в пам'ять українського поета й художника з написом литовською та українською розміщено на будинку № 10 по вулиці Пілес (Замкова), у якому Шевченко мешкав упродовж 1829–1830 рр. А в Новому місті Вільнюса, що на заході межує із Старим містом, простяглася вулиця Тараса Шевченка, неподалік якої розташоване Посольство України в Литві. 3 вересня 2011 р. в невеликому затишному сквері Старого міста Вільнюса було відкрито пам'ятник Тарасу Шевченку. Він постає таким, яким був тут колись – юнаком, що крокує назустріч вітру із книгою в руці та в якого ще попереду всі його перемоги й поразки, нелегкі випробування і всесвітня слава. Він дивиться на місто своєї юності, де уперше всім серцем покохав, зрозумів своє призначення й те, що за свою мрію потрібно боротися.

Прадід Тараса Григоровича по батьківській лінії був запорізьким козаком, а по маминій – селянином з Прикарпаття. Хлопець рано осиротів – спочатку через злидні та виснажливу працю віддала Богові душу матір. А батько, вдруге оженившись (мачуха була нещадною до його синів та дочок), і сам не довго протягнув на цім світі. Осиротілих дітей Григорія Шевченка розкидала доля. Тарас наймитував по людях, а потім його віддали до панського двору Енгельгардтів. Згодом поміщик взяв 15-річного Тараса разом із челяддю у далеку подорож – до Вільна (Вільнюса), як «покоевого маляра». Хоча спочатку хлопця було зараховано до учнів панського кухаря, згодом він став кімнатним «козачком»: чистив чоботи і набивав люльку панові. Але мрія була одна – малювати. Одного разу Шевченко, поки пани від'їхали на бал у місті, запалив свічки і почав малювати портрет козака з челяді. Раптом відчинилися двері й на порозі з'явився пан Енгельгардт: його люті не було меж. Кричав, що Тарас міг не тільки будинок, а й ціле Вільно спалити. Зранку Шевченка добряче відшмагали. Проте після цього «козачком» стала займатися пані Софія, дружина Енгельгардта. Вона таємно від чоловіка дозволила хлопцеві брати книги з його бібліотеки, при цьому була йому за перекладача – пояснювала незнайомі польські слова та вислови, а французької його вчила гувернантка. Тоді ж у Вільні Шевченко почав брати уроки живопису у професійних художників, зокрема викладачів Віленського університету.

Під час тих уроків Тарас познайомився зі швачкою-полькою Ядвігою Гусиківською – і між ними спалахнуло кохання. Тарас тоді не знав добре польської, а Ядзя – української. Так вони гуляли вулицями Вільна, більше спілкуючись жестами, та вже зовсім скоро Шевченко писав для коханої вірші її рідною мовою, ласкаво називаючи її Дзюнею. Тоді ж вперше він почав задумуватися над гіркою долею кріпацької долі. Бо Ядвіга була хоч і незаможна, але вільна, ніхто з неї не мав права знущатися, а Тараса дозволено було панові бити, як пса. У Вільні молодий Шевченко вперше почув гасло польських повстанців «За нашу і вашу свободу!», і думками вертався у закріпачену Україну. Наприкінці осені 1830 р. у Варшаві вибухнуло повстання проти російської влади. Є відомості, що Ядзя відвідувала таємний польський революційний гурток. Вона покинула Вільно і поїхала до Варшави. Скучивши за коханою, Тарас почав мудрувати, як до неї вирватися. І йому вдалося вмовити пані Софію відпустити його начебто на продовження курсу навчання живопису, оскільки Віленський університет закрили через студентські заворушення.

Ядвіга з радістю прийняла Тараса. Аби бачитися частіше, дівчина навіть допомогла йому зняти кімнатку неподалік місця, де жила сама. Ці дні, проведені з Ядзєю, дали змогу Тарасові особливо гостро відчутти смак волі. І коли пан Енгельгардт відбув у службових справах до Петербургу, забравши із собою слуг, Шевченко вирішив від нього втекти. Відпросився у пані Софії до Ядзі начебто попрощатися і не повернувся. Бо вже знав колишніх кріпаків, які стали вільними людьми купивши собі документи. Мріяв бути вільним, як вони. Та кохана поставила умову, щоб Тарас приєднався до польських студентів – революціонерів, а він не захотів. У решті решт Шевченка затримали і відправили етапом, як втікача – до Петербургу. Частина шляху поет змушений був іти пішки. Пізніше, під час заслання, Шевченко не раз згадував щасливі молоді роки, проведені у Вільносі, зокрема у поемі «У Вільні, городі преславнім». При цьому намагався забути Дзюню.

Біографи поета стверджують, що Шевченко закохувався часто, однак сім'ї так і не створив. Серед коханих поета була княжна Варвара Репніна. Сватався поет до Феодосії, доньки священика, однак йому відмовили. Після помилювання Тарас Григорович все ж сподівався, що матиме дружину та дітей. Він завів роман з молоденькою актрисою, яку вважав ідеалом краси, але та втекла від поета з іншим. Останнім коханням і розчаруванням Шевченка стала Ликерія Полусмак. Завдяки поету вона отримала волю, він дівчину вивчив й заручився з нею. Проте Ликерія цього не оцінила й зрадила Тараса з іншим. Через три місяці Шевченко помер. 2021 р. 10 березня Україна та світ відзначали 160-річчя з дня смерті поета. Він був похований спочатку у Санкт-Петербурзі, на Смоленському цвинтарі. А через 58 днів, відповідно до заповіту поета, його прах був перевезений на батьківщину. Останки поета 22 травня 1861 р. доставили на пароплаві «Кременчук» у Канів. Цікаво, що ще в XVI ст. у цьому місті існував козацький монастир, а на Чернечій горі селилися відставні козаки. Там же мріяв поселитися на старості і Тарас Шевченко, щоб доживати свій вік на рідній землі. Його мрія здійснилась вже після смерті і сьогодні Тарас Григорович, втілений у бронзі, дивиться на наш світ з височенної дніпровської кручі, яка з часом отримала нове ім'я – «Тарасова гора». На цю гору щоденно, починаючи з 1911 р. і до самої своєї смерті, піднімалась остання любов Тараса – Ликерія Полусмак. Заради того, щоб доглядати могилу поета, вона переїхала до Канева де і померла 1917 р. «Подивись на

мене, як я каюсь ...» – написала Ликерія у книзі відгуків, яка була у першому народному музеї Шевченка на його могилі.

Рис. 1. Пам'ятник Тарасу Шевченку у Вільнюсі [2]

Пам'ятники великому Кобзарю встановлені (крім міст України) не тільки у Вільнюсі, але й у багатьох містах і столицях інших держав, у т.ч. Будапешті, Варшаві, Вашингтоні, Оттаві та інших. Пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченку (Tarasui Ševčenkai) у Вільнюсі встановлено у Старому місті, у сквері між вулицями Арклю, Вісу Швянтую і Базіоіону. Пам'ятник споруджено за ініціативою української національної меншини Литви, однак визначальну роль у його появі зіграла добра воля литовської сторони [3], завдяки якій у Вільнюсі вже є вулиця Тараса Шевченка (T. Ševčenkos gatve), меморіальні дошки на будівлі історичного факультету Вільнюського університету та на будинку Ч. 10 по вул.Пілес (Замковій). Ці об'єкти є цікавими для українських туристів і сприятливими чинниками для розвитку українсько-литовських туристичних зв'язків.

1. *Кравчук Н.* Перша любов і зрада Тараса Шевченка // Високий замок. – 2021. – 4-10 березня. – С. 16.
2. *Мікульонок І.* Вільнюс шанує Тараса Шевченка. URL: <https://kpi.ua/shevchenko-lt>
3. Пам'ятник Тарасу Шевченку, Вільнюс. Литовський портал. URL: <http://litbook.lt/category/articles-litva-tourism/>

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИК ЛИТОВСЬКОГО РОДУ

Не багатьом відомо, як багато зробив для своєї другої материзни науковець і дипломат Ян Токаржевський. Україні пощастило не лише на своїх славетних дочок та синів. У її багатовіковій історії чимало гідних сторінок написано чужинцями, для яких українська земля стала другою материзною. Одним із перших у цьому ряду є нащадок давнього литовського князівського роду історик, дипломат, філософ, державний діяч Ян (Іван-Степан-Мар'ян) Токаржевський-Карашевич.

На земну дорогу він став 24 червня 1885 р. у селі Чабанівка (тепер Кам'янець-Подільський район Хмельницької області) [1]. У червні 1906 р. закінчив Першу Житомирську гімназію, згодом студював філософію і політичні науки в університетах Фрейбургу, Відня, Мюнхену та Тулузи. У 1910–1918 роках мешкав у Чабанівці, управляв своїми маєтками. Активно почав займатися громадською діяльністю під час Першої світової війни – був членом різних організацій Червоного Хреста, Головою Грушецького волосного комітету допомоги сім'ям військовиків, Головним контролером Подільського земського комітету допомоги пораненим. У 1917 р. його обрали членом Подільського губернського та Ушицького повітового земств. З початком національно-визвольних змагань беззастережно став на бік УНР. Видатний український історик Д. Дорошенко дав влучну і яскраву характеристику Токаржевському-Карашевичу: “...Пан Токаржевський – поміщик з російського Поділля, до весни 1918 р. він виступав як «*rolak kresowy*», але весною 1918 р. під впливом, гадаю, Липинського, станув на українську державну службу, прилучився до українського національного руху, вірно працюючи для України. Він сам ревний римокатолик, відданий своїй релігії, але в той же час усім серцем прилучився до українства”.

11 червня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив постанову про призначення Я. Токаржевського-Карашевича радником українського посольства у Відні.

Майже з дитинства подолянин був вірним та побожним римокатоликом, близько знайомим із митрополитом А. Шептицьким. У вересні 1918 р. він, купно з луцьким і кам'янецьким єпископами в Україні та

українським Міністерством закордонних справ, звернувся до віденської апостольської нунціатури в справі Католицької церкви в Україні. Віденський нунцій порадив йому звернутися до новопризначеного візитатора для всіх країн колишньої Російської імперії А. Ратті. Я. Токаржевський-Карашевич написав перший лист до візитатора Ратті 14.09.1918 р., звертаючись “не як офіційний представник моєї країни, а як добрий католик”. Він завважував, що його країна хоче розривати всі зв’язки з Росією й тому потребує допомоги вищої церковної влади, щоб відновити католицькі структури в Україні, які були придушені російською владою.

Влітку 1919 року Я. Токаржевський-Карашевич перейшов від українського посольства у Відні до константинопольського. Згодом він обійняв посаду повіреного у справах, а з 11 травня 1920 р. керував посольством в якості Надзвичайного посла і Повноважного міністра. У січні 1922 р. державника було призначено віце-міністром закордонних справ і керуючим міністерством УНР в екзилі. На цій посаді він залишався до 3 вересня 1924 р., коли, за його словами, “...подався до демісії і виїхав з Тарнова через Прагу до Франції. З того часу ніколи жадної урядової посади не займав”.

У травні 1922 р. дипломат одружився з Оксаною Лотоцькою, донькою відомого українського діяча О. Лотоцького [2].

Перебуваючи у Франції, Я. Токаржевський-Карашевич брав активну участь у житті української громади: був Генеральним секретарем Французького товариства українознавства, редактором бюлетеню “Франція-Україна”, Головою українського Товариства фашизмознавства. Вільне володіння мовами давало йому можливість поширювати знання про Україну в середовищі європейців. З часу заснування журналу “Тризуб” Я. Токаржевський-Карашевич стає його активним співробітником. Він виступав з численними лекціями, переважно на історичні теми. Зокрема, зберіглося офіційне запрошення, підписане генералом О. Удовиченком, виступити 5 березня 1932 р. в комбатантському Товаристві колишніх вояків Армії УНР у Франції з рефератом про гетьмана І. Мазепу.

У паризький період життя Я. Токаржевський-Карашевич присвячував чимало часу науковим студіям, збирав історичні та геральдичні матеріали, мав неабиякий авторитет у міжнародних наукових колах, зокрема, був членом комітету “Франція-Схід”, членом дирекції і Головою ради Міжнародного геральдичного інституту. Найвагомішими публікаціями

науковця були підготовлені 1-й том “Діярія Гетьмана Пилипа Орлика” та “Походження і герб гетьмана Мазепи”.

Понад усе і в цей період життя патріот ставив українську справу. Д. Дорошенко писав В. Липинському у вересні 1928 р. про враження від зустрічі з Я. Токаржевським-Карашевичем, який “Себе опреділює як крайнього націоналіста і вважає, що нам треба розпалювати (очевидно в “народі”) ненависть до всього, що є неукраїнське”.

Переїхавши 1936 р. до Італії і опанувавши італійську мову, почав писати статті до різних італійських часописів, читав лекції про Україну і пропагував українську справу.

Від серпня 1948 р. Я. Токаржевський-Карашевич замешкав у Великій Британії, де його було обрано членом Центрального Комітету Антибільшовицького Блоку Народів і Головою Делегатури АБН на Велику Британію. Він був одним із перших науковців, хто почав активно співробітничати в заснованому у 1948 р. журналі “Визвольний шлях” [3]. Часопис репрезентував ОУН та значну частину гетьманців. Досвідчений публіцист містив політичні статті (під псевдонімом І. Остикович), згодом, з 1952 р., була опублікована низка його розвідок, підписаних криптонімом “Т.К.”: статті про Ярослава Мудрого, історію церкви, про віче, військо в княжу добу та ін., які були розраховані на широкий загал читачів.

Я. Токаржевський-Карашевич довгий час збирав матеріали для ґрунтовної історії української дипломатії. Ця праця залишилась в рукопису і лише невеликий уривок із неї побачив світ на шпальтах “Визвольного шляху” (після смерті автора).

27 падолиста 1954 р. українського патріота було велелюдно (прийшов вклонитись і гетьманіч Данило Скоропадський) поховано на лондонському цвинтарі Gunnersbury. А останнім місцем його спочинку став український пантеон в Бавнд-Бруку (Нью-Джерсі, США), на якому 7 липня 1978 р. відбулось перепоховання [4].

1. Швидкий В. Токаржевський-Карашевич Ян // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. – К., 2004. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 318-319.

3. Швидкий В. Лотоцький Олександр Гнатович // Енциклопедія історії України: В 10 т. – Т. 6. – К.: Наукова думка, 2009. – С. 277-278.

3. Токаржевський-Карашевич І. Царгородські спомини // Визвольний шлях (Лондон). – 1952. – № 7. – С. 27-30.

4. *Курас Г.* Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський-Карашевич) // Наукові записки. Матеріали Другої міжнар. наук. конф. “Українська діаспора: проблеми дослідження”. Історичні науки. Вип. 9. – Острого: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2007. – С. 184-190; “Я думав, які теми були би цікаві...” Праці Григорія Кураса, спогади і матеріали про українського історика / Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установи організацій. – Чернігів: Видавець В.М., 2010. – 80 с.; *Винниченко І.* Український лицар литовського роду // Урядовий кур’єр. – 2014. – 29 листопада; www.ukrainiansintheuk.info/ukr/01/tokarzhev-skyi-u.htm; www.annalesecclesiaeucrainae.blog-spot.com/2008/04/blog-post.html; http://uk.wiki-pedia.org/wiki/Токаржевський-Карашевич_Ян; http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/religious_digest/38882/

Моргун Тетяна, Шертвітенє Наталія

Громада українців міста Вільнюс (Вільнюс, Литва)

НЕВТОМНИЙ БОРЕЦЬ ЗА УКРАЇНУ – НЕПОРОЖНЯ НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Непорожня Надія Олександрівна – перекладачка, літературознавиця, педагогиня, історикиня, громадська діячка України та Литви – народилася 9 вересня 1948 р. в Яготині в родині українських інтелігентів.

Батько – Олександр Степанович Непорожній – краєзнавець, дослідник Яготина, засновник та подвижник музейної справи Яготинщини, педагог, літературознавець, почесний громадянин Яготина. Випускник філологічних факультетів Київського і Черкаського педагогічних інститутів, працював викладачем української мови, літератури та малювання.

Значним є його внесок у створення та розвиток місцевого краєзнавства, зокрема, він створив історичний музей, директором якого певний час працював. Своім існуванням завдячують О.С. Непорожньому Яготинський держаний історичний музей, картинна галерея, флігель Т.Г. Шевченка, Алея Героїв, Алея Слави та музей освіти в Яготині, музей-садиба Катерини Білокур в с. Богданівка, археологічний музей «Добраничівська стоянка», Капустинський, Сулімівський, Ново-олександрівський музеї (на території району). Окремою сторінкою діяльної біографії Олександра Степановича стало спорудження пам'ятника молодому Тарасу Шевченку на подвір'ї міської середньої школи № 3 за проектом скульптора Івана Гончара. Завдяки його ж зусиллям збережено в яготинському парку каштанову алею, посаджену колись самим Тарасом.

Ім'я О.С. Непорожнього добре відоме не тільки в історико-краєзнавчих, а й літературних та освітянських колах України: він співпрацював із видавництвами, готуючи передмови, бібліографічні нариси та впорядковуючи твори вітчизняних і зарубіжних класиків, друкувався у журналах, районній газеті. Разом з професором І.Р. Семенчуком був автором підручника для 10 класу з української мови та літератури (17 перевидань), а також підручника-посібника з української літератури для слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів. 1997 року вийшла з друку хрестоматія для 11 класу «Золотий гомін», упорядником якої був О.С. Непорожній [1]. Батько мав великий вплив на формування світогляду Надії.

Мати – Катерина Прокопівна Непорожня, просвітниця, вчителька математики.

Надія Непорожня закінчила Київський університет в 1971 р., в якому згодом (у 1976–1989 роках) викладала на кафедрі слов'янської філології. Досліджувала українсько-литовські та українсько-сербо-хорватські літературні зв'язки. Кандидатка філологічних наук (захистила дисертацію в 1977 р.). Членкиня Національної спілки письменників України, Спілки письменників Литви і Міжнародного ПЕН-центру.

Від початку 1990-х рр. і до смерті мешкала у Вільнюсі. Викладала у Вільнюському університеті, вивчала віленські періоди життя М. Смотрицького, Т. Шевченка, Я. Головацького, пропагувала їхню творчість. Голова Асоціації українців Литви (від 1992 р.), одна із засновників Литовсько-українського фонду ім. Т. Шевченка. У Вільнюсі в 1993 р. перевидала фототипією раритетну збірку поезій Т. Шевченка у польських перекладах В. Сирокомлі («Kobzarz” Tarasa Szewczenki», Wilno, 1863), супроводивши її докладною післямовою «Кобзареві думи, переспівані сільським лірником». Упорядкувала й видала в своєму перекладі збірку «Литовські прислів'я та приказки» (К., 1975). Серед перекладів Н. Непорожньої із литовської літератури – книга публіцистики «Лунає дзвін Вільнюської вежі» Р. Будріса (1973), збірка оповідань і повістей «Білий вітер» В. Бубніса (1982), повісті «Моя ненависть сильніша» В. Жилінскайте (1983), «Садиба під кленом» (1989) та «Білий вінок для чорного паровоза» (1991) Р. Гранаускаса, роман «В тіні вітарів» В. Міколайтіса-Путінаса (1985). У періодиці друкувала переклади окремих творів Й. Авіжюса, А. Венуоліса, А. Венцлови та ін. Одна з перекладачів збірки «Литовське радянське оповідання», «Сучасна югославська повість» (обидві – 1981). Із літератур народів колишньої Югославії переклала повість боснійця Д. Сушича «Найманець» (1981; усі – Київ), оповідання чорногорця Ч. Вулевича «Палата № 23» («Всесвіт», 1991, № 6; 2016, № 11–12), окремі твори сербів Б. Чопича та М. Алечкович, хорвата М. Божича, словенців Ф. Бевка та Б. Юрци. Авторка цінних статей «Тарас Шевченко литовською мовою» (1981), «Вук Караджич і культура України» (1987), «Шлях Чюрльоніса на Україну» (1988), «Українська поетична класика литовською» (1990), а також низки статей про класиків литовської літератури в Українській літературній енциклопедії та Енциклопедії сучасної України (ЕСУ), публікацій у мас-медіях, наприклад, у газеті «Літературна Україна» – «З криниць литовських [В. Бичко – перекладач литовської поезії]» (1974, 15 березня), «Перекладач і дослідник

[І. Ющук]» (1988, 10 березня); журналі «Литва литературная» – «Антанас Баранаускас и украинская литература» (1988, № 9).

У 1993 р. Н. Непорожня організувала у Вільнюсі міжнародну наукову конференцію «Литва – Україна: історія, політологія, культурологія», в якій, окрім українських і литовських учених, взяли участь україністи з Білорусі, Польщі, Чехії, Канади. Під такою ж назвою видано упорядковану Н. Непорожньою збірку матеріалів конференції (Вільнюс, 1995). За науковою редакцією Н. Непорожньої та з її литовським перекладом вийшов двомовний альбом «Європейський з'їзд 1429 року в Луцьку» Т. Бірюліної, Т. Садовник і В. Барана (2006).

Загалом налічується біля півтори сотні наукових і науково-популярних праць Надії Непорожньої.

Уповодж 1999-2004 років вона написала низку статей для Всесвітньої литовської енциклопедії, вела український, сербський, словенський, хорватський відділи, написала статті про майже 50 діячів літератури. Для ЕСУ підготувала ряд статей про литовських письменників, переклади їх видань українською мовою.

Київський університет видав методичні посібники Н. Непорожньої для студентів філологічного факультету «Історія сербської та хорватської літератури», «Югославський антифашистський роман», «Історія сербської літератури кінця 19 – початку 20 ст.» [2]

Для періодики Хорватії надавала матеріали про литовських письменників, ілюстровані роботами литовських графіків, художників.

Також перекладала чимало сценаріїв фільмів на литовську мову із сербської мови.

В Спільці письменників Литви організовувала вечори поезії українських та хорватських поетів. Завдяки Надії Непорожній були перекладені твори українських поетів литовською, а самі автори мали змогу представити свої твори під час престижних щорічних заходів в Литві «Весна поезії».

Важко перерахувати все зроблене Надією, коло її інтересів було надзвичайно широким.

На жаль, залишилися недопрацьовані монографії про Якова Головацького (над цією темою Надія в архівах працювала багато років, і, з її слів, відкрила «море» досі невідомого матеріалу), а також про інших діячів науки і культури, які були родом з України і працювали в Литві. Особливо актуальними були її публіцистичні твори, її полеміка на шпальтах литовських та українських видань на історичні теми. Людина

енциклопедичних знань, поліглот, ерудит, в своїх виступах не боялась критикувати визнаних авторитетів в науці чи політиці, якщо вважала, що вони неправі або є ворогами України. Непримирима до неправди, вона була незручною для посадовців, адже багато в чому випереджувала сучасників. Надія Непорожня залишила великий архів, який є власністю її дітей, і, наскільки відомо, ще його ніхто не опрацював.

Надія горіла українською ідеєю і заставляла до праці інших, була, за влучним висловом лавреата премії Литовсько-українського фонду ім. Т. Шевченка видатного литовського поета Владаса Бразюнаса, «вихорем надій».

Для нас, українців Литви, Надія Непорожня – насамперед громадська діячка, активістка і великий борець проти перекручування історії, патріотка, фанатка України і всього українського, невтомний борець за вивчення української мови у Литві, відкриття української кафедри у Вільнюському університеті, особливо боролася, щоб етнічними литовською мовою перекладалися з української, а не з російської мови.

У архіві Громада українців Вільнюса є чимало листів і звернень Надії Непорожньої до тодішніх президентів Литви та України, різних урядових інституцій з відповідними клопотаннями, а також копій її листування.

Кажуть, незамінних людей немає. Але проходить час, який все розставляє на свої місця, і виявляється, що це не так. Такого рівня різностороннього українського науковця в Литві не було і немає досі.

Восени бурхливого 2004 року, на самому початкові Оранжевої революції, коли вся увага в Литві та і в Європі була прикута до подій в Україні, відійшла в засвіти Надія Непорожня [3]. Вже тоді нам, в Литві, бракувало її виступів, її гарячих промов і статей, звернень до литовського уряду на організованих Громадою українців мітингах щодо підтримки України.

Бракує нам Надії і тепер. Чекаємо на науковця для опрацювання архіву Н. Непорожньої і друку її праць.

1. Непорожній Олександр Степанович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Непорожній_Олександр_Степанович
2. Непорожня Надія Олександрівна. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=73665
3. Жулинський М., Драч І., Павличко Д. та ін. Надія Непорожня: [Некролог] // Літературна Україна. – 2004. – 9 грудня.

Петренко Ірина

*ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
(Полтава, Україна)*

Винниченко Ігор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ПОЛТАВСЬКЕ КОРИННЯ ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ

Геолог, палеонтолог, видатний знавець брахіопод і стратиграфії карбону, директор геологічної служби III рангу, доктор геолого-мінералогічних наук, професор Казахського та Київського університетів Ольгерд Леонардович Ейно́р (Ейно́ріс) (26.05.1908 – 9.12.1991) на земну стежину став у Полтаві. Його батько Леонард Юрійович Ейно́р (Ейно́ріс) (? – 1924) був знаним у місті лікарем (освіту отримав у Київському університеті св.Володимира), мав власну медичну практику [1].

8 листопада 1908 р. немовлям був охрещений в полтавському римокатолицькому костьолі іменем Ольгерд-Доменік Леонард. Дитинство і юність його минули в рідному місті. Батьки прищеплювали єдиному синові почуття власної гідності, благородство, порядність, поняття про честь, працьовитість, прагнення до самовдосконалення. Навчався в гімназії, згодом у школі робітничої молоді. Здібний, допитливий, енергійний, наділений логічним мисленням і блискучою пам'яттю, Ольгерд особливий інтерес виявляв до природничих наук та історії. Захоплювався музикою, багато читав, займався тенісом і лижами, був талановитим шахістом: у 1925 році, будучи ще школярем, виграв партію у чемпіона світу І.Р. Касабланки, коли той провадив сеанс одночасної гри на ста дошках у Ленінграді.

У 1925–1930 роках навчався в Ленінградському державному університеті ім.Кірова (на географічному факультеті та ґрунтово-геологічному відділенні фізико-математичного факультету), де отримав перший розряд з шахів і був неодноразовим чемпіоном цього закладу вищої освіти (ЗВО). 1936 року, за сукупністю наукових робіт, без захисту дисертації Ейно́р отримав ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук.

У 1950 р., на запрошення ректора Київського державного університету ім.Т.Г. Шевченка, перевівся до Києва, де його було обрано професором, тут він очолював кафедру палеонтології і геології СРСР.

Наукові інтереси вченими були було надзвичайно різноманітними: він вивчав проблеми палеонтології, стратиграфії, палеографії та палеобіогеографії, тектоніки. У Київському університеті одним із перших почав наукові та науково-виробничі роботи за завданнями промисловости: з 1952 р. – на Донбасі та у Волго-Уральській нафтогазоносній області; пізніше (у 1960 р.) організував велику геолого-пошукову експедицію в Центральному Казахстані; у 1961-1963 роках керував геолого-зйомочними і пошуковими роботами в Приазов'ї, згодом був науковим керівником Придністровської геологічної експедиції. Вислідом цих робіт стали геологічні карти масштабу 1:200000 цих територій.

Від 1955 розробляв принципи і методи палеобіогеографічного районування, а з 1969 очолив постійну комісію з палеобіогеографії у біовідділенні АН СРСР. Був ініціатором і керівником палеобіогеографічних розробок “Атласу літолого-палеогеографічних карт СРСР”. У 1955 Ейнон та співробітник кафедри О.В. Олександров підготували 5 карт з палеогеографії та зоогеографії карбону СРСР, які демонстрували на XXI сесії МГК у вересні 1960 р. в Копенгагені.

1965 року за редакцією науковця було видано “Атлас палеогеографических карт СССР. Каменноугольный период”, в якому вперше у світовій практиці були наведені детальні карти на літофаціальній основі для такої великої території як СРСР. До проблем тектоніки Ейнон повернувся у 1965-1970 роках, коли керував геолого-зйомочними роботами університетських експедицій у Приазов'ї. Загальні питання тектонічного розвитку СРСР вчений висвітлив у двотомному підручнику “Основы геологии СССР” (1961, 1964), який користувався великою популярністю в багатьох геологічних ЗВО Советського Союзу. У листопаді 1964 р. Вченою радою Київського університету цей підручник було висунуто на здобуття Ленінської премії в галузі науки і техніки. 1973 року Вчена рада цього ж ЗВО рекомендує Ейнора до обрання членом-кореспондентом АН УРСР. Але на заваді цьому стало дивне прізвище та безпартійність. Не зарадили і 20 позитивних відгуків-рекомендацій відомих вчених України і Росії.

У Київському університеті вчений понад 30 років викладав курси біостратиграфії, історії науки, геології СРСР. Він був блискучим представником української вищої школи, виховав сотні геологів, 18 його аспірантів стали кандидатами наук, 3 – докторами, 2 – академіками. Був членом Вченої ради Київського університету, членом вченої ради

Геологічного інституту АН УРСР, Головою комісії по співдружності науки і виробництва Київського університету, Головою Бібліотечної ради цього ЗВО, уподовж багатьох років керував науково-студентським товариством на геологічному факультеті, був членом методкомісії університету, Мінвузу УРСР і СССР.

Науковець – неодмінний член оргкомітетів і керівник екскурсій багатьох сесій Міжнародного конгресу зі стратиграфії і геології карбону (VII, VIII, IX, X, XI, XII), автор і відповідальний редактор унікального видання “The Carboniferous of the world” (III том), що вийшло друком в 1996 р. в Нідерландах (вже по його смерті). Провадив організаційну, педагогічну і популяризаторську роботу в середовищі палеонтологів різних регіонів Советського Союзу. Був секретарем Всесоюзного палеонтологічного товариства, тривалий час керував Українським палеонтологічним товариством. Був керівником і головним редактором десятків великих палеонтологічних і стратиграфічних зведень, у тому советської частини ґрунтового міжнародного огляду “Lexique Stratigraphic Periode Carbonifere USSR”, який був написаний для Міжнародного союзу геологічних наук ЮНЕСКО.

О. Ейно́р – автор 220 наукових праць, в яких відображено результати досліджень по геологічному картографуванню і регіональній геології, палеонтології, стратиграфії, палеогеографії, тектоніці, корисних копалинах. Останньою працею, що вийшла за життя вченого, є монографія, присвячена життю і діяльності видатного вченого, академіка М.І. Андрусова. Книга отримала широке визнання, стала бібліографічною рідкістю, а МТДП присудило автору свою премію в конкурсі кращих робіт.

Вчений ніколи не забував відзначити внесок навіть найменш помітного учасника роботи, жодного разу не дозволив поставити своє прізвище в тих працях, в яких він виступав лише в якості консультанта та радника.

У пам’яті учнів, колег і знайомих він залишився надзвичайно освіченим, інтелігентним, чесним, талановитим геологом, вченим, педагогом. Наукові роботи Ейнора вийшли друком в різних країнах світу українською, російською, англійською, французькою, чеською та китайською мовами.

Свідченням поваги до вченого є те, що його ім’я увічнено в багатьох палеонтологічних назвах (Під *Olgerdia* Grigorieva, 1977, – клас замкових брахіопод, верхня перм Сибіру та Арктики; *Zamiopteris einori* Schvedov,

1941, – відділ голонасінних, нижня перм Пай-Хоя; *Productus (Productus) einori* Gusseva, 1957, – клас замкових брахіопод, нижній карбон Уралу; *Orulganina einori* Tschemjak, 1963, – клас замкових брахіопод, середній карбон Таймиру; *Calliprotonia einori* Sarycheva, 1968, – клас замкових брахіопод, верхній палеозой Східного Казахстану; *Dielasma einori* Zavadowsky, 1970, – клас замкових брахіопод, верхня перм Північно-Східної Росії; *Martinia einori* Zavadowsky, 1970, – клас замкових брахіопод, нижня перм Північно-Східної Росії; *Lomaleganum einori* Yeltysheva et Polyarnaja, 1979, – клас криноїдей, середній-верхній карбон Башкирії; Рід *Einoriella* Ivanova, 1984, – відділ зелених водоростей, середній карбон Середньої Азії).

У засвіти вчений відійшов у Києві, тут і похований – на Совському кладовищі [2].

У листопаді 2010 р. громадська організація Інститут досліджень діаспори звернулась то тодішнього очільника столиці України О. Попова з пропозицією вшанувати визначного науковця найменуванням його іменем однієї з вулиць Києва. У грудні того ж року Посол Литовської Республіки в Україні П. Вайтекунас з подібним клопотанням звернувся до міського Голови Полтави О. Мамає (у листі також містилось прохання дозволити «розмістити меморіальну дошку пам'яті видатного литовця та відомого українського науковця»). На жаль, і тепер у зазначених оселях відсутні вулиці імені О. Ейнора...

1. Ольгерд Леонардович Эйнор (100 лет со дня рождения). – К.: Конус-Ю, 2008. – С. 4–5.
2. Нариси з історії геологічних досліджень у Київському Університеті. – К.: Рада, 1999. – С. 146–150; Репрессированные геологи. – М.-СПб., 1999. – С. 424–425; Крымгольц Г.Я., Крымгольц Н.Г. Имена отечественных геологов в палеонтологических названиях. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 133–134; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті. Довідково-біографічне видання. – К.: Світ успіху, 2005. – С. 81, 90–91, 109; Полтавці – відомі геологи і географи (Біографії. Історичні портрети). – Полтава, 2007. – С. 184–187; Ольгерд Леонардович Эйнор (100 лет со дня рождения). – К.: Конус-Ю, 2008. – 56 с.; Малік М. Ейнор Ольгерд Леонардович (105 років від дня народження геолога) // Край. – 2013. – № 109 (травень); Воспоминания о ГУЛАГе. URL: www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/auth_page7f9.html?Key=9248&page=116; Эйнор Ольгерд Леонардович URL: http://sovgeology.su/?page_id=488

Чернишук Віктор

“Український Дім” в Литві (Вільнюс, Литва)

ТАЄМНИЧІ ДОСЬЄ КОНОВАЛЬЦЯ: ПЛАН ПОРЯТУНКУ ЛИТВИ. ТЕЗИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Навряд чи можна знайти ще когось, хто так добре орієнтувався в політичних лаштунках світу, завдяки чому ця людина 100 років тому першою у Європі та світі попередила про небезпеку інформаційних воєн. Саме він запропонував схему боротьби, яка актуальна і сьогодні. Саме він передрік початок Другої світової війни.

Йдеться про засновника Січових стрільців України, «батька» війська першої незалежної Української республіки, автора плану порятунку Литви, журналіста України, Чехії, Литви, Швейцарії та Нідерландів, засновника і голову ОУН, полковника Євгена Коновальця, громадянина Литви та особистого смертельного ворога радянського диктатора Сталіна та його режиму.

Хоча історики і певні архіви України, Італії, Нідерландів, Канади надали нам копії унікальних історичних документів про діяльність Коновальця в Литві, залишалося головне питання – чому полковнику надали литовське громадянство? Виявилось, що не тільки йому одному, а ще й 14-15 однодумцям українцям, діяльність яких була пов'язана з Українською військовою організацією – УВО, а її основний осередок було засновано у Каунасі. Але справжнє широке військово-політичне співробітництво почалося після окупації Польщею Галичини та Вільнюського краю. Виникли спільні життєві інтереси.

У ті часи в Європі був виданий буклет під назвою Intelligence (Розвідка). Там були описані спецслужби різних країн. І, до речі, там розвідка Української військової організації була оцінена як найсильніша і найбільша системна мережа у всій Європі. Українська шпигунська мережа охопила величезну територію від Мадрида до Москви.

“Це була так звана мережа Коновальця. У ті роки шпигунство було дуже популярним в Європі загалом. Цим займалися не лише українці. Це була нормальна практика на всьому континенті. Українська служба мала низку секретних документів, які цікавили Литву. Це були дані, які були надзвичайно корисними для безпеки. Один такий випадок ми знайшли в

архіві. Українська розвідка мала свій могутній центр у Данцигу (Гданськ). У секретному досьє містяться дані, які були потрібні Литві для закупівлі (німецьких) підводних човнів. Але після цього їх довелося перерозмістити. Плавання польськими водами було особливо ризикованим, оскільки розвідники Коновальця отримали інформацію про те, що поляки планують литовські кораблі затопити. Фахівці служби Коновальця пообіцяли пройти польськими водами і дотримались своїх обіцянок. Це дуже специфічний епізод співпраці. Здебільшого це були розвідувальні дані, якими служби Коновальця ділилися з Литвою. Найважливіші новини з Німеччини та Польщі. Особливий інтерес у Польщі викликав Каунас,” – такі висновки для нашого дослідження зробив доктор історичних наук О. Кучерук. Багато документів знаходяться в архівах Варшави та Москви, і до кінця не є відкритими для широкого загалу. Але завдяки литовському історику, члену Сейму Литви і нинішньому міністру оборони Литви, доктору історичних наук, консультанту нашого медіа-дослідження Арвідасу Анушаускасу архіви фондів безпеки Литви стали для нас доступними.

Саме факти з литовських архівів довели, що відбувається поступова співпраця між УВО та Розвідувальним підрозділом Генерального штабу Литви (пізніше – Другий відділ). Частина території цієї держави (так званий Віленський край) у 1920 р. (починаючи з квітня 1919 р.) остаточно окупувала Польща. У 1923 р. Є. Коновалець і тодішній прем'єр-міністр Литви Е. Гальванаускас домовилися про обмін інформацією про Польщу та Радянський Союз. Цю угоду підтримав і перший прем'єр-міністр Литви А. Вольдемарас, який тричі обіймав цю високу посаду. Протягом двадцяти років керівництво УВО щоквартально отримувало від Литовської держави 2000 доларів (за тодішнім курсом). Відділення УВО в Гданську в 1925 р. допомогло литовській розвідці транспортувати до порту Клайпеди два придбані в Німеччині підводні човни.

Наступного року українським націоналістам вдалося отримати план польської агресії проти Литви. Коновалець розповів уряду країни про деталі наступальної операції, а через УВО (Гданське відділення) зв'язковий А. Федін надав відповідну інформацію французькому та британському урядам, що погрожувало польській владі потенційною інтернаціоналізацією конфлікту. У квітні 1928 р. співпрацю було посилено. У Берліні підписано угоду про співпрацю, підписану представником УВО та Литви, колишнім керівником Служби зовнішньої політики Й. Пуріцкасом. УВО зобов'язувався надавати інформацію про військово-політичні плани

Польщі. Значний внесок у підписання такого договору зробив А. Вольдемарас, який з 17 грудня 1926 р. до 18 вересня 1929 р. обіймав посади прем'єр-міністра та міністра закордонних справ, одночасно куруючи зовнішню розвідку Литви.

У Каунасі, тимчасовій столиці Литви, діяла головна резиденція УВО, яку очолив сотник Ю. Ревюк (псевдо Йонас Бартовичюс). Резиденція складалася з 15 осіб, які вільно володіли різними мовами. Вони збирали інформацію на ділянці Вільнюс-Гродно-Ліда-Пінськ, були успішними посередниками у закупівлі та передачі зброї до Галичини в Україні, підтримували контакти з підрозділами УВО в Берліні, Відні та Парижі.

Як бачимо з цих таємничих і достовірних, хоча ще й не повних даних, литовська державна розвідка досить ефективно використала можливості української розвідки для цілей Литви.

Деякі експерти твердять, що Євген Коновалець вперше з'явився в Литві не в 1928 році, а набагато раніше – у 1925 р., а створені ним організації почали діяти тут у 1926 році. Це досить важко простежити, оскільки з Литви та України вивезено низку архівів КДБ, пов'язаних із діяльністю Коновальця. З Вільнюса також вивезли польські архіви, до них неохоче пускають журналістів та істориків. А в самих варшавських архівах все дивним чином змінювалося і це досі важко пояснити. Наприклад, зник так званий «Архів Сеніка», який згідно з чинними актами чехословацької поліції був переданий до сховища спецагентства Польщі. На щастя, нам вдалося знайти спогади начальника підпільної розвідки України Осипа Думіна, в яких йдеться про те, що полковник Коновалець і Думін разом з керівництвом Литовської стрілецької спілки (шауляй) брали участь у спільній нараді в Каунасі в 1925 році. Там Думін розповів про план порятунку Коновальця для Литви, коли розвідка УВО отримала інформацію про готовність Польщі напасти на Литву в 1926 році – «полковник попередив уряд Литви, а водночас британський та німецький уряди», тож наміри Польщі були розкриті.

Ці сенсаційні факти є тільки початком дослідження Віктора Чернишука, і всієї команди професійних істориків України і Литви. Робота над архівами і таємничими досє триває.

Жильцова-Вуссек Людмила

Союз українок Америки (Лос-Анджелес, США)

30 РОКІВ РАЗОМ З БАТЬКІВЩИНОЮ. СПОГАДИ

Можна сперечатися: 30 років – це багато чи мало? Для історії досить малий відрізок, але для людського життя – поважна цифра. І в переддень свята я зупинюся на ролі української діаспори Литви в становленні Незалежності.

Коротко – про передумову впливу української діаспори в Литві на процеси в Україні. 8 грудня 1988 р. при Литовському фонді культури була створена Громада українців Вільнюсу, а 2 лютого 1989-го її зареєструвала міська адміністрація.

Українців у Литві на той час проживало 44,8 тисяч. В ініціативну групу для їх об'єднання увійшли: Василь Капкан, Сергій Бекарюк, Віктор і Олена Зайченки, Валерій Лобунець, Микола Станович, Іван Юзич. Вже з перших зборів кілька десятків майбутніх членів Громади чітко визначили пріоритети: збереження національної свідомості; зв'язки з Україною; розвиток національних культурних традицій; сповідування своєї релігії; задоволення потреб у літературі, мистецтві; створення своїх засобів масової інформації, суботніх шкіл тощо. Першим головою Громади українців Вільнюсу був Василь Капкан, по тому Іван Юзич, Людмила Жильцова.

Для координації дій у різних куточках Литви вирішили об'єднатися в одну структуру. На установчій конференції (Вільнюс, 28-29 жовтня 1989 року) було оголошено про створення Громади українців Литви – конфедеративної спілки рівноправних осередків українців у місцях їх найбільшого скупчення в Литві. Головою координаційної ради обрали Людмилу Жильцову, яка пізніше стала Головою ГУЛу (з 1998 року – почесна Голова).

Газета “Chemikas” у січні 1990 року опублікувала звернення ГУЛу до українців Литви: “Дорогі українці, земляки, співвітчизники! Різні причини привели нас на Литовську землю, але історичні зв'язки об'єднують обидва народи... Близько двох віків наші народи входили до складу однієї держави – Великого Князівства Литовського... Зараз ми перебуваємо на унікальному історичному етапі... Українці! Нас у Литві понад 40 тисяч з

кількох мільйонів, розкиданих по світу... Скористаймося сприятливими умовами, мужньо долаючи труднощі, щоби відроджувати, розвивати українську культуру на литовській землі! Хай будуть нам прикладом українські громади у Канаді, США, Польщі й інших країнах, де відірвані від Батьківщини українці протягом багатьох поколінь не дають згаснути вогникові українства”.

Цей заклик-звернення знайшов відгук у серцях багатьох українців. Громада не обмежувалася лише культурологією, а й активно виявляла себе в політичному житті Литви й України, стала на шлях тісної співпраці з литовським Саюдісом. Чільні члени Громади навіть увійшли до деяких органів Саюдісу (Л. Жильцова була членом Сейму Саюдіса, В. Капкан активно працював у різних структурах Саюдісу, Л. Трегуб тісно співдіяв з владою міста Клайпеда.

Водночас було нав'язане тісне співробітництво з Народним Рухом України, Українською Гельсінською Спілкою, “Просвітою”, організацією “Державна Самостійність України”, Товариством Лева, іншими національно-визвольними організаціями Батьківщини. Ця співпраця полягала найперше в організації друку незалежної преси, на той час забороненої в Україні (найбільшу участь у цьому брали Л. Жильцова, В. Капкан, В. Оліфер та інші), виготовленні символіки, значків, друкуванні історичних, релігійних і націоналістичних видань, які неможливо було випускати в Україні. Велику допомогу надавали деякі члени Громади під час виборів до Верховної Ради України 1990 року. Тоді кур’ери з України приїздили майже щодня і їм потрібно було допомогти з житлом, розмістити макети в друкарнях, забрати наклад і відправити.

Визначальну роль в друкуванні незалежної преси відігравав Саюдіс: не було б його, не було б і друкування в Литві. Всі, хто друкував, були або членами Саюдісу, або прихильниками. Спочатку в Саюдіса не було копіювальної техніки (вона з’явилася пізніше), тому використовували у тих, хто підтримував цей рух, і де були ротапринти – здебільшого в проектних установах.

Спочатку друкуванням зазначених видань займався В. Капкан, але згодом все це перейшло до мене. Я навіть не знаю – чому? Спочатку звернувся хтось один, а потім не було часу навіть думати, адже постійно приїжджали чимало кур’ерів із усіх куточків України, і майже всіх доводилося розміщати, шукати можливості друку, а крім того, у мене була робота, маленька донечка. Одним словом, той час я прожила на одному

подиху. Шкода, що люди, які постійно курсували по маршрутах Вільнюс – Київ, Львів, Борислав, Дрогобич, Миколаїв, Одеса, Чкркаси, Донецьк, вже пішли у засвіти (А. Лупиніс, І. Кучерів, І. Рибалка, П. Скочок, К. Зеленська, П. Бобик.). Вахтанг Кіпіані в своєму Музеї-архіві преси зберігає велику колекцію видань незалежної преси 1989-1991-х і вони можуть служити чудовими матеріалами для досліджень науковців, які вивчають той період. Крім того, він взяв у бататьох Кур'єрів інтерв'ю і вони будуть згодом опубліковані. Зазначу, що такі відомі особистості національно-демократичного руху, як С. Набока (“Голос відродження”) та О. Кривенко (“Поступ”) друкували більшість своїх видань саме за допомогою Саюдісу, і одним із помічників у цьому був П. Вайтекунас – згодом міністер закордонних справ Литовської Республіки та посол Литовської Республіки в Україні (нещодавно я отримала від нього його спогади “Už mūsų ir jūsų laisvę” (За нашу і вашу свободу), де часто згадується роль українців Литви в становленні української Незалежності).

Макети готувалися в Україні чи то організаціями, чи окремими особами. Потім їх привозили до країн Балтії (здебільшого до Литви) і передавали людині, яка мала контакти з установами, де знаходилася копіювальна техніка. Наприклад, С. Набока через П. Вайтекунаса друкував у одному із районів Вільнюса – Антоколі. Я ж друкувала у Генрікаса в проектному інституті або ж у технічному університеті у Антанаса, або в своєму проектно-технологічному інституті та в бібліотеці Вільнюського технічного університету ім. Гедимінаса. Для ротапринтів готувалася плівка (частину я передала в бібліотеку Могилянки кілька років тому), з яких переносилася інформація на рулонний папір і після друкування цей папір різався на спеціальних верстатах на потрібний формат. Потім все це пакувалося в більш цупкий папір і перев'язувалося шпагатом. Готову продукцію забирали кур'єри і розвозили по всіх куточках України.

Нам нелегко було відправляти накладі в десятки тисяч екземплярів, бо потрібно було завантажити в авто, а потім завантажити до вагону. Бувало таке, що потяг уже рушав, а я ще кидала пакунки в тамбур.

Можна прямо сказати що Литва взагалі була “меккою” для неймовірно строкатих радянських неформалів – від дисидентів до анархістів та ультранаціоналістів.

Саме у Литві проводили свої збори правозахисники, а перші комерсанти штампували значки із тризубами, які потім продавали по захмарних цінах.

До речі, книга Дмитра Донцова “Дух нашої давнини” була замовлена в литовському видавництві просто приголомшливим накладом в 50 тисяч примірників. І завжди в цих процесах найактивнішу участь брала українська діаспора Литви.

Згадаю ще й допомогу українцями Литви та Саюдісу в становленні Народного Руху України, який народився на установчому з’їзді 9 вересня 1989 року. З’їзд Руху відбувся в Києві, хоча через перешкоди комуністичної влади розглядалася можливість його проведення теж у Литві і тут посередниками між НРУ та Саюдісом були українці Литви.

У 1989 р. делегація Руху на чолі з Віктором Кулиничем з Кривого Рогу вирушила до Вільнюса, вивчила і привезла до Києва документи “Саюдісу” для адаптації на українському ґрунті. Литовці пропонували безоплатне проживання і місце для проведення установчого з’їзду Руху у Вільнюсі, але ЦК КПУ, та її ідеолог Л.М. Кравчук, вочевидь, боялися втратити контроль над процесом творення Руху за перебудову в Україні, тому Кравчук дав указівку ректорові Політехнічного інституту Петрові Таланчуку відкрити на три дні у вересні двері палацу культури КПІ для Народного Руху.

Із впевненістю можна сказати, що українська діаспора Литовської Республіки поклала свій (вагомий) “камінець” в підвалини Незалежності України...

Шертвітенє Наталія

Громада українців міста Вільнюс (Вільнюс, Литва)

РОЛЬ ЦЕРКВИ ПРЕСВЯТОЇ ТРІЙЦІ У ВІЛЬНЮСІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА БІЛОРУСЬКОГО НАРОДІВ

В історії суспільно-політичного, культурного і релігійного розвитку українського народу велике значення належало Церкві, яка протягом віків була основою національного життя.

Історія церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі тісно пов'язана з українською національно-визвольною боротьбою.

Литовці останніми в Європі (1387 р.) прийняли християнство. Проте у Великому Литовському Князівстві (ВЛК), до складу якого до кінця 14 ст. ввійшли майже всі українські й білоруські князівства, за запрошенням великого князя Гедимінаса – засновника столиці ВЛК Вільнюса (1323 р.) переселялися з руських (сучасних білорусько-українських земель) різні ремісники, купці, вчені, які вже були християнами. І хоча християнські святині у Вільнюсі були збудовані набагато швидше (1348 р.), ніж Литва прийняла християнство, язичники жорстоко воювали з першими християнами. У дубовому гаю в 1347 р. були повішені три християни – Антоній, Іоан і Євстахій. Усі первомученики литовські були зараховані до лику святих київським митрополитом Алексієм ще в 1347 р.

На місці страти святих мучеників почали збиратися для молитов перші християни, на цьому місці пізніше була збудована дерев'яна церква і невеличкий монастир. В цій церкві Святої Трійці зберігалися мощі первомучеників до 1655 р., коли Вільно було загарбане російськими військами. Мощі святих було перенесено до московсько-православної церкви Святого Духа, де вони зберігаються до цих пір.

Незабаром монастир Святої Трійці стає одним із центрів східного християнства у Литві. З ченців цього монастиря походили, зокрема, митрополит Київський Макарій III, архімандрит віленський Ізосим. З плином часу дерев'яна споруда церкви руйнувалася.

Під час війни Речі Посполитої з московитами князь Костянтин Острозький запрягнувся в разі перемоги збудувати у Вільні дві церкви. Після перемоги над московським військом під Оршею в 1541р. князь Князь Острозький збудував у Вільні церкву св.Миколи і на місці

дерев'яних залишків величезну церкву Святої Трійці. На новозбудованій святині князь-переможець звелів зробити напис «На спомин побиття Москви і московських відступників».

Після проголошення Брестської унії митрополит Михайло Рогоза, а пізніше визначний митрополит Іпатій Потій почали впроваджувати унію у Вільні.

В 1596 р. до Вільно прибув навчатися купецькому ремеслу Іван Кунцевич, який поступово вирішив присвятити своє життя Богові та прийняти чернечий сан. Він вступає до монастиря при церкві Святої Трійці. В цьому ж році до Вільно приїжджає Іван Велямин Рутський, після навчання в університетах у Празі і Римі. Він за свій кошт заснував і утримував школу для хлопців. Після знайомства з Іваном Кунцевичем він вступає до Свято-Троїцького монастиря, разом вони розпочали відновлення церкви і монастиря. Грунтовна освіта і сміливі реформаторські починання Рутського та глибоке знання східного обряду Кунцевичем привели до розуміння потреби докорінної реформи чернечого чину. В 1617 р. церква і монастир Святої Трійці стають колискою створеного чину Василя Великого – єдиного чину, створеного на території Литви: були об'єднані всі василіянські монастирі Речі Посполитої. Чин святого Василя Великого об'єднував не тільки ченців, але і черниць. Перший василіянський жіночий монастир також був при церкві святої Трійці у Вільні.

В ті часи представники багатих родів Литви віддавали одного зі своїх дітей до монастиря, вони вступали до монастиря із багатим приданим. Засновницями новітнього жіночого монастиря у Вільні були представниці потужного і відомого в історії Литви і України магнатського роду Сапегів.

Реформований Йосифом Рутським та Йосафатом Кунцевичем василіянський монастир Святої Трійці протягом століття відіграв провідну роль у житті українців і білорусів Литви. І до цього часу вулиця носить ім'я Василіянська.

Іншим визначним діячем православ'я, який під впливом св.Йосафата визнав ідею єдності, став відомий проповідник і полеміст, вчений Мелетій Смотрицький – автор першої слов'янської граматики. У литовському містечку Вевіс М. Смотрицькому встановлена пам'ятна дошка.

В кінці 16 ст. Вільно стає центром книгодруку. Важко переоцінити значення Вільна в історії українського і білоруського письменства та друкуванні церковних книг. Це місто стало джерелом, з якого вийшли

перші друковані українські і білоруські книжки. У Вільні діяв перший білоруський і східнослов'янський друкар Франциск Скорина. Тут з'явилися перші друковані тодішньою офіційною руською мовою – спільною українсько-білоруською. Найвідомішою із друкарень була друкарня братів Мамоничів, в якій були видані безцінні для нашої культури видання, зокрема, Граматика словенська – перший опис тоді ще спільної українсько-білоруської мови. Мамоничі прийняли унію, в своїй друкарні вони друкували твори Петра Скарги, Іпатія Потія та ін.

Відразу після укладення Унії перед з'єднаною церквою виникла потреба виховання освіченого духівництва та чернецтва. В 1613 р. монастир Святої Трійці отримав від короля Сігізмунда III привілей щодо організації шкіл з грецькою, латинською, церковно-слов'янською та руською (тодішньою розмовною українсько-білоруською) мовами. А в 1615 р. від папи Павла XVI прийшов привілей про рівність єзуїтських та василіянських шкіл. Отримані привілеї дали звогу митрополитові Рутському створити цілу систему освіти як для потреб Церкви і Чину, так і для потреб усього руського народу.

Були засновані школи при монастирях на території теперішньої Білорусії, а на чолі всіх василіянських шкіл була духовна семінарія у Вільні, ректорами якої були архімандрити Свято-Троїцького монастиря. Поступово Вільно стає центром освіти, йому підпорядковується і духовна семінарія у Мінську. З самого початку Рутський засновує новіціят – після отримання освіти з Вільно ченці розсилалися по інших монастирях, а найздібніші випускники мали можливість вчитися за коштами Папи в папському алюмнаті.

Так, вже в перший період своєї просвітньої діяльності церква та монастир Святої Трійці заклали підвалини не тільки духовної єдності християн, але і національного відродження українського та білоруського народів. Завдяки цим підвалинам змогла розвиватися наша культура і наука, а самі народи успішно протистояли полонізації та русифікації, зберігаючи свою етнічну своєрідність.

Проте події, що трапилися незабаром – вбивство противниками Унії у Полоцьку Йосафата Кунцевича у 1623 р. і смерть подвижника єдності церков Веляміна Рутського в 1637 р., а найважливіше – навала московського царського війська в 1655р., яке розграбувало Свято-Троїцький монастир, українсько-білоруське національно-релігійне життя у Вільні тривалий час не могло втрапити в усталене русло.

В 1720 р. Замойський синод доручив отцям василіянам активізувати виховну та друкарську справу всієї з'єднаної церкви. У Вільні знову почала діяти Богословська школа, а від 1750 р. конвікт (школа-інтернат) для дітей бідної шляхти. Особливо потрібно відзначити школу у м. Падубісаяй в західній Литві, яку заснували отці василіяни. Згідно джерел, в школі навчалось близько трьохсот учнів з усіх околиць. Це була школа з новаторськими методами навчання – василіяни не били дітей. Про внесок василіян в просвітницькій діяльності для населення краю свідчить те, що містечко перейменували в Базильонай (Василіяни). Після відновлення Незалежності Литви жителі містечка добилися, щоб їм була повернена заборонена в радянські часи назва населеного пункту Базильонай.

А біля школи з литовською мовою викладання (у містечку і околицях немає українців) був встановлений єдиний в світі пам'ятник василіянам як подяка за заснування школи.

З 1760 р. поновлюється видавнича діяльність в монастирі Святої Трійці. Уповдовж 1777-1787 років було повністю оновлене друкарське обладнання, до 1800 року видані 172 праці: літургічна література, календарі, підручники і навіть господарська література.

Особливого значення набула друкарня василіян у 1794 р. під час повстання народів Речі Посполитої проти російського панування. З василіянської друкарні виходили накази і універсали керівника повстання Т. Костюшки, прокламації. Разом із скасуванням унії на литовсько-білорусько-українських землях, загарбаних Росією, у 1845р. була скасована діяльність василіянської друкарні у Вільно.

В історії нашої церкви і народу Свято-троїцька друкарня у Вільні відіграла значну роль. Це була перша друкарня З'єднаної Церкви. Саме звідси пішли в світ безцінні тепер українсько-білоруські стародруки, тут поставала наша національна книговидавнича традиція.

Після остаточного приєднання литовських земель до Російської імперії та скасування З'єднаної Церкви для українців починаються довгі роки занепаду духовного центру східних католиків. Приміщення церкви і частина монастиря перейшла до православної московської церкви.

Неодноразово монастир перетворювали на в'язницю або на лікарню. У 1822-1839 рр. тут діяла царська політична в'язниця. 1825р. тут були ув'язнені учасники польського повстання філоматів, серед них – найвидатніший польський поет Адам Міцкевич (у 1830-1831 рр.). Тут також були ув'язнені учасники польсько-литовського визвольного

повстання проти російського царату, а в 1849 р. – один із очільників повстання Симон Конарський. Тому для поляків Свято-Троїцький монастир є одним із обов'язкових місць для відвідування під час їхньої подорожі до Литви.

Після проголошення відновлення незалежності Литви була створена ініціативна група зі створення української релігійної громади. 18 лютого 1991 р. була зареєстрована католицька спільнота східного обряду, а 4 липня того ж року Вільнюська міська рада передала у власність створеній релігійній спільноті приміщення церкви і монастиря.

Величезною є заслуга о.Володимира Прокопіва, професора богослов'я, який проживав на той час в Литві після багатолітнього заслання в Казахстані, а також литовського духовенства, які були добре обізнані із мученицькою історією василіян і всієї греко-католицької церкви.

З самого початку відновлення діяльності української греко-католицької церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі церква та монастир стали не тільки духовним центром, але і культурним центром в цьому надзвичайно важливому для всіх українців і литовців історичному місці.

Тут проводяться різноманітні наукові конференції, літературні заходи, відзначення релігійних і державних свят. Завдяки співпраці з Вільнюським університетом і Українським католицьким університетом проводяться розкопки, археологічні експедиції, і вийшло у світ солідне видання обидвох університетів “На перехресті культур” литовською та українською мовами.

Докладніше про останні тридцять років діяльності василіян у місті Вільнюс та спільні культурні та просвітницькі заходи з громадою українців міста Вільнюса можна дізнатися із нещодавно виданих книг-наукових монографій Алдони Васіляускене “Литва-Україна: релігія, наука, культура в діяльності вільнюських ченців-василіян” і “Чин Святого Василя Великого: із народу-народові” [1].

1. У Литві презентували книги з історії чернечого ордену УГКЦ. URL: www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2579922-u-litvi-prezentuvali-knigi-z-istorii-cernecogo-ordenu-ugkc.html; <https://missioner.com.ua/catalogue/novinki/lytva--ukraina-religiya-nauka-kultura-v-diyalnosti-vilnyuskyx-chenciv-vasyliyan/>

**ЕТНІЧНИЙ, НОСТАЛЬГІЙНИЙ
ТА ЕТНОЕКЗОГЕННИЙ ТУРИЗМ: ПРАКТИКИ ЛИТВИ
ТА УКРАЇНИ. ПРОМОЦІЯ ТА ІННОВАЦІЇ В ТУРИЗМІ /
ETNINIS, NOSTALGIŠKAS IR ETNINIS EGZOGENINIS
TURIZMAS: LIETUVOS IR UKRAINOS PRAKTIKA.
TURIZMO SKATINIMAS IR NAUJOVĖS**

Винниченко Ігор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

**ЛИТОВСЬКА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО
ЕТНОЕКЗОГЕННОГО ТУРИЗМУ:
ПОТЕНЦІАЛ ТА ВИКОРИСТАННЯ**

Україна не від сьогодні чимало втрачає через те, що не популяризує належно свій турпродукт. Стосується це, зокрема, й інформації про присутність на території держави того, що має стосунок до нетитульних етносів та/або країн їхнього походження. Попри те, що ця спадщина (і це доведено відповідними дослідженнями туризмологів столичного Шевченкового університету) цікавить 9 із 10 потенційних подорожників.

Завважений вид суспільного споживання специфічних благ, послуг і товарів передбачає відвідання місць у (певній) країні/регіоні, у той чи інший спосіб пов'язаних з нетитульними (алохтонними) етносами. Об'єктами показу в етноксогогенному туризмі є: населені пункти, засновані (або заселені згодом) представниками цих етносів, і в яких й по сьогодні вони проживають; споруди культового (синагоги, костьоли, кірхи, мечеті тощо), громадського (дитсадки, школи, богадільні, музеї, адміністративні будинки тощо), промислового (фабрики, заводи тощо) та сільсько-господарського (елеватори, стайні та ін.) призначення діаспор; будівлі, авторами проєктів, власниками або ж ініціаторами зведення яких були іноземці; інші об'єкти (заповідники, парки, пам'ятники та ін.), засновані і створені ними ж; місця (у тому житлові будинки, театри, спортивні

споруди), в яких народились, мешкали, працювали, виступали, короткотерміново перебували, померли (загинули) та поховані (перепоховані) визначні іноземці – державні, політичні та громадські діячі, науковці, митці, підприємці, військовики, меценати тощо; пам'ятники (монументи, меморіальні, анотаційні та пам'ятні дошки) видатним іноземцям; некрополі (цивільні та військові) та поодинокі поховання, на яких упокоїлись представники нетитульних етносів; будинки, в яких містились (і нині знаходяться) органи державної влади, освітні установи, мас-медії тощо, в компетенції яких – задоволення потреб нацменшин. До цього переліку відносяться й діючі представництва іноземних фірм, фондів, дипломатичних установ, спільні підприємства, а також інституції (у тому підприємницькі структури, створені за участі іноземного капіталу) та різноманітні заходи (наукові, мистецькі, благодійні, спортивні та ін.), учасниками яких були іноземці, національно-культурні товариства (громади) тощо [1].

Литовська спадщина в Україні є однією з найдавніших з-поміж усіх діаспорних. Кількасотлітня історія представників цього народу на українських теренах залишила чималу кількість матеріальних та духовних пам'яток, чимало з яких є унікальними.

Чи не найвідомішою матеріальною є замок Любарта (Луцький замок) – одна з найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні фортець, головний об'єкт історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», культурний осередок та найстаріша споруда Луцька [2].

Селище міського типу Любар (Житомирщина) засноване як укріплення у середині XIV століття сином литовського князя Гедимінаса галицько-волинським князем Любартасом (Любартом-Дмитром) та названо на його честь (ця назва трималась уповдовж XIV-XVII століть). Певний час було центром удільного князівства у складі Великого князівства Литовського, а володіли ним (з околицями у складі Волинської землі) литовсько-руські князі Вітовт (у 1388-1430 роках) та Свидригайло (1440-1450 роки). У вересні 2000 р. – з нагоди 650-річчя заснування міста – у ньому було встановлено пам'ятний знак під назвою «Любартів Любар» [3] А в травні 2015 р. – задля започаткування дружніх відносин та плідної співпраці – до міста та однойменного району завітала делегація Пасваліського району Литовської Республіки. Тоді ж було підписано угоду про співпрацю між школами обох районів, литовські гості відвідали католицький костюль, дитячий садочок «Карітас-спес» та промислові підприємства [4]

Спільну литовсько-українську історичну спадщину в столиці символізує пам'ятний знак, урочисто відкритий на Андріївському узвозі 6 липня 2013 р. на честь Замкового місця XIV сторіччя. Він «нагадує» про найбільший дерев'яний замок (з чотирнадцятьма шестикутними баштами) у південних землях ВКЛ, побудований 1542 року на Замковій горі: у ньому знаходились резиденція старости, приміщення для гарнізону, численні службові кімнати, чотири церкви та костюл [5].

До литовських об'єктів зазначеного виду туризму належать й інші будівлі (у тому оборонного характеру часів ВКЛ) та інституції, в яких навчались (приміром, видатний поет Майроніс (Йонас Мачюліс) у Київському університеті), працювали (зокрема, академік Вітольд Пак – у Донецькому національному технічному університеті), або ж завдяки ним були створені (наприклад, ініціатором та організатором Миколаївського художнього музею ім. В.В. Верещагіна був Микола Гедройц; завдяки ж Федору Коріатовичу в Мукачеві з'явилися перші монастир та бібліотека).

Активним та результативним є життя литовської громади в Україні, осередки якої організовують і проводять численні як «самостійницькі» заходи, так і беруть участь в багатьох загальноукраїнських.

Литовська ж торговельна мережа NOVUS лише в столиці представлена (станом на 13.11.2021 р.) понад 60 супермаркетами [6].

Попри розмаїття литовських «адрес», відповідних турпродуктів в Україні годі шукати. Хто від цього «виграє» – питання з розряду риторичних. Прикметно, що за приклад вітчизняним урядникам та практикам варто взяти досвід Литви, яка ще у 2010 р. представила мешканцям і гостям міста 10 буклетів – 10 окремих маршрутів по Вільнюсу, які призначені для самостійного ознайомлення із столицею. Таке видання з картою на тему, яка зацікавила туриста, можна було отримати безкоштовно у Інформаційному туристичному центрі Вільнюса. І чотири маршрути були призначені саме на ознайомлення зі спадщиною національних меншин міста: «Спадщина поляків у Вільнюсі», «Спадщина росіян в Вільнюсі», «Спадщина євреїв у Вільнюсі», «Спадщина німців у Вільнюсі» [7]. Як вислід, у першому півріччі 2011 р. кількість туристів у Вільнюсі збільшилася на 30% [8].

Зміна зазначеного становища на краще можлива лише за умови усвідомлення важливості цього виду туризму чиновниками та професійною спільнотою. Адже самоочевидною є роль етноксогогенного туризму в збільшенні частки внутрішнього та іноземного туризму в

Україні, вихованні толерантності до представників інших етносів та поваги до культурної спадщини народів, що становлять етнічну палітру держави.

1. Винниченко І. Єврейська спадщина України як ресурс для розвитку етноекзогенного туризму // Туризм та курорти: досвід Ізраїлю для України [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. – К.: Альфа-ПІК, 2018. – С. 90-91.
2. Енциклопедія Українознавства: В 10 т. – Львів:Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1993–2000. – С. 1390.
3. Андрияшев А. М. Очерк истории Волынской земли конца XIV столетия. – К.: Типография Императорского Университета Святого Владимира, 1887. – С. 229; Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). – Т. 2. – Вінніпег: Товариство «Волинь», 1986. – С. 51.
4. Литовська делегація у Любарському районі. URL: <http://lyubar.info/lytovska-delegacija-u-lyubarskomu-rajonі/>.
5. Архітектура Великого князівства Литовського. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Архітектура_Великого_князівства_Литовського; <http://litva.org.ua/images/news/enklas-ant-pilies-kalno-kijeve-pamyatniy-znak-na-zamkovy-gor-kiyeva.jpg>
6. <https://novus.ua/>
7. Проект «10 маршрутів по Вільнюсу». URL: www.vilnius-tourism.lt/en/tourism/sightseeing-tours/routes/10-routes
8. За I півріччя кількість туристів в Вільнюсі збільшилось на 30%. Новини Литви. URL: www.votpusk.ru/news.asp?msg=386366

МІСЬКИЙ ПРОСТІР ЖИТТЯ: ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ТУРИСТИЧНИЙ ВИМІРИ

Серед українських міст Львів має своє унікальне туристичне обличчя. Він є столицею фестивалів та квестів, має надзвичайно популярні тури («Львів – перлина Юнеско», «Середньовічний Львів», «Підземеллями Старого Міста», «Львів кавовий», «Личаківський цвинтар», «Шевченківський гай» тощо. Тут є доступними інноваційні транспортні мандрівки пішохідною зоною середмістя на «Чудо-потязі», електромобілі, велосипедах, електросамокатах, туристичним трамваем (на день св. Валентина, Різдво Христове та ін.). Також працює унікальний туристичний інноваційний маршрут «Вперше у Львові», який об'єднує п'ятнадцять найцікавіших відкриттів та історичних пам'яток міста. Цей «розумний» маршрут прокладено за допомогою стрілок та спеціальних табличок з QR-кодами, символікою та номерами локацій. Популярними є авторські екскурсії («Двориками Львова», «Дахами Львова», «ФотоЛьвів» та ін.), а також театралізовані екскурсії з «городянами минулих століть» (князь Лев, середньовічний Алхімік, міський Батяр тощо). Креативного туристичного продукту у Львові є достатньо. Проте більшість туристів все таки обирають самостійні мандрівки містом, огляд історичних пам'яток та відвідини львівських кав'ярень, ресторацій тощо. Сучасний турист прагне не лише перейнятися духом, історичною аурою міста, а й на мить відчутти місто як свій простір власного буття, пережити «втілення» у справжнього мешканця самобутнього міста. Власне онтологічно міський простір є простором, де панує діалектика зв'язку мешканця міста та туриста, опосередкована інституційно. Сучасне місто як культурний туристичний об'єкт є місцем, де мешкають його творці – міські мешканці. Для них міський простір є простором розвитку соціальних перспектив (культурних, економічних, політичних), є найкращою платформою для реалізації демократії. Одночасно міський простір може відображати стагнацію громадських свобод, або їхній занепад. Змагання за клаптик соціального простору міста може стати іскрою до подальшої громадської боротьби.

Сучасні культурологи, соціологи виявляють інтерес до міського соціального простору, культурних, економіко-політичних чинників його олюднення. Це проблеми приватного та публічного простору, міжгрупових взаємин, обміну інформацією й спільної діяльності, погіршення екологічних умов проживання, конфлікту сфер публічного/приватного та результуючою від їхнього конфлікту деформацією навколишнього простору. Є чимала кількість досліджень, виконаних в міждисциплінарному дискурсі. Зокрема, дослідження де Д. Лі, М. Кантера щодо суб'єктивного визначення міських відстаней, М. Ріеля та Ф. Ловенталя про оцінювання жителями міських маршрутів, Д. Рапопорта стосовно визначення міри привабливості центру міста. Також дослідниками з'ясовувалися суб'єктивні оцінки меж міських мікрорайонів, класифікувалися різні об'єкти (пам'ятники, парки, сквери, кладовища тощо) на ментальних картах міста (Д. Лі, Г. Спенсер). Психологи (С. Мілграм, Д. Голд) розглядали поширеність таких морально-психологічних рис та психічних станів мешканців міст як «аномія», «відчуження», «апатія», «міський стрес» тощо. Питанням, що пов'язані із проблемними аспектами «взаємин» у соціальному просторі агентів, артефактів індустрії туризму та мешканців туристично принадливих міст присвячено чимало праць Дж. Брунера, Б. Величковського, С. Габідуліна, Е. Лапіна, У. Найссера.

Час від часу влада маркує соціальний простір міста, будує чи руйнує міські пам'ятки, розставляє свої «прикордонні знаки», інколи прикриваючись турботою про людей. Влада задіює соціальний простір, розгортаючи художні видовища: паради із святкування різних річниць, фестивалі, квести, концерти тощо. Французький культуролог М. де Серто розглядає міський простір як місце боротьби «тактик» і «практик» соціальних агентів структур влади [1, с. 41]. У праці антрополога Д. Гарві «Право на місто» зазначено, що поглинання надлишків капіталу через трансформацію міста має ще темніший бік, ніж фрагментизація простору, що заважає формуванню міської ідентичності громадян [2, с. 10]. Це досягається «османізацією» соціального простору міста. Йдеться про перебудови міст шляхом «творчого» руйнування. «Османізацію» як практику перекроювання міського простору пов'язують з іменем архітектора Жоржа Еміля Османа. За дорученням Наполеона III він у другій половині XIX ст. практично зруйнував більшу частину старого Парижа, зніс безліч середньовічних будинків і проклав нові бульвари. «Знелюднення» простору центру міста унаслідок процесу руйнування старих

будівель та виселення жителів на околиці залишається актуальною проблемою сьогодення. Процес знелюднення міського осереддя, ущільнення онтології міста є фактичною комерціалізацією простору. Видається, ніби простір осереддя міста є олюднений, оскільки наповнений людьми, тобто велелюдний. Однак, насправді, простір осереддя туристичного міста найбільше репрезентований людьми з флюїдною (плинною) ідентичністю. Це самі туристи та працівники бізнесу, короткочасність перебування яких у просторі міста та культурна некоріненість є очевидною. Межа між велелюдністю та олюденістю простору міститься у відмінності між спогляданням та творенням [3, с. 29]. Сучасний вимогливий турист, звісно, відчуває цю втрату онтологічної атмосфери міста, йому все важче досягнути своєї туристичної мети – поринути у співбуттєвість та на мить культурно ідентифікуватись із мешканцями міста.

Перебирання права бізнес-владою права на туристичне видовище сьогодні означає захоплення з комерційною метою суспільного простору площ, вулиць, скверів тощо. Скульптури, фонтани, підмурки історичного центру відгороджуються власниками кафе, ресторанів тощо й стають менш доступними мешканцям міста. Останні, навіть як суб'єкти дрібного туристичного бізнесу є переможені корпораціями та холдингами.

Найбільш яскраві приклади цих процесів виявляються сьогодні, – зауважує А. Лефевр, – через аналіз структури сучасних міст [4, с. 223]. Простір міста втілює протиріччя соціального порядку: протиріччя капіталізму – це протиріччя простору.

Механізми боротьби капіталу-влади за соціальний простір міста (перебирання нею права на туристичний об'єкт, фрагментація міського простору та його «османізація», руйнування пам'яток та відселення мешканців) послаблюють онтологічний простір міста, його самотність та привабливість для сучасного туриста. Наступ комерціалізованого простору на раніше вільний для гуртування міської молоді соціальний простір міста також є спробою «знелюднення» цього суспільного простору.

Отже, динамічні процеси соціального життя сьогоднішнього українського міста (фестивалі, квести, масові художні видовища тощо) та різні туристичні інновації роблять міський простір велелюдним туристичним видовищем. Цей велелюдний міський простір як простір соціального видовища є відкритим для погляду, оцінювання, реагування. Однак міський простір має стати олюдненим простором співпереживання,

натхнення й відповідальних колективних дій спрямованих на покращення, одухотворення життя міста. Процесу олюднення міського простору з його гуманістичним потенціалом протистоїть процес знелюднення. Останній витворюється затіненими стратегіями впливу капіталу-влади за відсутньої колективної відповідальності, зокрема міських громад. Знелюднення виявляється в таких стратегіях, як фрагментизація соціального простору, османізації та уніфікація диверсивної комунікативної культури міста, недостатньої підтримки осередків малого бізнесу містян (ремісників, кондитерів, кравців, перукарів, бляхарів, пічників тощо) та витіснення їх з боку бізнес-корпорацій. Відтак лише синтез культурницьких та громадянських настанов посилює символічний капітал, вплив громад, молодіжних рухів на капітал-владу й допоможе гуманізувати процес «джентрифікації» (облагородження) простору міста. Цей процес справді може розвинути традиційні бізнес-ремесла містян й покращити їхнє життя та водночас відповідати запитам сучасних туристів, поєднавши автентичне буття мешканців міста із прагненням туристів збагнути це буття. Мотором цього процесу можуть бути міські соціальні рухи, які відповідальною колективною дією сприятимуть перетворенню міста в простір олюдненого суспільного видовища, туристичного зокрема.

1. *Серто де М.* Изобретение повседневности; пер. с фр. Д. Калугина, Н. Мовниной. – СПб.: Изд-во Европейского университета, 2013. – 330 с.
2. *Гарві Д.* Право на місто // Спільне: журнал соціальної критики. – 2010. – № 2. – С. 8-12.
3. *Гапон Н.* Соціально-філософські проблеми гуманізації соціального простору міста // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – № 12. – С. 28–31.
4. *Lefebvre H.* State, Space, World: Selected Essays; translated by Gerald Moore, Neil Brenner and Stuart Elden; edited by Neil Brenner and Stuart Elden. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2009. – 343 p.

**ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ І ЛИТВИ
ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У 1990-Х РОКАХ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

Вагоме місце в історичних дослідженнях сучасності посідають наукові доробки, які розкривають різні аспекти політики пам'яті тієї чи іншої держави. Однією з провідних тем, яка постійно перебуває у полі зору науковців є аналіз стратегій декомунізації на теренах пострадянських країн. Ця проблематика сповнена гострих дискусій та контрверсійних поглядів щодо шляхів реалізації декомунізаційних практик. Як наслідок, серед багатьох науковців можна зустріти абсолютно полярні погляди щодо комуністичної спадщини: від повного заперечення самої ідеї декомунізації й до праворадикальних поглядів. Однак варто відзначити, що пори усю гостроту наукових дискусій декомунізаційні процеси на теренах колишнього СРСР набули незворотного характеру. Показовим у цьому сенсі є приклад Литви та України, які й до цього часу важливу увагу приділяють окресленій проблемі.

Водночас слід зазначити, що у більшості колишніх пострадянських республік декомунізація проходила дещо за схожими сценаріями. Так, на хвилі національного піднесення у Литві ще наприкінці 1980-х рр. почали прощатися з радянською символікою та відновлювати довоєнні пам'ятники, на кшталт Вітовту Великому [1]; топонімічним об'єктам почали повертати історичні або національні назви. Наприклад, у травні 1989-го м. Капсукас повернулося до релігійної назви Маріямполь, а місто Снечкус перейменували на честь озера – Висагінас [2; 3]. Невдовзі після проголошення незалежності, 11-14 червня 1990 р. молодь Каунасу повалила пам'ятники Ф. Дзержинського та В. Міцкевічюса-Капсукаса; 6 серпня 1990 р. у цьому місті демонтували ще й багатофігурну композицію «Чотири комуністи» [4]. Після подій у Каунасі незабаром розпочався знос пам'ятників в Алітусі та Клайпеді. Зокрема, 23 серпня 1991 р. було демонтовано пам'ятник Леніну та пам'ятник-гармату на площі Перемоги, м. Клайпеди [5]. У цей же день було демонтовано пам'ятник Леніну на Лукішській площі у Вільнюсі. За подібним сценарієм

відбувалися події й в Україні. Так, на хвилі Революції на граніті у 1990 році розпочався лєнінопад переважно у західноукраїнському регіоні, де при владі перебували національно-демократичні сили та у Києві, який був епіцентром революційних подій. Зокрема 1 липня 1990 р. у м. Червоноград Львівської області був повалений перший в УРСР пам'ятник Леніну, за ним впали Леніни у всіх містах та селах трьох галицьких областей. Загалом до 24 серпня 1991 року лише у Львівській області знесли 246 пам'ятників Леніну [6]. Хоча у Київській, Полтавській, Житомирській, Черкаській та Вінницькій областях випадки демонтажу пам'ятників радянським діячам на початку 1990-х були поодинокими. Єдиним обласним центром, де на той час прибрали центральний пам'ятник Леніну, стала Вінниця [7]. Також на початку 1990-х рр. було перейменовано незначну кількість радянських топонімів, наприклад: м. Сталіно на Донецьк, Жданов на Маріуполь, Ворошиловград на Луганськ, Комунарськ на Алчевськ, Червоноармійськ на Радивилів [8].

Як бачимо, в обох республіках на початковому етапі декомунізації ці процеси були стихійними, що свідчить про реалізацію однієї стратегії обома країнами. Проте, після закінчення гострої фази й здобуття країнами незалежності стратегічні сценарії обох держав почали різнитися. Зокрема Литва обрала стратегію лагідної декомунізації. Свідченням цього є те, практично відразу у Литві було створено парк для радянських монументів та іншої символіки – Грутас, куди ще на початку 1990-х рр. звезли близько 100 скульптур [9]. Також під тиском РФ Литва стала на захист пам'ятників часів Другої світової війни [10]. Тому в Литві у 1990-х рр. процес декомунізації пройшов спокійно. Водночас Україна після здобуття незалежності у 1991 р. нової стратегії у політиці пам'яті не вибудувала, тому цей процес й надалі був хаотичним, а подекуди й точковим. Статистика свідчить, що до 1993 р. по всій Україні було повалено близько 2 тис. пам'ятників Леніну, а з 1994 р. цей процес пішов на спад, адже до початку 2000-х років було демонтовано тільки 600 споруд [11; 12]. Єдиною сферою, до якої ще торкнулася рука декомунізації була – освіта, наука й ЗМІ: наприклад, з навчальних програм прибрали вивчення основ комуністичної ідеології та історії комуністичної партії, припинилися «добровільно-примусові» маніфестації, а також зникла комуністична цензура в пресі [13].

Показовими у політиці декомунізації для обох країн виявилися перші десятиліття 2000-х років. З початком нового тисячоліття та з приходом до

влади у РФ В. Путіна Росією було значно розширено набір зовнішньополітичних інструментів з метою тиску на сусідні країни, у тому числі й через політику пам'яті. Постійне втручання Росії у внутрішню політику Литви з гуманітарних питань мало наслідком те, що у 2008 р. литовська влада змінила стратегію вдавшись до радикальних кроків – вона заборонила публічне демонстрування радянських знаків, особливо під час широкомасштабних подій, на кшталт 9 травня [14]; у липні 2015 р. у Вільнюсі демонтували скульптури робітників і солдатів, встановлені на Зеленому мосту в центрі міста [15]; у 2017 р. в мерії Вільнюса заявили про намір відмовитися від назв вулиць і площ, пов'язаних з письменниками, громадськими та політичними діячами, які співпрацювали з радянським режимом [16]; поблизу радянських пам'ятників було встановлено таблички, на яких написано, що «ідеологічні написи радянського періоду» на монументах «не відповідають історичній правді» тощо [17]. Дещо іншою була декомунізаційна стратегія в Україні. У період другої каденції Л. Кучми вона характеризувалась не ліквідацією комуністичних залишків, а створенням нової національної символіки та частковим відновленням історичної пам'яті. Ця практика значно була посилена у 2005 по 2008 роках, коли президентом України був В. Ющенко. Попри потужний опір комуністів та проросійських сил він намагався запровадити системну декомунізацію через відновлення національної пам'яті довкола подій Голодомору 1932-1933 років в Україні» [18]; через спорудження нових пам'ятників й меморіалів; демонтаж низки пам'ятників радянським діячам, зокрема бл. 600 монументів Ульянову [6]; перейменування 2754 назв топонімічних об'єктів. Хоча слід зауважити, що південніше та ближче до кордонів Росії ситуація лишалася незмінною. Також політика пам'яті започаткована В. Ющенком була згорнута після приходу до влади В. Януковича. Його бачення політики пам'яті зводилось до зближення з Росією у тому числі й через повернення культу «Великої Вітчизняної війни» та відмежування від злочинів комунізму [19; 20]. Ні про який демонтаж скульптур радянського періоду мова не йшла. Наприклад, станом на 2012 рік лише центральних вулиць і площ імені Леніна в містах і селах України налічувалось понад 4,5 тис., і це без урахування інших комуністичних назв [8]. Початок Революції гідності у листопаді 2013 року в Україні кардинально вплинув і на політику пам'яті. Розпочався новий етап стихійної декомунізації, яка у 2015 році переросла у правовий вимір. Результати системної декомунізації не забарилися, адже до 2020 р. в

Україні було: перейменовано 26 районів і 991 населений пункт, 51 493 вулиці, провулки, площі й інші об'єкти топоніміки; 75 закладів освіти, 33, залізничні об'єкти, 2 морські порти, демонтовано 2409 пам'ятників і пам'ятних знаків, із них – 1324 Леніну [21], а також пам'ятники Котовському [22], М. Калініну, Жукову [23]. Відновлено понад 300 історичних назв, з них близько 70 належать до культурної спадщини корінних народів та національних громад України – кримських татар, болгар, греків, євреїв та інших [24]. Попри нищівну критику декомунізації слід відзначити, що законодавче регулювання по очищенню публічного простору від радянських тоталітарних символів мало свої плюси. Зокрема, почали з'являтися парки-музеї радянської епохи у м. Путивль Сумської області, в Тарутинському районі Одеської області у 2017 р. [25; 26] та ін.

В цілому, аналіз декомунізаційних стратегій обох країн показує, що вагомий вплив на обрання тієї чи іншої тактики мали специфічні параметри, притаманні цим країнам, а саме: географічне розташування, тривалість перебування у складі СРСР (Україна з 1919 р., Литва з 1940 р.); щільність насичення країни комуністичною символікою (наприклад, кількість пам'ятників у Литві вимірювалася кількома сотнями, у той час, як в Україні десятками тисяч), внутрішньо- та зовнішньополітичні чинники (наявність в Україні та відсутність в Литві чималого прошарку комуністів; політичний тиск з боку РФ). Також вище викладені факти свідчать про ланцюговий принцип у підходах до декомунізації обох країн, зокрема мова йде про кінець 1980-х рр., коли країни відновлювали свою незалежність та після російської агресії, яку вона розгорнула проти України у 2014 році.

1. Lietuvos respublikos monumentų atstatymas: Vytauto Didžiojo paminklas. «*Atminties vietos*», 21.03.2021. URL: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/tekstai/moksliniai-ir-publicistiniai-kauno-tyrimai/lietuvos-respublikos-monumentu-atstatymas-vytauto-didziojo-paminklas/>.
2. Декомунізація і лustrация: досвід Литви для українців. *Українська газета «Час»*, 08 травня 2019. URL: <http://surl.li/odmu>.
3. Юзич І. Як декомунізувалася Литва. *Збруч*, 25 квітня 2015. URL: <https://zbruc.eu/node/35448>.
4. Sovietmečio reliktai. *Kauno apskrities viešoji biblioteka*, 21.03. 2021. URL: <https://www.kvb.lt/lt/krastieciams/gallery/175-sovietmecio-reliktai>.

5. Vainorius M. Išskirtinio sovietinio paminklo akcentas liko Klaipėdoje. *Atvira Klaipėda*. 2020-05-27. URL: <https://www.atviraklaipeda.lt/2020/05/27/isskirtinio-sovietinio-paminklo-akcentas-liko-klaipedoje/>.
6. Подобед П. Від ленінізму до лєнінопаду. *Радіо Свобода*, 30 грудня 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26770232.html>.
7. Гайдай О. Протистояння навколо минулого, або пам'ятники Леніну в Центральній Україні. *Україна Модерна*, 2014. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/gaidai-lenin-monuments>.
8. Лебедь Р. «Червоні» вулиці: Ленін досі домінує на мапі України. *ВВС Україна*, 15 червня, 2012. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2012/06/120614_lenins_streets_rl.
9. Grigaliūnaitė V. Sovietinio režimo simbolis – Lenino paminklas – Vilniaus Lukiškių aikštę paliko be kojų ir piršto. *15min*, 2020 kovo 11d. URL: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/sovietinio-rezimo-simbolis-lenino-paminklas-vilniaus-lukiskiu-aikste-paliko-be-koju-ir-pirsto-56-1286494#_?copied.
10. Dumalakas A. Niokoti ir griauti paminklus seniai tapo kasdienybe Skaitykite. *«Lietuvos rytas»*, 2019.04.15. URL: <https://www.lrytas.lt/kultura/daile/2019/04/15/news/niokoti-ir-griauti-paminklus-seniai-tapo-kasdienybe-9956501/>.
11. Червоненко В. Падіння Ленінів: наскільки глибока «дерадянізація» України. *ВВС Україна*, 30 вересня 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/09/140930_soviet_heritage_ukraine_vc.
12. Декомунізація. *Український інститут національної пам'яті*. Офіц. сайт, 2021. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0>.
13. Пустовгар О. Декомунізація в Україні і на Полтавщині: історичний поступ. Інтернет-видання «Полтавщина», 8 квітня 2021. URL: <https://poltava.to/project/6765/>.
14. Leedu karistab 9. mail Nõukogude sümboolika eest. *DELFI*, 04 травня 2010. URL: <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/leedu-karistab-9-mail-noukogude-sumboolika-ees?id=30838777>.
15. Война с памятниками: как в разных странах сносят советские монументы. *РБК*, 26 июля 2017. URL: <https://www.rbc.ru/photoreport/26/07/2017/597733189a79471ff533720d>.
16. У Вільносі зібралися остаточно декомунізувати назви вулиць. *LB.ua*. 3 грудня 2017. URL: https://lb.ua/world/2017/12/03/383687_vilnyuse_sobralis_okonchatelno.html.
17. Ганкевич Р. Біля радянських пам'ятників у Литві встановили таблички «про невідповідність правді». *Zaxid.net*. 22 жовтня 2017. URL: https://zaxid.net/bilya_radyanskih_pamyatnikiv_u_litvi_vstanovili_tablichki_pro_ne_vidpovidnist_pravdi_n1439537.
18. Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні. *Указ Президента N 250/2007*, 28 березня 2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/2007#Text>.

19. Драч М. Комуністичні символи: як і коли з ними має розпрощатися Україна. *Радіо Свобода*, 29 травня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1119063.html>.
20. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. К.: «К.І.С.», 2017. 1136 с. (С. 865, 914).
21. 9 квітня виповнилося 5 років, як в Україні розпочалася декомунізація на законодавчому рівні. *Український інститут національної пам'яті*, 09 квітня 2020. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/9-kvitnya-vypovnylosya-5-rokiv-yak-v-ukrayini-rozpochalasya-dekomunizaciya-na-zakonodavchomu-rivni>.
22. Кипоренко І. В Одеській області демонтували пам'ятник радянському комкору Котовському. *Суспільне*, 5 травня 2020. URL: <https://suspilne.media/31397-v-odeskij-oblasti-demontuvali-pamatnik-radanskomu-komkoru-kotovskomu/>.
23. Гошина О. В Одесі демонтували барельєф маршалу Жукову. *Суспільне*, 4 лютого 2020. URL: <https://suspilne.media/12457-v-odesi-demontuvali-barelef-marsalu-zukovu/>.
24. Ленінопад, як прощання з радянським минулим. *Український інститут національної пам'яті*, 2017. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/leninopad-yak-proshchannya-z-radyanskim-minulim>.
25. Музей «Парк радянського періоду». *Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі*. 2021. URL: <http://putivl-zapovidnyk.pp.ua/spadschina/muzej-park-radjanskogo-periodu.php>.
26. Івануха М. На Одещині облаштували музей знесених пам'ятників. *Суспільне | відеоновини*, 7 червня 2020. URL: <https://suspilne.media/39130-zneseni-komunistichni-pamatniki-v-etnoparku-na-odesini-suspilne-videonovini/>.

**УКРАЇНА – ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА:
МОВНО-КУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ
ТА ТУРИСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ
МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ ХХІ СТОЛІТТЯ
(ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)**

Сучасна модель мондіалізованого світоустрою ХХІ століття та трансформаційні процеси європейського публічного простору здійснюють свій вплив на історико-культурний і мовно-культурний інституціональний розвиток Європи, її історичні традиції, історичну спадщину і пам'ятки архітектури, зокрема – мовну культуру, міський публічний простір та історико-культурний урбаністичний простір.

Кожна історична епоха має свою типологію історичної особистості, з її мовно-культурними особливостями, пріоритетами і ментальними установками, соціополітичними та соціокультурними концептами. Цей напрям набуває свого інституціонального євроінтеграційного розвитку в туристичній діяльності України та Литви [1, с. 231-232].

У сфері міждержавних відносин та дипломатії головною інституціональною тенденцією є міжнародно-правове регулювання [2].

Українські пріоритети у цій сфері знайшли відображення у документі: «Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки» (Стратегію ухвалено Наказом МЗС від 24.03.2021 року) [3].

Розглядаючи комплекс туристичних ресурсів і їх територіальний розподіл, необхідно зазначити, що Україна і Литва спеціалізуються в таких сферах міжнародного туризму: історико-культурний туризм; урбаністичний туризм; етноекзотичний туризм; екологічний туризм (спостереження за птахами, природні стежки, велосипедні прогулянки, катання на лижах, змагання на свіжому повітрі); культурно-пізнавальний туризм (архітектура, історія, мистецтво, національна кухня, гастрономія, події культурного життя, визначні особистості), включаючи історію радянського періоду; медичний та оздоровчий туризм; водолікувальні процедури; діловий туризм (конференції, семінари, бізнес-форуми і

виставки); сільський туризм (зелений туризм); міський туризм («довгий вікенд») та ін.

Консолідуєчим та інституціоналізуєчим фактором ефективного регіонального розвитку – є різні види специфічних галузей дипломатії (гастрономічна дипломатія, культурна дипломатія, публічна дипломатія і т.д.).

Туристична дипломатія, публічна дипломатія, культурна дипломатія і мовно-культурний діалог, міжкультурна комунікація в зовнішньополітичній діяльності – це перелік пріоритетних інструментів зовнішньої політики та дієвого інструментарію дипломатії в мондіалізованому світі XXI століття, у т.ч. – дипломатичних практиках України і Литви.

У сучасній моделі дипломатії України і Литви – туристичний напрям усе більше набуває вагомості й дієвості, та інституціоналізує для кожної із держав туризм у специфічну галузь дипломатії – туристичну дипломатію [4, с. 9–14].

У 2016–2021 роках термін «туристична дипломатія» активно вживається як у науковому середовищі, так і в повсякденному комунікуванні. Туристична дипломатія та історико-культурний туризм створюють сприятливі умови для поширення позитивного іміджу держав у міжнародно-політичному просторі сьогодення.

Туристична дипломатія та історична урбаністика – це важливі фактори розвитку регіонів України і Литви, в історичній ретроспективі, європейському сьогоденні та євроінтеграційній перспективі [5, р. 1–11]. Вони пов'язані, перш за все, із розширенням мовно-культурних зв'язків і комунікативного простору за посередництва міжнародного туризму.

Сьогодні Україна та Литва стали відомі на європейському ринку міжнародного туризму завдяки своїм природним ландшафтам та курортам, природним та регіональним паркам, де відпочинок поєднується з культурно-етнічними елементами та можливостями сільського туризму.

Розвиткові міжнародного туризму та туристичної індустрії Литви та України також сприяють компактність територій, відносно невеликі відстані, розвинена мережа автомобільних доріг, залізничних шляхів та авіаперевезень. Крім того, туристичні маршрути містами (столицями) та розвиток круїзного туризму також відіграють істотну роль в інституціональному розвитку міжкультурної комунікації та відповідних комунікативних зв'язків між нашими дружніми державами [6].

Таким чином, урбаністичний туризм, туристична дипломатія, екскурсійна діяльність та історико-культурний туризм на сьогодні для України та Литви – це модернізовані інноваційні технології у сфері культурних та креативних індустрій.

Загалом, інституціональні процеси, пов'язані з розвитком міжнародного туризму та туристичної дипломатії у Литві та Україні, мають важливе значення для зростання економічного, соціального та культурного добробуту держав. Зростаюча серед закордонних гостей туристична та рекреаційна привабливість таких міст Литви, як Друскінінкай, Тракай, Паланга, Вільнюс, Клайпеда, та таких міст України, як: Київ, Львів, Одеса, Дніпропетровськ, Чернівці, Суми, Харків, Вінниця, а також гарне поєднання ціни та якості пропонованих послуг сприяють зростанню конкурентоспроможності на ринкові міжнародного туризму.

Стандарти послуг, що застосовуються на литовському та українському ринках міжнародного туризму та туристичних індустрій, підтримують та просувають імідж Литви та імідж України в регіоні Балтійського моря та Центрально-Східної Європи.

Міжрегіональне співробітництво Литви та України у сфері розвитку міжнародного туризму та туристичних індустрій реалізується на основі державного та приватного партнерства.

Вагомим досягненням активної та ефективної діяльності європейських держав, зокрема – Литви та України у сфері публічної дипломатії та мовно-культурної політики – є інституціоналізація туристичної індустрії нового формату та формування євроінтеграційного регіону у сфері міжнародного туризму, здійснення відповідного впливу на регіонально-туристичну політику держав Європи, інституційно є невід'ємною частиною туристичної індустрії Європи.

З практичного боку слід наголосити на важливості регіональних аспектів та дієздатних факторів конкурентоспроможності, а також подальшому розвитку міжнародного туризму та туристичної дипломатії як у Литві, так і в Україні в рамках прикордонного та транскордонного співробітництва. Модернізації та ефективності туристичних індустрій на сучасному етапі також сприяє інтернаціоналізація вищої освіти, зокрема – освітній і молодіжний туризм.

1. *Верменич Я.В.* Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. – К.: Інститут історії України, 2011. – 306 с.

2. Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України. – К., 2017. – 440 с.

3. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

4. *Циватый В.Г.* Историко-культурный туризм и туристическая дипломатия как глобальная технология культурной индустрии: институциональный и региональный дискурсы. Историко-культурный туризм: український та світовий досвід: Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. – К.: Фоліант, 2019. – С. 9-14.

5. *Bengtsson R.* An EU Strategy for the Baltic Sea Region: Good Intentions Meet Complex Challenges // European Policy Analysis. 2009. № 9. P. 1–11.

6. Lithuanian Tourism Statistics 2019, 2020, 2021. Valstybinis Turizmo departamentas prie LR Ūkio ministerijos. Vilnius, 2021. URL: www.lithuania.travel/en/news/tourism-statistics

**ЕТНІЧНИЙ ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ
ЯК ПОПУЛЯРНИЙ НАПРЯМОК У ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ:
ЛИТОВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД**

В умовах глобалізації туризм відкриває нові можливості та перспективи в галузі збереження культурної та природної спадщини, міжкультурного обміну та розвитку діалогу між різними культурами.

Багато хто подорожує, щоб отримати нові емоції і пізнати іншу культуру, відмінну від своєї культури. Перебування серед людей, які використовують іншу мову, віддають перевагу іншій кухні, застосовують інший стиль поведінки, – це і є ключовим сенсом туризму. Саме він сприяв появі етнічного туризму, який з кожним роком посідає дедалі міцніші позиції в усьому світі.

Етнічний туризм – вид пізнавального туризму, основна мета якого – відвідування етнографічних об'єктів для пізнання культури, архітектури, побуту та традицій народу, етносу, який проживає зараз і проживав колись на даній території.

Варто зазначити, що етнічний туризм – це багатогранне явище, і однією з його форм, яка набуває сьогодні велику популярність, стає етнічний гастрономічний туризм.

Мета гастрономічних турів – насолодитися особливостями кухні будь-якої країни, будь-якого народу. Але ця мета не зводиться до того, щоб скуштувати дуже рідкісну, екзотичну страву або перепробувати безліч кількості страв. Важливо насолодитися місцевою кухнею, яка багато століть вбирала традиції та звичаї місцевих жителів, їх культуру приготування їжі.

Гастрономічна подорож – це палітра, яка допомагає туристу намалювати своє уявлення про будь-яку країну. Їжа відкриває таємницю духу народу та допомагає зрозуміти його менталітет.

Таким чином, гастрономічний туризм – це подорож континентами та країнами для ознайомлення з особливостями місцевої кухні, кулінарними традиціями, з метою дегустації унікальних для туриста страв або продуктів.

Гастрономічний туризм має кілька напрямів: тур сільською місцевістю, ресторанний тур, освітній тур, екологічний тур, подієвий тур, комбінований тур [1, с. 105].

Тур по сільській місцевості – вид туру, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості з метою дегустації місцевої кухні та продуктів, які існують у даному регіоні, а також може включати участь у сільськогосподарських роботах.

Ресторанний тур – це поїздка, яка включає відвідування відомих і популярних ресторанів, для яких характерні висока якість обслуговування, ексклюзивність кухні, а також етнічна спрямованість.

Освітній тур – тур, мета якого – навчання у спеціальних освітніх закладах з кулінарним фахом, а також відвідування курсів та майстер-класів.

Екологічний тур – це тур, який передбачає відвідування екологічно чистих господарств та виробництв, знайомство з виробництвом екологічно чистих, органічних продуктів.

Подієвий тур – тур, орієнтований у часі на відвідування місцевості з метою участі у громадських та культурних заходах (фестивалях, святах, виставках, ярмарках, шоу) на гастрономічну тематику.

Комбінований тур – це поїздка, яка містить кілька перерахованих вище напрямів.

Гастрономічний туризм може розвивати будь-яка країна, оскільки має багатий потенціал, адже у кожній країні є своя неповторна етнічна кухня, традиції гостинності.

Серед регіонів Європи як відомий центр гостинності можна виділити Литву, де народ відрізняється своєю дружелюбністю та гостинністю.

Етнічний гастрономічний туризм повною мірою дозволяє оцінити різноманіття та самобутність Литви.

Безперечно, з XIV століття кухня Литви зазнала великих змін. Історично до XIX століття існувала кухня для багатих людей, для шляхти та вельмож – старолитовська кухня. Старолитовська кухня залежала від звіроловства та бортництва. М'ясо (ведмежатина, лосина, оленина), мед, риба (щука) – основні складові литовської кухні. Досі литовські кулінари не забувають таких страв, як щука з кислою капустою та щука під хрінном. З середини XIX століття історія старолитовської кухні перервалася. Тому що разом з державою зник той самий стан, для якого ця кухня і створювалася. Почала своє існування так звана селянська кухня чи

новолитовська, яка переросла на національну литовську кухню. Відбулося змішання з традиціями кухні Криму, Османської імперії [2].

Литва включає 4 кулінарно-етнографічні райони: у жемайтійців основні страви – каші, у аукштайтів – сир і млинці, у дзукійців – картопля, гриби та гречана каша, у сувалтійців – копчене м'ясо, ковбаса з картоплі.

Але безперечно головним продуктом для всіх є картопля, а найзнаменитіша литовська страва з картоплі – цепеліни.

Солодощі туристи люблять увозити із собою як сувенір. Тістечка, печива, желе, і, звичайно, традиційний литовський торт шакотіс (по-іншому його називають банкухен або рогач), який можна знайти у будь-якій литовській кондитерській.

З напоїв популярні лимонади, квас, кава, чай, мед, пиво. П'ють кмину воду – відвар з кмину. Квас готують на основі житніх сухарів та солоду з різними добавками (травки, листя, мед, родзинки). З натуральних компонентів виготовляють алкоголь: різні бальзами, лікери, наливки.

Дедалі більше рестораторів оформляють дизайн своїх приміщень у етнічному стилі. Тому, приїхавши до Литви, неважко відразу ж поринути у національний колорит цієї країни.

Найбільш популярні гастрономічні екскурсії в Литві: ринок – про головні продукти Литви і не тільки (Benedikto Turgus, ARTISOKAS, Medeksiai, Aštriai Aštru, Gurkė), дегустація литовського пива (Пивоварний завод Švyturys, Rinkuskiai Brewery, Бельмонтас, Butautu Manor Brewery, Birzu alus brewery), дегустація литовських міцних напоїв (Grapperia, ČESLOVO VYNAS,), Вільнюс на смак: сир& вино (The Bubbles. Champagneria, Sampane, Vilnius Jazz Bar) [3].

Литовська практика доводить, що подібний вид туризму здатний задовольнити низку духовних потреб людини.

Останні кілька років етнічний гастрономічний туризм дуже динамічно розвивається і в Україні. Смакова палітра локальних страв українських регіонів розкривається дедалі яскравіше, а маленькі ферми, виноробні, сироварні стають привабливими об'єктами гастрономічного туризму.

Україна має великий потенціал у галузі гастрономічного туризму. Важливу роль у розвитку цього напрямку туризму в Україні відіграє проект «Географічні вказівки в Україні», який фінансується Євросоюзом та реалізується вже другий рік і в якому задіяні як зарубіжні, так і українські експерти: держслужбовці, науковці, юристи та інші фахівці. У рамках цього проекту створюються великі гастрономічні маршрути «Шляхи вина

та смаку Придунайської Бессарабії», а на черзі – «Шляхи вина та смаку Закарпаття» [4]. Можливо, Україна стане одним із центрів європейського туризму, тому що у нас все для цього є.

Можна дійти висновку, що етнічний гастрономічний туризм – дуже популярний вид туризму у світі. Гастрономічний туризм дозволяє людині через кулінарні дегустації, навчання приготування страв відчутти культуру цієї країни чи регіону. За допомогою гастрономії багато туристів навіть можуть змінити свою думку про країну.

1. *Иванов В.Д.* Гастрономический туризм как популярное направление в туристической индустрии // Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация. – 2018. – № 2. – С. 105–113. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gastronomicheskiy-turizm-kak-populyarnoe-napravlenie-v-turisticheskoy-industrii>

2. Гастрономический туризм. Что попробовать: литовские национальные блюда. URL: www.gastrotur.ru/chto-poprobovat-litovskie-natsionalnye-blyuda#more-460

3. Гастрономические экскурсии в Вильнюсе. URL: <https://kidpassage.com/excursions/litva/vilnyus/food>

4. Виктория Пархоменко: Украина может стать одним из центров гастротуризма Европы. URL: <https://zruchno.travel/News/New/4222?lang=ru>

**ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНОЦИДУ І РЕЗИСТАНСУ ЛИТВИ
ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Кожна свідома нація відповідально ставиться до питань рідної мови, історії та культури. Навіть у складні часи зовнішньої окупації ця нація несе в собі пам'ять про минулу звятигу своєї країни, та водночас не забуває і про тяжкі рани, нанесені їй в часи неволі. Безумовно, таким прикладом є Литва, яка, не лише побудувала на руїнах комуністичної імперії свою державу, а й переосмислила своє минуле у вигляді створеного в 1994 році Центру досліджень геноциду і резистанту (ЦДГР).

Загалом, Центр є схожою до Українського інституту національної пам'яті (УІНП) установою. Головним завданням цих двох інститутів полягає у збереженні, дослідженні та висвітленні часів радянської влади, а також повторне переосмислення і популяризація героїв боротьби проти комуністичного окупаційного режиму. Втім, варто наголосити, що литовський центр виник значно раніше, ніж український. Ще в далекому 2005 році майбутній голова УІНП в 2014–2019 рр. Володимир Вятрович наголошував на необхідності створення такої інституції в Україні за форматом литовського центру дослідження геноциду та резистанту [1, с. 51].

Перша кадрова база центру виникла вже в 1988 році в розпал радянської перебудови. Тоді ця інституція почала діяти як відділ досліджень репресій при литовському Інституті права і соціології. Першим серйозним проектом цього відділу став збір 150 000 анкет людей, які зазнали репресій з боку комуністичного режиму. В 1997 році до вже створеного ЦДГР доєднується цей відділ та Музей геноциду Литви. Вже 5 червня того ж року Сейм Литви законодавчо затвердив діяльність центру [2]. Сама установа юридично була департаментом при Кабінеті міністрів Литви з директором, затвердженим Сеймом за поданням прем'єр-міністра.

Структурно центр має два департаменти: дослідницький і меморіальний, а також спеціальна комісія розслідувань щодо учасників руху опору. До повноважень дослідницького департаменту відносилися

реалізація дослідницьких програм, розробка проблематики становлення та розвитку руху опору, особливостей окупаційного режиму на литовських землях 1940-1990 років. Робітниками цього департаменту створюються каталоги та атласи битв діячів визвольного руху Литви, енциклопедії репресованих у 1939-1941, 1944-1953 рр., діяльність КДБ 1970-1980 років.

Меморіальний департамент також мав важливе завдання, а саме – увічнення пам'яті про діячів визвольного руху та жертв політичних репресій, яке має свою планову та систематичну реалізацію. За діяльності цього департаменту Сейм Литви затвердив спеціальну «Програму департаменту пам'ятних знаків, символів жертв геноциду, репресованих за спротив окупаційним режимам», що включала в себе створення пам'ятників борцям литовського підпілля а також пам'ятним місцям, де проходили важливі місця битв між підпільниками та радянськими силами (ці пам'ятники мали особливу форму хреста, що за часів діяльності литовських підпільників був найвищою нагородою серед повстанців). Споруджувалися і спеціальні таблиці коло місць навчання повстанців у їх дитячі роки, або на місцях їх ув'язнення, вже будучи в підпіллі. Меморіальний департамент також опікується створенням урочистих заходів, екскурсій. Меморіальний та дослідницький департамент спільно готують календар історичних свят, які згодом пропонуються офіційно відзначати представникам центральної і міської влади.

Однак, до повноважень департаменту відноситься і робота з молоддю – майбутніми будівничими країни. Щорічно центром організується конкурс творчих робіт з тематики литовського спротиву, створення літніх таборів та походів до місць битв повстанців із окупаційними військами [1, с. 52].

Деякі інші функції при центрі виконує Музей геноциду. Він був створений 14 жовтня 1992 року при Міністерстві культури та освіти Литви і до злиття з ЦДГР в 1997 році діяв як окрема установа. Музей був створений на основі будинку КДБ 1940 по 1991 роки. Для литовців ця будівля стала символом 50-тирічної радянської окупації. Над облаштуванням експозицій та створенням локацій спільно працювали архітектори разом з працівниками музею. Заклад розповідає не лише про саму будівлю, а й про загальні події радянської окупації 1940-1941 рр., другу окупацію 1944 р., збройні повстання литовських партизан у лавах руху опору, депортації литовців до Сибіру та особливості ненасильницького опору 1960-1980-х років.

Як повідомляє сам сайт Музею: «музей створено, щоб нагадати теперішньому і розповісти майбутнім поколінням про трагічні для всього литовського народу 1940-1991 роки...» [3]. На мою думку, це і є основним завданням діяльності як Музею, так і всього ЦДГР – невідривний зв'язок минулого із сьогоденням та майбутнім. Як ще писав класик Орвелл: «Той, хто контролює минуле – контролює майбутнє...». Минуле може бути для певного народу як його порятунком, так і загибеллю. Різниця тут лиш в наступному: з якою інтенсивністю і ретельністю вивчається це минуле і як інтенсивно і доступно ці відомості передаватимуться наступним поколінням.

В цьому плані литовцям треба віддати належне: вони почали проводити свою декомунізацію на самих початках своєї незалежності – в Україні ж такі дії почали здійснюватися дещо із запізненням – в 2006 р., і вже офіційно затверджено на державному рівні аж в 2015 році. Безумовно, було втрачено багато часу в ідеологічному питанні України та відновленні національної пам'яті. Втім, варто також і зазначити, що українська національна політика є досить складною справою, оскільки якщо Литва протягом всього ХХ століття мала свої державотворчі процеси, то й зволікати вона в часи радянської перебудови, ясна річ, вона не бажала. На відміну від балтійських друзів, українці, враховуючи складні історичні події, не мали сталої і міцної держави, яка б могла стати натхненням для українців у 1991 році. Тому, і виклики для українців в національному питанні є іншими. Про литовський досвід зрештою згадувала і багаторічна очільниця ЦДГР та депутатка Сейму Литви Далія Куодіте: «Всі сфери життя мали бути реорганізовані. Але правду кажуть ті, хто стверджує, що економіку поставити на нові рейки значно швидше, ніж перебудувати менталітет народу, його самосвідомість» [4]. Менталітет і рівень свідомості народу передреє всім реформам як соціально-економічного та політичного, так і будь-якого іншого характеру. Це можна пояснити тим, що свідомий народ знає чого він хоче і розуміє: якого вектору в зовнішній та внутрішній політиці він бажав притримуватись. Виступаючи одним фронтом, суспільство обирає і підтримує владу своєї країни, яка є його обличчям на міжнародній арені. Це є дуже серйозним і відповідальним питанням держав з демократичною формою правління. Політика національної пам'яті – одне з цих аспектів, тому й не дивно, що Україна, прямо чи опосередковано, переймає литовський досвід у веденні національної політики. І самі литовські інститути, зокрема, обмінюються з

Україною своїм досвідом та методикою щодо збереження національної пам'яті.

Підбиваючи підсумки, хотілося б наголосити, що литовський досвід у політиці збереження національної пам'яті є дійсно приємно вражаючим і зразковим не лише для України, а й для всіх країн, котрі цінують свою самобутність. Центр досліджень геноциду і резистансу з турботою віднісся до відтворення історичних реалій ХХ століття і попіклувався про їх передачу майбутнім поколінням. Особливо цей досвід важливо переймати Україні, яка вже перебуває на восьмому році російсько-української війни. Ця війна є не скільки небезпечною військово, скільки інформаційно. Сама війна, зрештою, ведеться за українську історію, мову та культуру, яку Росія нещадно намагається відібрати. Тому, від політики національної пам'яті залежить не лише обізнаність в процесах минувшини, але й це визначає рівень поваги на міжнародній арені і є важливим кроком на шляху до перемоги у сьогоднішній складній війні.

1. *В'ятрович В.* Нотатки з кухні «переписування історії». – К.: Наш Формат, 2021. – 528 с.
2. Історія створення Центру досліджень геноциду і резистансу на офіційному сайті ЦДГР. URL: www.genocid.lt/centras/ru/
3. Історія створення та діяльності Музею геноциду на офіційному сайті ЦДГР. URL: www.genocid.lt/muziejus/ru/690/c/
4. Як вчасно позбутися СССР? – Литовські політики та історики поділяться досвідом. URL: www.unian.ua/politics/565140-yak-vchasno-pozbutisya-sssr-litovski-politiki-ta-istoriki-podilyatsya-dosvidom.html

**ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОГО ПРАВИТЕЛЯ
В ПОЕМІ «ПІСНЯ ПРО ЗУБРА» МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО:
ДІАЛОГ ЛИТОВСЬКИХ І РОКСОЛАНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ**

Життєвим і творчим шляхом Миколи Гусовського – поета межової ідентичності епохи Ренесансу, україно–білорусько-литовського митця – цікавилось безліч дослідників давньої літератури. Наукові доробки В. Литвинова [4], Я. Порецького [8] А. Содомори [10], О. Сліпушко [9], Л. Овдійчук [7], М. Трофимука [11], В. Дорошкевича [3] Ж. Некрашевич-Кароткої [6], О. Мальчевського [5], О. Бунчукової [1] – яскраве тому свідчення. Літературознавці звертали особливу увагу на причини написання поеми «Пісня про зубра», на тематику та проблематику твору, вивчали художні особливості тексту, досліджували його структуру, стиль і мовні засоби, по-різному трактували образ зубра.

Ми ж перед собою поставили дещо іншу мету роботи: на матеріалі поеми «Пісня про зубра», а саме на образі князя Великого князівства Литовського Вітовта Кейстуовича, довести, що світоглядна позиція Миколи Гусовського презентує діалог литовських і роксоланських традицій епохи Ренесансу.

Актуальність роботи полягає у вивченні поеми «Пісня про зубра», яка відображає спільну роксолансько-литовську світоглядну систему, та в доведенні, що в побудові образу ідеального правителя простежуються впливи укарїнської літературної традиції, а отже, Миколу Гусовського можна вважати не лише литовським, а й українським ренесансним письменником.

Наукова новизна полягає в тому, що на матеріалах поеми «Пісня про зубра» Миколи Гусовського вперше ґрунтовно досліджено образ ідеального правителя – Вітовта Кейстуовича, а також проведено чіткі паралелі між ідейними позиціями Миколи Гусовського та інших письменників давньої української літератури.

Микола Гусовський отримав ґрунтовну освіту в навчальних закладах Білорусі, Литви, Польщі, Італії та повернувся на Батьківщину. Як талановита, обдарована, із цілісною системою світосприйняття та

гуманістичними поглядами особистість він перебував під протекцією впливового сановника Великого князівства Литовського Еразма Вітелія Ціолека та займав високу посаду секретаря великокнязівської канцелярії. Саме ці обставини сформували в Миколи Гусовського уявлення про образ ідеального правителя, належну поведінку чиновництва й судочинства, про суспільний лад у демократичній державі.

Автор поеми «Пісня про зубра» в особі Вітовта Великого бачить ідеального князя, завдяки мудрому правлінню якого процвітає держава й добре живе народ. Варто зауважити: у постаті литовського державотворця можна розгледіти риси, притаманні й великим князям Київської Русі.

Микола Гусовський наголошує на тому, що Вітовт Великий був прекрасним полководцем, постійно брав участь у війнах, аби розширити землі литовські та зміцнити державу, не втрачав жодної нагоди, щоб загартувати військо, зробити його непереможним. На думку поета, найбільше щастя для керманіча Великого князівства Литовського – це відважне, сильне військо. Ці риси Вітовта споріднюють його з київським князем Святославом, який кохався в боях, був справжнім побратимом для своїх дружинників, постійно воював заради зміцнення держави. Повага Миколи Гусовського та киеворуських літописців до постатей князів-полководців підтверджує спільну світоглядну позицію роксоланських і литовських творців, їхню любов до фізично та духовно сильних правителів.

Величезним пієтетом наповнено рядки, де оспівується постать князя як праведного християнина. Автор поеми пишається, що володар його рідної землі пізнав істинну віру, приніс її своєму народові, викоренив язичництво та збудував велику кількість храмів Господніх. Розуміємо: такі характеристики споріднюють Вітовта з київським князем Володимиром Хрестителем. Микола Гусовський, як і київські книжники, високо шанує постать князя-християнина, який дбає не лише про мирське життя, а й про душі свого народу, хоче їх просвітити, вивести на шлях істинний. Глибоко переконані, таке ототожнення особи Вітовта Великого з постаттю Володимира Великого підтверджує однаковий світогляд українських письменників епохи Середньовіччя та литовських доби Ренесансу, їхню єдність завдяки спільним релігійним переконанням.

Микола Гусовський не боїться співати дифірамби князю Великого князівства Литовського, вважає справедливим те, що весь світ повинен знати, скільки добрих справ Вітовт Кейстутович зробив на благо церкви та

заради розвитку духовенства. Ми можемо сміливо провести паралелі між діяннями Вітовта та князів київських Ярослава Мудрого й Ізяслава Ярославича, які повсякчас дбали про розповсюдження християнства на Русі, виділяли великі кошти на побудову храмів і монастирів. Отже, ми віднайшли ще одну спільну роксолансько-литовську рису – любов до віри в Бога, прагнення возвеличити та піднести її.

Микола Гусовський із величезною повагою характеризує князя Вітовта як чесну, правдолюбиву, обманонетерпиму людину. Поет не боїться застосовувати найгостріші вирази для опису князівської покари за брехню й замилювання очей на суді. Ренесансний письменник чітко наголошує на справедливості державотворця, адже він карав за обман не лише простолюдинів, а й нечесних судочинців. Варто зауважити, що в цьому випадку постать Вітовта Великого є тотожною до особи київського князя Володимира Мономаха, якого сам народ забажав бачити на головному престолі, бо знав про справедливість керманича, його любов до правди й чесності на суді. Цей факт дає нам право сміливо стверджувати, що і роксоланський, і литовський народи свято поважали правду та шанували державних правителів, які підтримують їхню думку.

Отже, у поемі «Пісня про зубра» Микола Гусовський розкрив власну світоглядну позицію, особисте уявлення про образ ідеального правителя й тим самим довів діалог роксолансько-литовської літературних традицій, коли письменники мали дещо подібне сприйняття світу й бачили на чолі держави справедливого та розсудливого воїна-захисника, що носить віру в Бога в серці.

1. *Бунчикова О.* Феномен українського літературного ренесансу // Літературознавчі студії. – 2012. – № 35. – С. 148-155.
2. *Гусовський М.* Пісня про зубра. Поема. На латинській та українській мовах / Пер. з латин. А. Содомори. Коментарі І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 126 с.
3. *Дорошкевич В.И.* Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: первая половина XVI в. – Минск: Наука и техника, 1979. – 208 с.
4. *Литвинов В.* Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII ст. К. : Основи, 2000. – 468 с.
5. *Мальчевський О.* Національна свідомість у контексті української католицької традиції (XVI – перша половина XVII ст.) // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – № 11. – С. 133-141.

6. *Некрашэвіч-Кароткая Ж.* Рысы рэнесансавага гуманізму у «Песні пра зубра» Мікалая Гусоускага (у святле перакладу Андрэя Садаморы) // *Іноземна філалогія.* – 2010. – № 122. – С. 186-193.
7. *Овдійчук Л.* Силует на тлі високаго Ренесансу // *Гусовський М.* Пісня про зубра: поема: на лат. та староукр. мовах. Пер. з лат. А. Содомори. Коментарі І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – С. 7-12.
8. *Порецкий Я.* Николай Гусовский. – Минск: Наука и техника, 1984. – 93 с.
9. *Сліпушко О.* «В хроніках тих стародавніх...» // *День.* – 2019. – № 13/14. – С. 21.
10. *Содомора А.* Бентежний відгомін пісенного двовірша // *Гусовський М.* Пісня про зубра. Поема. На латинській та українській мовах/ Переклад з латинської А. Содомори. Коментарі І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – С. 13–18.
11. *Трофимук М.* Латиномовна література України XV-XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 379 с.

**UKRAINIAN PARALLELS OF GEOMORPHOLOGICAL
AND HISTORICAL PROCESSES OF MODERN VIEW FORMATION
OF GEDIMINAS LIFT HILL IN VILNIUS
AND THEIR USE IN TOURIST SPHERE**

The originality and specifics of Gediminas Lift Hill in Vilnius are determined not only by the location of the Upper Castle but also by the process of its formation as an isolated positive relief. Originally being a well-morphologically pronounced cape-like protrusion of the right bank of the Neris, it was cut off from the root bank and formed as its isolated remnant. We note that it ended in the late medieval period when the area of this cut was directed to the main channel of the Vilna. The issue of the ratio of natural and anthropogenic factors of this process needs to be considered thoroughly. The above-mentioned actions determined the further development of the whole of Vilnius not in the direction of the high right bank, where it was destroyed by the Crusaders in 1390. The Crooked Castle was no longer restored but in the opposite direction of the plain river floodplain. Under the cover of the Upper Castle, the Lower Castle developed, where the main residence of the *Grand Duchy of Lithuania* was located.

The above-mentioned factors have determined the specifics of the attractiveness of the main tourist attractions of the capital of the Republic of Lithuania. On the one hand, most of the famous sights of the city can be seen from the Upper Castle, which is located on Gediminas Lift Hill, and on the other hand, the Hill itself with the castle can be easily seen from the city. Such a visual connection facilitates the formation of an observer's fuller idea of the historical topography of the city and its spatial development.

The understanding of the course of the spatial development of Vilnius will be strengthened even more if examples well known to observers from previous experience are used in its coverage. At the same time, you should rely on well-known attractions that are objects of mass tourism, or on large cities, where large groups of tourists come from. The use of such parallels will contribute to a better understanding of the spatial structure of both Vilnius and the examples of other cities, including Ukrainian ones, the memorization of information, and, ultimately, will stimulate the desire to visit such monuments.

Due to the intensive attendance, Kyiv Castle on Zamkova Hora Hill or Kyselivka can be included in this group. It is historically associated with the Upper Castle in Vilnius, as both were built and operated in the Grand Duchy of Lithuania. Located on the remains cut off from the root bank, it dominates Podil, although it is not separated from the root bank by a constant watercourse. The only significant disadvantage of Kyiv Castle for this scientific and methodological construction is that it did not leave behind attractive objects, except for the last one (Kyselivka Mountains), which is difficult for visitors. However, the process of natural cutting off of Kyiv Zamkova Hora Hill from the native shore can be easily shown from the observation deck on the edge of Starokyivska Hill.

The process of cutting off the arrow of the cape, which already housed a medieval castle, takes place in our time in the village Litovezh, Volodymyr-Volynskyi district, Volyn region. Here the castle of the Lithuanian period was located on the cape of the first floodplain terrace of the right bank, formed by the meandering bend of the Western Bug River. Over the last century, the riverbed at the base of the meandering bend intensively destroyed the area of the first floodplain terrace and gradually converged. In the future, the castle and sub-castle of medieval Lithuania will be on the remains of the first floodplain terrace, taken from it by the new riverbed. In this case, we have an almost complete analogy to the relevant processes in the formation of Gediminas Lift Hill in Vilnius.

From the point of view of tourist attractiveness, Lithuania can interest visitors from Lithuania not only with the original earthen castle but also with its name, coat of arms and flag, historical role as the possession of one of the branches of the Czartoryski princes.

The process of allocating the island among the floodplain of the Styr River, on which the castle and the original city of Lutsk, the historical center of Volhynia, later stood, had obvious parallels with the formation of Gediminas Lift Hill in Vilnius. It is well known that the city played a significant role in the Grand Duchy of Lithuania, especially during the reign of Vytautas the Great. Lutsk brick castle on the island was built by Prince Lubart Gediminovich. Currently, Lutsk is a regional center, has great tourist potential, which is actively implemented.

The island, which at the end of the I millennium located a city, and in the XIV century a brick castle was built, in the past it was widened by the lower edge of the cape on the right bank of the first floodplain terrace of the Styr river. Later, it was cut off from the terrace by the riverbed, or its Glushets Street. As

the area was taken away was large, the Okolny (Lower) one was formed on it together with the Upper Castle. This is exactly what happened in Vilnius.

According to a similar scheme, only with the predominance of anthropogenic factors, the arrow of the cape, on which the medieval Vladimir castle was located, was cut off. The passage of the Smocha riverbed through the arrow of the cape took place in the XIV century when a brick castle of Casimir the Great was built on it.

At the same time, the new castle appeared on a separate arrow of the cape together with the former city, which from that time began to perform the functions of the Okolny (Lower) Castle. And again, almost a complete analogy with Vilnius.

The search for such examples can be continued, but it is already clear that a similar natural environment, a common historical destiny within the Grand Duchy of Lithuania, has caused many similar features in the development of castle building between Lithuania and Ukraine. Focusing on such points will help restore awareness of the common historical destiny of two folks.

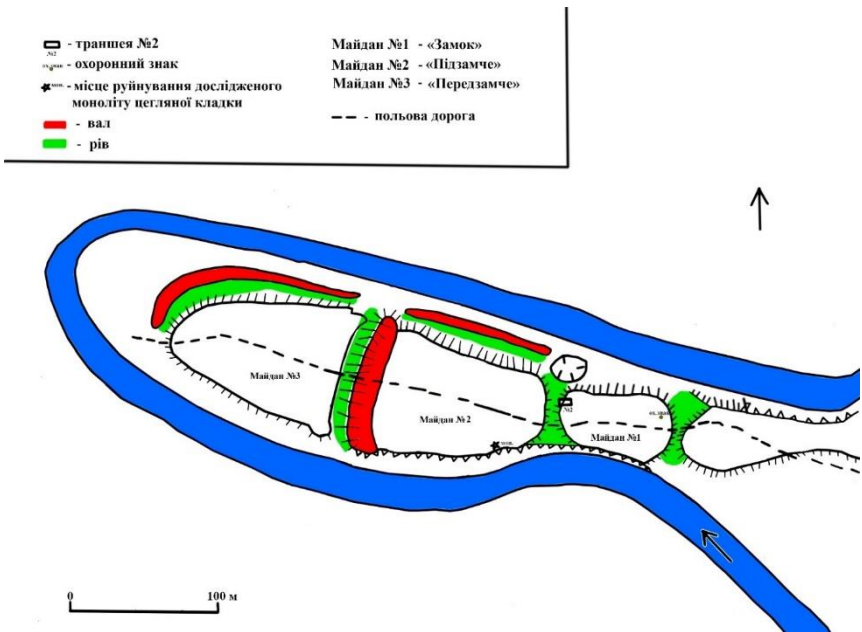

Photo 1. Plan of a medieval castle in the village Litovezh

Резенькова Марина

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)*

ДОСВІД ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ COVID-19

Криза, пов'язана з розповсюдженням COVID-19, торкнулася усіх сфер економіки, особливо туристичної галузі, для відновлення якої необхідні значні ресурси та інноваційні підходи.

Інновації, визнані двигуном економічного та соціального прогресу, ще не зуміли зайняти належне місце в туристичному секторі України.

Відповідно до положень Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС) [1], інноваційна діяльність у сфері туризму розвивається за трьома напрямками:

1. Впровадження в систему та структуру управління інновацій (організаційних інновацій), пов'язаних з розвитком бізнесу та туризму, включаючи реорганізацію, поглинання конкурентів на основі новітніх технологій та передових технологій; кадрова політика (оновлення та заміна працівників, система освіти, перепідготовка та стимулювання працівників); раціональна господарсько-фінансова діяльність (запровадження сучасних форм обліку та звітності, що забезпечують стабільність ситуації та розвиток підприємства);

2. Маркетингові інновації, що дозволяють задовольнити потреби цільових споживачів або залучити клієнтів, не охоплених протягом певного періоду часу;

3. Періодичні інновації (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих характеристик туристичного продукту, його розташування та конкурентних переваг [1].

В Україні інновації в туристичній галузі пов'язані, насамперед, із мережею Інтернет. Сучасні аудіо-відео пристрої істотно змінили технологію управління. Управління передається в режим реального часу і т.д. Інструменти та послуги публічної інформації інтегруються в усі види туристичної діяльності, особливо в малий бізнес. Їх використання державними та приватними туроператорами, зокрема малими та середніми

підприємствами, збільшується і відображається в ініціативах підвищення обізнаності та партнерства, а також у правильному використанні різноманітних національних та європейських програм [2, с. 32].

Інноваційна діяльність у сфері українського туризму спрямована на створення нового або зміну існуючого продукту, удосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційно-телекомунікаційних технологій та сучасних форм організаційно-управлінської діяльності [2, с. 33].

Промоція, або просування української туристичної галузі також нині є важливим питанням. Державний секретар Міністерства інформаційної політики України Артем Біденко наголосив: «Для Міністерства культури, молоді та спорту туризм і промоція України – це точка росту, з якою необхідно якісно та ефективно працювати. Потенціал для розвитку величезний і найближчим часом ми почнемо його реалізовувати» [3].

Все ж, конкретних дій щодо промоції українського туризму поки що влада не зробила.

Литва значно більше зацікавлена промоціями та інноваціями в туристичній галузі. На захід «Інновація в туризмі», який орієнтований на інноваційну діяльність, надійшло 325 заявок, а сума видатків, запитуваних на фінансування, вже перевищила запланований бюджет у 6 мільйонів євро.

З початку червня 2020 року туристичні компанії та асоціації туристичного бізнесу подавали заявки на фінансування в рамках цього заходу, що дозволяє туристичному сектору негайно зосередитися на інноваційній діяльності та таким чином адаптуватися до обставин, створених COVID-19. Агентство науки, інновацій і технологій (MITA), яке керує цим заходом, отримало заявки на 9 мільйонів євро. Фінансування вже доступне для проектів загальною вартістю понад 100 тис. євро.

«Після того, як карантин змінив спосіб життя всіх, туризм став одним із найбільш постраждалих секторів як у Литві, так і в усьому світі. Інновації відкривають перед сектором можливості максимально адаптуватися до несподіваних змін. Цей захід викликав великий інтерес, і це великий стимул для туристичного сектора зосередитися на інноваційній діяльності», – зазначив міністр економіки та інновацій Рімантас Сінкявічюс [4].

Більшість компаній, які звертаються за фінансуванням, обіцяють розвивати та вдосконалювати туристичні послуги – впроваджувати інноваційні інформаційні системи, програми бронювання подорожей,

дистанційне надання послуг, автоматичне створення споживчих пропозицій. Ряд компаній також мають намір створити різноманітні віртуальні презентації своїх послуг та відеотури. Щоб залучити більше клієнтів, туристичні компанії також мають намір придбати рекламні послуги на платформах Google, Facebook та Instagram.

З метою забезпечення функціонування туристичної галузі та сприяння відновленню туризму Мінекономіки та інновацій Литви також запропонувало інші заходи підтримки туристичним компаніям – «Кредити постачальникам туристичних послуг та громадського харчування», «Гарантії забезпечення туроператорами зобов'язань», компенсація третьої доби іноземним туристам.

Загалом у Литві на реалізацію заходів у туристичній сфері виділено 49 мільйонів євро (без страхових гарантій) з державного бюджету [4].

1. Генеральна угода про торгівлю послугами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017#Text
2. *Доценко М.С.* Інновації в туризмі України // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку туризму». Частина II. – Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. – С. 31-34.
3. *Біденко:* Туризм і промоція – це точка росту, з якою необхідно працювати МКМС. URL: www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2795546-bidenko-turizm-i-promocia-ce-tocka-rostu-z-akou-neobhidno-pracuvati-mkms.html
4. Turizmo naujovems skatinanti parama sulauke itin didelio verslo atstovu susidomejimo. URL: <https://alkas.lt/2020/07/14/turizmo-naujovems-skatinanti-parama-sulauke-itin-didelio-verslo-atstovu-susidomejimo/>

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ/ЛИТВИ НА ВЕБСАЙТАХ УКРАЇНСЬКИХ І ЛИТОВСЬКИХ ТУРОПЕРАТОРІВ

Сьогодні, у ХХІ столітті, особливо зважаючи на ситуацію пандемії, промоція та інновації у туризмі стають нерозривно пов'язаними з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Яким буде вибір потенційного споживача туристичних послуг, чи вдасться туроператору переконати досвідченого туриста змінити вже перевірений маршрут і «скуштувати» новий турпродукт, залежить від вміння сконструювати туристичну пропозицію. При чому, для досягнення бажаної мети туроператором та для задоволення потреб клієнта, важливо задіяти комплекс семіотичних модусів, що апелюватиме до низки сенсорних систем останнього.

Промоція та інновації є ланками одного ланцюжка. Промоція тлумачиться як процес, що реалізується через низку спланованих дій, спрямованих на конструювання ефективного іміджу того чи іншого продукту, туристичного зокрема, з метою його просування, популяризації та подальшого продажу на ринку послуг [1]. Чи можливо сконструювати ефективний імідж без інноваційного компоненту?

Інновації в туризмі – творення нових ідей і рішень – не припиняють виникати і під час пандемії. Вірогідно, варто вимірювати ступінь інноваційності того чи іншого запропонованого турпродукту. Серед останніх інновацій – мобільні застосунки, що дозволяють віртуальні 3D тури в різні країни, безконтактну організацію повного пакету подорожі, включаючи перебування у номері та управління різними готельними сервісами за допомогою власного смартфона [2].

Ця презентація фокусується на мультимодальному конструюванні іміджу двох країн – України та Литви – на вебсайтах українських і литовських туроператорів, пропонуючи трансдисциплінарну рамку туризмознавства, філології і мультимодальних студій. Аналізовані литовські вебсайти туроператорів включають такі: www.travelolithuania.com, www.ambertours.lt, <https://123baltic.com>,

www.astrida.lt, <https://www.bbtravel.lt>, а українські – <https://vidviday.ua>, <https://kraina-ua.com/ua/tours/tours-ukraine>, https://anga.ua/list/tury_po_ukraini, <https://feerie.com.ua/ua/ukraine>, www.avestravel.com.ua/tury-po-ukraine. Саме мультимодальність, як явище у його маніфестаціях, і як теоретичний підхід до дослідження комунікації, що пропонує відповідний інструментарій, сприяє ефективності промоції туризму в Україні та Литві в застосуванні низки інновацій.

Не зважаючи на те, що мультимодальні дослідження вже мають досить сталу історію, не існує «одностайного академічного голосу» щодо їх теоретико-методологічного та емпіричного ракурсів [3, с. 3-4]. Мультимодальність осмислюється як взаємодія та інтеграція семіотичних модусів, або ресурсів у процесі знакотворення, де мова постає як один з них [4, с. 38]. Тлумачення, зокрема термінопоняття «модус» та тих явищ, що підпадають під цю «парасольку», не є уніфікованим, що пояснюється різнобічністю завдань, які стоять перед дослідниками виявів мультимодальності, а також розмаїттям аналізованого емпіричного матеріалу. Одним з критеріїв категоризації модусів є сенсорний, що відбиває прив'язаність до чуттєвого сприйняття. У такому річизі до модусів належать графічні та вербальні знаки, жести, звуки, музика, смак, дотик, колір, шрифт, (візуальний) образ тощо [5, с. 1-2].

У конструюванні іміджу України та Литви, мультимодальність «відкриває двері» у середовище взаємодії візуального семіотичного модусу в його двох іпостасях – статичній і динамічній – з вербальним та авдіальним. По-перше, візуальний семіотичний модус репрезентовано ілюстраціями місцин, зокрема України та Литви, розміщених на вебсайтах туроператорів (статичний ракурс). По-друге, – зміною візуальних елементів у промовідеоматеріалах аналізованих країн (динамічний ракурс). Вербальний модус маніфестується в усній (словесне супроводження проморолика на вебсайті) і друкованій формах (рекламні слогани, фіксоване словесне супроводження статичних ілюстрацій). Авдіальний семіотичний модус реалізується, домінантно, в музичному акомпанементі відеоматеріалів.

Крім того, у презентації подаються результати аналізу віртуальної екскурсії з реальним гідом онлайн Литвою, що пропонувалась учасникам онлайн конференції міжнародної асоціації художньої семантики (IALS) з елементами фольклорного співу.

1. Christian. (2016). Tourism promotion in the EU and destination image. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union*. www.aalep.eu/tourism-promotion-eu-and-destination-image.
2. Hamillton, H. (2020). Innovation Snapshot. www.springwise.com/innovation-snapshot/travel-tourism-business-ideas-2020.
3. *Multimodality: Disciplinary Thoughts and the Challenge of Diversity*. (2019). [Wildfeuer J., Pflaeging J., Bateman J., Seizov O. & Tseng C-I. eds.]. Berlin : Walter de Gruyter. 341 p.
4. Kress, G. (2011). Multimodal discourse analysis. *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge. P. 1–7.
5. Jewitt, C. (2014). An Introduction to Multimodality. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London: Routledge. P. 1–9.

Паска Марія, Боратинський Олег

*Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського (Львів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СТРАВ АВТЕНТИЧНОЇ КУХНІ – ОСНОВА РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ

Етнічний туризм, як один з базових гастрономічного туризму, набуває щораз більшої популярності та стрімко розвивається. Такий вид подорожування, за матеріалами Глобальної асоціації гастрономічного туризму, передбачає отримання певного автентичного досолу, базованого на культурі споживання їжі або напоїв, відкритті унікальних місць й їхньої культури через національну кухню [1].

Хоча слід відзначити, що чітко сформульованого та прийнятого до визначення поняття етнічний туризм (етно-туризм) на сьогодні не існує, як в Україні, так і за кордоном. У наукових роботах закордонних фахівців під етнічним туризмом розуміють подорожі, в різних їх варіаціях, де акцент робиться на певних виробах (продуктах) створених людиною, а не на певних особливостях місцевості, тобто природі чи історичних місцях. Тобто, простіше кажучи, подорожуючим пропонується спробувати та відчутти колоритні особливості життєдіяльності місцевого населення [2]. У колах вітчизняних науковців етнічний туризм розглядають як вид подорожі з метою вивчення особливостей побуту та культури певної етнічної групи. Часто його називають “ностальгічним туризмом”, адже значна частка таких подорожей присвячувалася відвідуванню місць проживання предків.

Назагал етнічний туризм сприяє зайнятості місцевого населення та покращенню економічної ситуації конкретної території, заохочує розвиток малих і середніх приватних підприємств, сприяє притоку інвестицій. Окрім того, такий вид туризму призводить до збереження, а часто й згадування і відновлення, мистецьких подій, місцевих ремесел і навичок, особливостей страв автентичної кухні тощо.

Метою даної роботи є аналіз концептуальних основ приготування автентичних страв у контексті етнічного туризму.

Поняття етнічної кухні передбачає осягання й осмислення щодо системи представлень і знань про специфічні харчові особливості (звички)

нації. Тобто мова йде про характерні, або ж репрезентативні, “страви-символи”, що асоціюються з певною культурою та ідентифікують представника певної культури, а отже специфічну конкретну місцевість [3].

Етнічний гастротуризм передбачає, як правило, не лише ознайомлення з історією і традиціями споживання, а також технологіями приготування місцевих харчових продуктів, а й їх безпосередню участь у “діяльності місцевої кухні”.

Як зазначають науковці Голод А.П. та Никига О.В., гастрономічний туризм, розвиток якого доцільно аналізувати в рамках концепції регіональних туристичних систем, в сучасних умовах, серед інших, зазнає впливу й інноваційних чинників. Інновації, що можуть впроваджуватися на різних рівнях розробки та надання спеціалізованих гастротуристичних послуг, мають позитивний ефект не лише на особливості реалізації конкретних тур-продуктів, а й на туристичну конкурентоздатність destinations і регіону загалом. Однак, на нашу думку, оптимальне регулювання впливу інноваційних факторів має базуватися на засадах сталого розвитку. Адже, варто пам’ятати, що основою гастротуристичної привабливості територій є їх багата і різноманітна історико-культурна спадщина, яка жодним чином не повинна постраждати під впливом туристичної акультурації [4]

Певні гастрономічні особливості, способи готування і подавання страв, а також можливі варіації вживання тих чи інших продуктів, формувалися у різних народів, або ж певних територій, протягом століть. На це впливали: стародавні звичаї, географічне розташування, релігійні вірування, час перебування під гнітом загарбників тощо [5].

Будь-яка кухня, як правило, має багате історичне минуле. Досить своєрідною, на фоні регіональних кухонь України, проступає кухня Полісся. Особливості географічного розташування Полісся зумовили й певні виокремлення у харчуванні населення. Вживання продуктів харчування, тісно пов’язане з багатовіковою історією місцевого землеробства та тваринництва. Для даного регіону є характерними збиральництво та рибальство, що також впливало на формування традицій в їжі поліщуків. Споживання продуктів рослинного походження, особливо зернових, яке характерне кухні українців, тут проявляється ще виразніше.

На Поліссі з давніх-давен споживають багато каш, найпопулярнішими з яких є гречана та пшоняна. Їх можуть варити крутими – до молока, шкварок, засмажок і рідкими – куліш, крупник. Саме тут часто готують

каші-розмазні саме на сироватці чи маслянці (сколотині – сироватці, що залишається після виготовлення вершкового масла). З цільнозернових пшеничних круп варять обрядову різдвяну кутю, яку заправляють узваром із сушеніни, а також горіхами й родзинками. Такий варіант новорічної ритуальної каші “перегукується”, наприклад, з давньогрецькою панспермією. Коливо – своєрідна для Полісся ритуальна поминальна каша (аналог куті) є однією з обов’язкових в українців. Можливий варіант – печений білий хліб (калачі, бублики чи інше печиво), розкритий і политий медовою ситою. У певних районах носить назву – “сита”.

Горох і боби здавна представлені в кулінарній традиції Полісся. Трохи пізніше, починаючи з XVII ст., з’являється і швидко поширюється квасоля. З гороху, особливо у західному Поліссі, готували каші не лише у постові періоди, але й як ритуальну поминальну страву, яка є обов’язковою. Бобовими начиняли й начиняють пироги. Лівобережне Полісся, зокрема, славиться пирогами з підсолдженими квасолею й калиною.

Страви з м’яса, як от печеня, січеники, ковбаси тощо, були атрибутом, майже до першої половини XX ст., святкової кухні поліщуків. Найбільше м’ясних страв, але це було характерним для попередніх десятиліть, традиційно їли під час зимових святкувань, а також на Великдень. Для цього кололи кабанів і готували ковбаси, кров’янку, сальтисон (ковбик), драглі (холодець, студенець), печене в тісті стегно тощо.

Жителі ж Волинського Полісся, особливо її північних територій, мають свою “родзинку” – мацик (карух), з цікавим джерелом походження назви страви. Протягом періоду висіння страви на горищі, господарі час від часу мацали його, а з поліського діалекту “мацати” – натискати пальцями рук, і таким чином визначали готовність. Звідси й назва “мацик”. Як правило, його починали готувати перед Різдом (Колядьми), але споживали не раніше початку заготівлі сіна (косовиці). Це пов’язане з дотриманням “правильного температурного режиму” та “гуляння вітру” на горищі, адже тоді мацик не псувався і якісно доходив-висихав.

“Мацик (каврук, мацік, мацьок, карух, кірух, богук, «Поліське диво») – українська сиров’ялена м’ясна страву, яку готують шляхом тривалого зберігання шлунка свині (*кєндюха*), міцно заповненого м’ясом і приправленого спеціями. Страву готують у Сарненському, Вараському, Дубровицькому, Зарічненському, Рокитнівському районах Рівненської області та Камінь-Каширському районі Волинської області України” –

такий опис страви подає Вікіпедія. Ще його часто називають поліським хамоном.

Незважаючи на простий – один для всіх рецепт, мацик у кожного господаря виходить іншим, адже одні додають суміш перців, а інші – лише один вид, а ще дехто кладе подрібнені трави тощо.

Отже, автентична кухня з колоритними стравами представляє собою потужний потенціал для розвитку етнічного гастрономічного туризму, що дозволить не лише ознайомитись з ексклюзивною кухнею, але й сприятиме розвитку конкретного регіону.

1. Офіційний сайт Глобальної асоціації гастрономічного туризму. URL: www.globalfoodtourism.com.
2. *Bolnik S.* Promoting the Culture Sector through Job Creation and Small Enterprise Development in SADC Countries: The Ethno-tourism Industry. SEED Working Paper. No 50. Geneva: International Labour Office. 2003. 79p.
3. *Плюта О.П.* «Гастрономічна культура» і «національна кухня» як поняття гуманітарних досліджень їжі // Молодий вчений. – 2017. – № 7.
4. *Голод А.* Інноваційні фактори розвитку гастрономічного туризму у Львівській області / Андрій Голод, Оксана Никига // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 квітня 2020 р., м. Львів). – Львів, 2020. – С. 279–282.
5. *Paska M.* Perspective development of authentic products for restaurant business in gastronomic tourism / Maria Paska, Oryslava Korkuna, Oksana Kyluk // Tourism of the XXI century: Global challenges and civilization values : II International scientific and practical conference (Kyiv, June 01, 2020). – Kyiv, 2020. – P. 267–270.

Гусак Ольга

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)*

ЕТНОТУРИЗМ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЛИТОВСЬКИЙ ДОСВІД

Сучасний туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії світу, позначилися і на розвиткові туризму в Україні. В Законі України "Про туризм" держава визначає туризм як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури й економіки [9, с. 5].

Найбільш важливим в організації етнічного туризму є ознайомлення учасників з традиціями та культурою різних етносів [2, с. 426]. Етнічний туризм – це наука, що вивчає культурні та побутові особливості різних народів світу, а в даному випадку турист безпосередньо знайомиться з цими особливостями і, певною мірою, вивчає їх. Вперше термін "етнічний туризм" було використано у 1977 р. В. Смітом, який визначив етнічний туризм як подорожі для вивчення культури та життя рідкісних чи екзотичних народностей [10, с. 15]. Причина того, що етнічний туризм часто розглядають як ностальгічний, пов'язана, напевне, з тим, що туристи, які зацікавлені звичаями та культурою певної нації, в першу чергу, хочуть дізнатися про ті народи, з якими в них є хоча б які-небудь генетичні зв'язки.

Країни світу накопичили важливий та цікавий досвід розвитку етнотуризму, форми якого залежить від географічної та історико-культурної специфіки регіонів. У п. 7.11. Програми розвитку туризму Литви на 2014–2020, що прийнята Урядом Литви 12.03.2014 року [11] дається наступне визначенні екотуризму: зелений (екологічний) туризм – це вид туризму, де основною метою поїздки є спостереження за природними об'єктами та місцевими культурними заходами без негативного впливу на навколишнє середовище та надання місцевим жителям можливостей для соціально-економічної діяльності. Відповідно до п. 11 Програми розвитку туризму Литви на 2014–2020 «туризм – це економічна діяльність, яка, в першу чергу, сприяє економічному зростанню, але стійкий розвиток туризму є важливим для підтримання

конкурентоспроможності на міжнародному туристичному ринку. Дуже важливим є не лише економічний, а й соціально-культурний вплив туризму. У Законі «Про туристичні послуги» [13] від 19.03.1998 немає визначення екотуризму, однак є визначення сільського туризму. Так, згідно з п. 9 ст. 2 цього Закону послуга сільського туризму – це послуга розміщення, що надається за окрему плату туристам у сільському житловому районі чи місті з населенням до 3000, одночасно забезпечуючи потреби в харчуванні, відпочинку, розвагах та участі у культурних заходах. Закон «Про заповідні території Литовської Республіки» [12] від 09.11.1993 також використовує поняття «пізнавального туризму». Відповідно до п. 27 ст. 2 Закону пізнавальний туризм – це туризм, що включає цілеспрямоване пізнання та вивчення природних та культурних цінностей країни, ландшафту та історії.

Програми розвитку туризму Литви на 2014–2020 визначається, що культурний туризм – це вид туризму під час подорожування, що здійснюється з метою пізнати культурне середовище, а також ландшафти, культурну та природну спадщину, традиції, унікальний місцевий спосіб життя, події, культурні події, сценічне мистецтво, інші творчі та культурні зміни. Тобто екологічний (зелений) можна відрізнити від інших видів туризму за такими критеріями: 1) комплексний вид туристичних послуг, адже охоплює собою сільський, пізнавальний, культурний туризм, 2) здійснюється з метою – спостереження за природними об'єктами та місцевими культурними заходами, 3) проводиться у певному місці – природні об'єкти, сільська місцевість.

Етнічний туризм може бути представлений двома основними видами. По-перше, це відвідування існуючих поселень, що зберегли особливості традиційної культури і побуту певних народів. Зазначені поселення можна назвати демонстраційними або показовими, і вони бувають як постійні, так і тимчасові (наприклад, стоянки кочівників-скотарів або мисливців і збирачів) [1, с. 137].

По-друге, під час етнотуристичних подорожей відвідуються музеї, особливий інтерес серед яких викликають "скансени" – так звані "живі музеї" з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища, де туристів приваблюють не лише окремі споруди, предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну і духовну культуру попередніх епох.

Нове розуміння культури в суспільному розвитку й усвідомлення необхідності збереження історико-культурної спадщини та її різноманіття у світі розширюють перспективи етнічного туризму як ресурсу регіонального розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини.

Головне завдання проектів з розвитку етнічного туризму спрямоване на те, щоб уберегти процес розвитку екологічного та етнічного туризму від непродуманих, однохвилинних тенденцій, надати йому стійкість, перш за все, за допомогою активного залучення корінних нечисленних народів у сферу туристського бізнесу. Гарантією стабільності та ефективності проектів розвитку туристського бізнесу та сталого розвитку у більш широкому сенсі, стане самостійне керівництво реалізації проектів представниками корінних нечисленних народів [10, с. 15]

Як наслідок, розвиток етнічного туризму стає популярним напрямком у світовому туризмі. Враховуючи, що етнічне розмаїття стрімко скорочується, даний вид туризму буде затребуваний у зв'язку з його унікальністю і неповторністю. Україна має значний потенціал для розвитку етнічного туризму. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: 57 206 – пам'ятки археології (418 з яких національного значення), 51 364 – пам'ятки історії (147), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (45), 16 293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (3 541). Функціонує 61 історико-культурний заповідник, в тому числі 13 національних. [3]

За роки незалежності України виникло багато приватних музеїв, серед яких важливе місце займають історико-культурні та етнографічні музеї. Зокрема, приватний Музей Довбуша в с. Космачі [4], Харківський приватний музей міської садиби [5], Регіональний музей етнографії сіл пониззя ріки Тересля [6], Музей української домашньої ікони в м. Радомишль [7], Музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина) [8] тощо.

Отже, етнічний туризм є одним з основних засобів пізнання власної країни, формуванню гордості за її культурні надбання. Мета етнічного туризму полягає у відвіданні будь-якого етнотуристичного регіону нашої держави для ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, діалектами, кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів. Розвиток цього виду туризму в Україні стає новим і провідним напрямом діяльності. За

кордоном велику увагу приділяють збереженню історико-культурної спадщини і організації етнічного туризму.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, для більшості регіонів України і орієнтація на етнічний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення.

1. *Воскресенский Ю.В.* Международный туризм: учеб. пособие. – М., 2006.
2. *Кононенко Б.И.* Большой толковый словарь по культурологии. – М., 2003.
3. *Кузьмук О.І.* Вказ. праця.
4. Музей Довбуша в с. Космачі URL: www.karpaty.info/ua/uk/if/ks/kosmach/museums/dovbusha.
5. Офіційний сайт Харківського приватного музею міської садиби URL: <http://ysadba.rider.com.ua/>.
6. Офіційний сайт Регіонального музею етнографії сіл пониззя ріки Терєбля URL: www.tozak.org.ua/muzeum.html

**МОВНО-КУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ
ДИСКУРСИВНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ І ЛИТВИ /
UKRAINOS IR LIETUVOS DISKURSO ERDVĖS KALBINĖS
IR KULTŪRINĖS PARALELĖS**

Назаров Назарій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

**ЛИТОВСЬКА ПАРАЛЕЛЬ ДО ПІСНІ ІВАНА МАЗЕПИ
"ОЙ ГОРЕ ТІЙ ЧАЙЦІ": ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ
СПІЛЬНОБАЛТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОНДУ**

Серед литовських і слов'янських народних пісень є пісні із дуже схожими мотивами, що зумовлено як спільним індоєвропейським спадком, так і перебуванням у тісній культурній, політичній, економічній взаємодії у межах більших державних утворень упродовж багатьох століть. Проте найдавніші пласти пісенного і оповідного фольклору балтів і слов'ян містять спільні мотиви ще й через доісторичну взаємодію, адже, як припускають, у балтів і слов'ян на певному етапі розпаду праіндоєвропейської єдності могла існувати спільна мова або обидві прамови могли утворювати мовний союз (що означає, що мови хоча й не злилися в одну, але мали значну кількість спільних рис).

Цікавим штрихом до такого спільного фонду мотивів є пісенний мотив "пташка оплакує розорене гніздо". В українській культурі він відіграє особливу роль: авторство пісні "Ой горе тій чайці" приписують гетьману Іванові Мазепі, хоча, імовірно, ідеться швидше про обробку і стилізацію первісного фольклорного тексту під нові політичні реалії 18 століття:

Ой горе тій чайці, / Чаєцці-небозі, / Що вивела чаєняток / При битій дорозі! // Ой ішли чумаки, / Весело співали, / І чаєчку ізігнали, Чаєнят забрали. // А чаєчка в'ється, / Об дорогу б'ється, / К сирій землі припадає, / Чумаків благає: // "Ой ви, чумаченьки, / Ви ще молоденькі, / Верніть моїх чаєняток, / Вони це маленькі". // "Ой чаєчко наша, / Неправдонька ваша: /

Поварили чаєняток, / Добра була каша!" // "Бодай ви, чумаки, / Щастя не діждали, / Що ви моїх дрібних діток / Из гнізда забрали! // Бодай ви, чумаки, На Дін не сходили, / Що ви моїх дрібних діток / В каші поварили!"

(Перлини української народної пісні / Упорядник Микола Гордійчук. – Київ: Музична Україна, 1991).

Натомість у записках Симонаса Даукантаса початку 19 століття подибуємо подібну пісню:

Oi lakštingaleli, / Tu puikus paukštelī, / Kodėl tu negiedi / Anksti rytelį? // Ko aš giedosiu / Anksti rytelį, / Piemenys draskė / Mano lizdelį. // Piemenys draskė / Mano lizdelį, / Artojeliai baidė / Ir mane paį. // Sakė nulesus / Kviečių dirvelę, / Sakė pabaidžius / Bėruosius žirgelius. // Ne aš ten buvau, Ne aš ten lakiojau. / Žalioje lankelėj / Juoda upelė. // Ant skardžiu guliau, / Ant skardžiu kėliau, / Ant skardžio pašaleliu / Mano lizdelis. // Meldžiaus prie dievo / Per cielų dieną, / Kad nepakiltų / Šiaurės vėjelis, / Kad nesupurintų / Margasias plunksnes (Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*. T. 1. Dainos. Vilnius: Vaga, 1983. – 1. 318.)

У литовській пісні замість чайки бачимо солов'я, проте перша половина пісні загалом відображає той же мотив: спершу пастух, а потім ратаї розоряють гніздо пташки і лякають її. Про пташенят немає мови безпосередньо, але гніздо (*Mano lizdelį*) передбачає, що мали б бути і вони. Українська пісня у своїй другій половині наближається за мотивами до народних балад (типове закінчення прокльонами на адресу “злочинців” чи переступників).

Хоч обидві пісні мають певні текстуальні збіги, проте в культурі обох народів вони посідають різні місця. Тим не менш, зіставлення двох текстів дозволяє говорити про те, що маємо ще один доказ на користь того, що в українській пісні міг бути (і швидше за все був) фольклорний прототип і то, можливо, доволі давній, спільний для балтів і слов'ян.

Derukaitė Jūratė

Klaipėda University (Klaipėda, Lithuania)

PER KLAIPĖDOS UNIVERSITETO LITUANISTINĮ ŠVIETIMĄ – LINK LIETUVOS IR UKRAINOS JUNGČIŲ

Lietuvių kalbos kaip L2 (negimtosios) mokymas – palyginti jauna sritis. Šis poreikis po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo įgavo naują kryptį, ypač Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą.

Šiuo metu lietuvių kalbos kaip L2 mokoma daugybėje įvairių institucijų bei centrų Lietuvoje ir užsienyje.

Klaipėdos universitete (KU) lietuvių kalbos kaip L2 mokymas apima akademinę sritį (lietuvių kalbos dalykai laipsnio ir dalinių studijų studentams) ir neformalųjį lituanistinį švietimą.

Neformaliuosius liet. k. mokymus organizuoja KU Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos ir užsienio kalbų centras (LUKC) kartu su Filologijos katedros dėstytojais. Šių lituanistinių studijų ciklas nenutrūksta per visus kalendorinius metus. Vienas iš didžiausių ir plačiausiai žinomų šio ciklo renginių yra Lietuvių kalbos ir kultūros vasaros akademija, sutraukianti gausiausiai dalyvių.

Daugiausia (apie 2 / 3) šių besimokančiųjų lietuvių kalbos būna iš Europos šalių; tolimiausios pasaulio vietos, iš kurių buvo atvykę KU kursų dalyviai – Argentina, Australija, Filipinai, Indija, Indonezija, Japonija, JAV, Kanada, Kinija, Meksika, Naujoji Zelandija. Tačiau nuo 2020 m. vasaros, kai neformalusis lituanistinis švietimas pradėtas vykdyti ir nuotoliniu būdu, geografinė statistika ėmė keistis.

Per daugiau kaip 20 metų KU lituanistinio švietimo renginiuose dalyvavo daugybė Ukrainos piliečių. Jų ypač sparčiai ėmė daugėti nuo XXI a. antrojo dešimtmečio vidurio. Tai Ukrainos universitetų studentai, dėstytojai, tyrėjai ir kiti įvairių profesijų bei išsilavinimo asmenys. Ukrainiečiai dalyvauja ir intensyviuose vasaros bei žiemos kursuose (Lietuvių kalbos ir kultūros vasaros / žiemos akademija), ir semestro kursuose (gyvenantys Klaipėdoje ar Klaipėdos regione). Nemaža dalis KU kursuose besimokusių ukrainiečių dalyvavo keliuose mokymų cikluose ir pasiekė aukštą lietuvių kalbos mokėjimo lygį.

Ne vieną KU lietuvių kalbos kursų alumną ukrainietį galima vadinti tikrais lietuvių kalbos ir kultūros, lietuviybės ambasadoriais: jie dalyvauja lietuvių

bendrijų, lietuvių kalbos ir kultūros centrų veikloje (pvz., Kijevo Maironio lietuvių kultūros draugija), diegia lietuvių kalbos mokymo programas (Kijevo nacionalinis T. Ševčenkos universitetas).

Per kalbos mokymą mezgasi perspektyvūs, ilgalaikiai ryšiai, – kultūriniai, akademiniai, socialiniai. Savo lituanistinio švietimo veikla Klaipėdos universitetas prisideda stiprinant ir kuriant Lietuvos ir Ukrainos jungčių tinklą, o iš Ukrainos pusės taip pat diegiamos naujos iniciatyvos. Visa ši abipusė veikla – sėkmingo tarptautinio bendradarbiavimo pavyzdys ir šią veiklą reikia remti, skatinti bei puoselėti.

МОВНА ПОЛІТИКА В ЛИТВІ ТА В УКРАЇНІ У СФЕРІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНИХ МОВ У ПЕРІОД 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ.

Зазначений хронологічний період обрано для дослідження тому, тому що саме тоді стали набувати особливого розмаху процеси стандартизації названих мов.

У 20-і роки ХХ ст. литовський та український народи ввійшли на загалом подібних умовах: обидва народи звільнилися від імперського тиску Російської імперії, обидва зазнавали переслідувань і гноблення за спроби зміцнити свою національну ідентичність у другій половині ХІХ ст. (друк литовських книжок латиницею було заборонено владою Російської імперії 1864 р. – після поразки повстання 1863 р.; Валуєвським циркуляром та Емським указом накладалися обмеження на функціонування української мови), обидва народи з великою надією зустріли суспільні перетворення після Першої світової війни і розпаду Російської імперії.

Хоча українська писемна традиція є набагато давнішою за литовську (літературна традиція литовської мови є відносно молодого – вона має більш ніж чотириохсотлітню історію: її зачинателем вважається Мартінас Мажвідас, який 1547 р. опублікував у Кенігсберзі першу литовську книжку – лютеранський *Katechizus*), проте обидва народи в різний час втратили державність і тому мовотворчі процеси в них занепали.

У межах описуваного нами періоду перед литовською та українською науковими елітами постала проблема виникнення численних нових суспільних функцій мови: литовською та українською мовами почали викладати в школах, ними заговорили та почали писати службовці різних рівнів, ці мови ввійшли до сфери наукового вжитку, причому вже не тільки гуманітарного спрямування. Виникла потреба створення термінології для різних галузей науки і виробництва, для війська, спорту тощо. Постала невідкладна потреба офіційної кодифікації обох літературних мов, затвердження загальноприйнятих систем правопису, створення словників, творення великого корпусу нових термінів.

У доповіді окреслено основні кроки, зроблені литовськими та українськими кодифікаторами мов у досліджуваній період, визначено спільні тенденції та основні розбіжності.

У Європі, як відомо, виявляються дві моделі творення термінів: на захід від німецькомовних країн переважають терміни, які базуються на латинській і грецькій основах. У німецькомовних і розташованих від них на схід краінах Центральної Європи досить широко представлена також тенденція творення національної термінології. Слід зазначити, що до початку цілеспрямованих дій щодо кодифікації наукової термінології мовознавці, термінологи, лексикографи в обох мовах виходили загалом з подібних міркувань – переважало прагнення творення нових термінів, використовуючи внутрішні ресурси та відштовхуючись від мов найбільшого впливу (у випадку з литовською це польська мова, з українською – російська). Якраз у цей час настає період особливого посилення мовного пуризму як ідеології мовотворчих процесів в обох країнах. Основний корпус термінів литовської та української мов був утворений на той час саме на цих засадах. В обох мовах ця тенденція була перервана в радянський період, але в литовській мовній практиці вона відновилася після 1990 р., тоді як в українській мові занепала після 30-х років.

Darginavičienė Irena

Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius, Lithuania)

TCKS ON IDENTITY AND THE MOTHER TONGUE IN THE GLOBAL WORLD

Globalization is often associated with integration among different countries, and it expresses itself in political and economic borderless links, social and cultural cooperation. Globalization process is commonly understood as the driving force that promotes the global progressive development. The world is becoming more connected and more dynamic, more technologically advanced and more mobile. However, globalization also brings out conflicting processes which create situations that require efforts to settle them down.

Identity issue and the identification of the mother tongue of an individual have become a commonality in life and manifest themselves on various levels and in a variety of forms. With fundamental changes in political, economic, social and cultural life individuals in societies undergo a process of reorientation and adaptation to new living conditions, including the transformation of values and related changes in attitudes, lifestyles, norms of behavior and behavior itself. Influenced by these factors, the system of national identity is also transforming. This transformation also remodels the understanding of the mother tongue concept and personal identification to the mother tongue language.

The current research focuses on the subject how international university students who name themselves as „Third-culture kids“ (TCKs) understand their identity, what similarities with other people and differences from them they single out and what they believe their mother tongue is.

Who are TCKs?

According to them, TCKs are people who have more than one home. Two or more cultures clash in TCKs. It can be someone who was born in one country but lives in another one. It can also be a person whose parents are of different nationalities or it can be a person who was born and was raised in one culture but ethnically belongs to a different culture. The 21st century is the century of globalization with people moving around a lot. Statistical data provides that the estimated number of TCKs in 2019 was 220 million.

Do TCKs face problems in establishing their identity and naming their mother tongue?

TCKs are often asked questions Where are you from? What's your native language? TCKs say that they have more than one answer to such questions. Let's refer to some examples where TCKs speak about their nationality and their origin.

Q.: What's your nationality“

A.: That's a tough question. My passport says that I am Jordanian, but my origin is Palestinian. My dad is Jordanian-Palestinian and my mom is also Jordanian-Palestinian. I was born and raised in Qatar.

Q.: How many language do you speak?

A.: I speak two languages fluently – arabic which is my mother tongue and English.

Q.: What does identity mean to you?

A.: Identity for me is something that is never changing and that represents me as a person. For me identity represents who you are. It consists of your culture, your values. For me this is very important. I make sure that I do not lose my sense of identity. And this may happen among new surrounding. I make sure that I maintain consciousness regarding what my identity is.

Q.: Where is your home?

A.: Home for me is a place where I feel a sense of comfort. And this is not related to phisical comfort, this is what we call mental comfort, emotional comfort. I was born and raised in Qatar, so a hundred percent Qatar is home. When speaking about Jordan I have visited it about ten times, but when I go there I feel comfort from my extended family. They treat me like I am incredible. And this is why I tell you that for me home is where I feel comfort.

Q.: What is the most interesting thing about your TCK identity?

A.: The biggest pro is adaptability. The biggest con is dealing constantly with identity crises.

Getting adapted, according to TCKs, can also be a challenge. TCKs may move to another country with a completely different culture and ethnical background. Above all, they point out that there are cases when TCKs experience the absence of the sense of belonging to a culture when a person has more than one culture.

Are there any advantages of being a TCK?

Yes, there are quite a few. TCKs are happy that they can speak several languages. They describe themselves as open-minded, embracing differences an

the otherness of other people. They find it easier to adapt to new environment as they have already experienced this reality and not once.

In conclusion, TCKs are willing to build relationships with other cultures since they do not carry a strict affiliation to some concrete cultural identity. They often have cross-cultural competence and they can effectively function in different cultural backgrounds.

**DIALECTOLOGICAL TOURISM: THE MODELS OF MOTIVATION
REGARDING THE LEXIS OF HEAD AREA
OF THE NORTHERN SAMOGITIANS**

In terms of how we humans perceive our surrounding world and communicate about it, the human body is unique. We perceive other human bodies mainly through sight and feeling, but every human has also got a body of his own, and it is perceived in a radically different way. Humans use their bodies every day for vitally important tasks. Therefore every human culture and language needs to be able to talk about the body and categorize it. If we make the assumption that all humans have the same perceptual capabilities and essentially the same bodies, cross-linguistic differences in the categorization of the body would suggest a cultural influence on how we conceptualize and describe our surrounding world.

The presentation is intended to determine motivational models of somatonyms and cognitive principles regarding their creation in one subdialect, Northern Samogitians in particular. Samogitians (Lith. *žemaičiai*) are one of the Lithuanian ethnic groups who have inhabited the region of Samogitia in Western Lithuania and who speak Samogitian dialects. The so called historical memory of this region distinguishes the ethnographic region of Samogitia from other regions by strongly expressed ethnographic identity and by sense of its unity.

For this research, a subgroup of names for head area (SHA) has been chosen which encompasses the names of head, face, their internal or external organs, parts and areas (for example, head, forehead, brain). The research is intended to answer these questions: 1) What is the scope and composition of SHA? 2) What is the onomasiological system of this thematic subgroup? On the basis of various lexicographical sources and their verification in the viable subdialect in question, it has been found out that SHA of Northern Samogitians comprises nearly 300 lexemes. They share various systemic semantic relationships whose analysis enables to discern particular features of a “naive” body categorization. The major part of somatonyms used in the subdialect of Northern Samogitians belongs to the layer of motivated lexis which has derived locally. The

onomasiological system of SHA lexemes is comprised of several types of motivational models: the descriptive motivational model includes names whose lexical motivators explicitly define external or internal qualities of a particular part of the body as well as the sounds it produces, the locative motivational model encompasses somatonyms which are motivated by the feature of location of the body part. The comparative motivational model is based on similarity criterion and the functional motivational model refers to the character of an action which is performed by a specified part of the body.

UKRAINA IR UKRAINIEČIAI LIETUVIŲ KALBOS AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

Aiškinamieji žodynai kalbininkų dažnai pasitelkiami tiriant įvairius konceptus, formuluojant kognityvines apibrėžtis, nes žodynai, kaip ir tautosakos rinkiniai ar istoriografiniai veikalai, laikomi svarbiais tautos požymių kompendiumais [1: 34]. Etnolingvistų tiriamas kalbinis pasaulio vaizdas visiškai nesutampa su mokslo perteikiamu pasaulio vaizdu, nes yra praktinis, gyvas, jautrus, emocinis, perteikiantis kasdienę vidutinio kalbos vartotojo realybės interpretaciją, jo mentalitetą, atitinkantis jo žiūros tašką ir jo poreikius [2: 157].

Tiriant kalbos pasaulėvaizdį svarbus vaidmuo tenka leksikografinėi medžiagai, nes žodynai jungia leksinius ir semantinius kalbos pasaulėvaizdžio komponentus. Šis tyrimas atliktas taikant Liublino etnolingvistikos mokyklos konceptų analizės metodus, taip pat empirinę medžiaga analizuojama semantinės analizės, aprašomuoju analitiniu ir interpretaciniu metodais. Analizuojant iliustracinius sakinius žiūrima, kokia svarbi konceptuali informacija pasakoma visu sakiniu. Kadangi čia analizuojami tik leksikografiniai duomenys, vietoje kognityvinei lingvistikai įprasto *koncepto* termino bus vartojamas *vaizdinys*. Tyrimo tikslas – pasižiūrėti, koks Ukrainos ir šios šalies gyventojų vaizdinys susidėlioja lietuvių kalbos aiškinamuosiuose žodynuose, kokie Ukrainos ir ukrainiečių požymiai išryškėja kaip svarbiausi, prototipiniai. Medžiaga tyrimui rinkta iš trijų žodynų: „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ [3] (toliau tekste BŽ), „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ [4] (toliau tekste DŽ) ir „Lietuvių kalbos žodyno“ [5] (toliau tekste LKŽe). Atlikus aiškinamųjų žodynų tekstuose detalią paiešką iš viso rasta 60 iliustracinių sakinių (35 BŽ ir 25 LKŽe) ir 50 reikšmių apibrėžčių (21 BŽ, 12 LKŽe ir 7 DŽ), kuriose minima Ukraina ir ukrainiečiai.

1. Ukraina ir ukrainiečiai reikšmių apibrėžtyse

Tiriant BŽ rastas reikšmių apibrėžtis pastebėta, kad Ukraina dažniausiai minima apibrėžiant įvairius tikrinius žodžius (vietovardžius):

1) miestų pavadinimus: *Černòbylis* – miestas Ukrainos šiaurėje; *Donèckas* – miestas Ukrainos rytuose; *Odesà* – miestas Ukrainoje, prie Juodosios jūros; *Zaporòže* – miestas Ukrainoje, prie Dniepro žemupio;

2) upių pavadinimus, pavyzdžiui, *Desnà* – upė Rusijoje ir Ukrainoje, kairysis Dniepro intakas; *Dnièpras* – upė Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, įtekanti į Juodąją jūrą; *Dunòjus* – antroji pagal ilgį Europos upė Vokietijoje, Austrijoje, Slovakijoje, Vengrijoje, Kroatijoje, Serbijoje, Juodkalnijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje, Ukrainoje, įtekanti į Juodąją jūrą;

3) **jūrų pavadinimus**, pavyzdžiui, *Juodóji júra* – Atlanto vandenyno jūra prie Rusijos, Ukrainos, Rumunijos, Bulgarijos, Turkijos ir Gruzijos krantų;

4) **kalnų, pusiasalių pavadinimus**, pavyzdžiui, *Karpàtai* – kalnų sistema Vidurio Europos rytuose, Slovakijoje, Lenkijoje, Ukrainoje, Moldovoje, Rumunijoje ir Vengrijoje;

5) istorinių sričių pavadinimus, pavyzdžiui, *Besaràbija* – istorinė sritis Pietryčių Europoje, dabartinėse Ukrainos ir Moldovos teritorijose.

Ukrainos ir ukrainiečių vardai minimi apibrėžiant kai kuriuos politikos terminus, muzikos instrumentų, šokių pavadinimus, pavyzdžiui, *bandūrà* – daugiastygis ukrainiečių liaudies muzikos instrumentas ovaliu korpusu su trumpu kakleliu (BŽ, DŽ); *káuškanklès* – ukrainiečių daugiastygis muzikos instrumentas, bandūra (LKŽe); *kobzà* – senovinis ukrainiečių styginis muzikos instrumentas (LKŽe); *lyrà* – senovinis styginis muzikos instrumentas, išlikęs Ukrainoje kobzos pavadinimu (LKŽe); *kazòkas*² – gyvas porinis rusų ir ukrainiečių šokis (BŽ, DŽ); *Radà* – Ukrainos parlamentas (BŽ).

Kelios apibrėžtytys susijusios su kai kurių tautybių, pareigų ir piniginių vienetų pavadinimais, pavyzdžiui, *ètmonas* – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kai kurių kitų šalių (Čekijos, Lenkijos, Ukrainos) kariuomenės vadas (BŽ); *kazòkas* – rusų, lenkų, gudų, ukrainiečių, totorių ir kt. tautų palikuonis (BŽ); *karàimai* – negausi tiurkų etninė grupė, gyvenanti Ukrainoje ir Lietuvoje (DŽ); *mažarùsis* – ukrainietis (LKŽe); *rusìnas* – vakarų ukrainietis (LKŽe); *ukràinas* – ukrainietis (LKŽe); *grìvina* – Ukrainos piniginis vienetas, lygus šimtui kapeikų (BŽ).

2. Ukraina ir ukrainiečiai iliustraciniuose sakiniuose

Aiškinamųjų žodžių junginiai ir iliustraciniai sakiniai teikia nemažai ekstralingvistinės informacijos apie Ukrainos:

1) **istorija, politika**: *Ukrainos mezolitiniuose kapuose mirusieji laidoti ir suriesti, ir ištiesti* (LKŽe ištiesti); *Posevinas kurstė Batorą rusų, baltarusių ir ukrainiečių žemėse brukti gyventojams katalikybę* (LKŽe katalikybė); *Músų Dainúojanti, čekų Aksomìnė, ukrainiečių Oránžinė, gruzìnų Ròžių revoliucijos buvo taikios* (BŽ revoliucija); *Oránžinė revoliucija stebétinai mobilizàvo iš tradicijos polìtiškai pasývią Ukraìną* (BŽ Ukraina); *Ukràinos parlameñto pavadinimas* –

Ukrainos Aukščiausioji Radà (BŽ Rada); Ať nè panašiai reprèsinés bolševikų struktūros eġgési sù ukrainais, lietùviais? (BŽ ukrainai); Nebùtina bùti ukrainù [ukrainè], kàd užjaustum šią prìverstą kariàuti šàlį (BŽ ukrainas);

2) **ekonomiką, ūkį:** *Ukrainiètiški tràktorai (BŽ ukrainietiškas); Ukrainiskasis tabokas (LKŽe ukrainiskas); Šis augalas auga Ukrainos juodžemyuose (LKŽe juodžemynas); Pagrindinis mėtų kultivavimo rajonas yra Ukrainoje (LKŽe kultivavimas);*

3) **folklorą, meną, kultūrą, sportą:** *Lietuvių tauta pažįsta puikų ukrainiečių meną, ukrainiečių muziką, dainas, temperamentingus šokius (LKŽe ukrainiečiai); Mums labai patiñka ukrainų šokiai (BŽ ukraina); Ukrainiètiškos dainos (BŽ ukrainietiškas); Gausi ukrainiečių tautosaka (BŽ ukrainiečiai); Potebnia rašé apie ukrainų tautosaką, apie jų dainas (LKŽe ukrainai); Daugelis dvejinio ritmo gaidų yra ... ukrainiečių kilmés (LKŽe dvejinis); Pùsfinalyje mán tēko susirungti sù ukrainiečių [ukrainietè] (BŽ ukrainietis);*

4) **istorinius, prekybinius, ekonominius ryšius su Lietuva:** *XVIII àmžiuje Dnieprù buvo plùkdoma mediena ir kitì Lietuvòs bē Ukrainos kroviniai (BŽ Dniepras); Tarpparlamenteinių ryšių sù Ukrainà grupé (BŽ Ukraina); Lietuvius ir ukrainùs suvienijo nepriklausomybés siēkis (BŽ ukrainai); Ukrainùs [ukrainès] pàkovietėme aplankyti mūsų kràštą (BŽ ukrainas); Ukrainiečius vaišìnome lietùviškais patiekalais (BŽ ukrainietis); Ukrainiečių delegàciją sužavėjo Klaipėdos „Švýturio“ arena (BŽ ukrainietis); Malonu buvo klausytis, kaip iš ukrainiečių lūpų sklinda ir lietùviškos dainos žodžiai (LKŽe lūpos);*

1) **kalbą:** *Ukrainiečių kalbà, kaip ir rusų bē baltarusių kalbos, priklaūso rytų slàvų kalbų grupei (BŽ ukrainiečiai); XVII a. rytų slàvams suskilus ĩ rusùs, ukrainiečius ir baltarusius, gùdais imti vadinti Lietuvòs Didžiòjoje Kunigaikštystėje gyvėnantys rytų slàvai (BŽ gudas); Lietùvinant paprastai išsàugomi fonètiniai ukrainiečių kalbòs ypatùmai (BŽ ukrainiečiai); Tekstè rādome kelias ukrainietýbes (BŽ ukrainietybè); Slidì Gògolio kalbòs vietà (vertėjui) yrà ukrainietýbés, ýpač semántinés (BŽ ukrainietybè); Jis kalbėjo rùsiškai sù ryškiù ukrainiètišku akcentù (BŽ ukrainietiškas); Kakalys drauge su ukrainiečių žodžiu xaxоль ir slovenų kachel „Ofen“ gimęs yra iš vokiečių žodžio Kachel „Kachelofen“ (LKŽe kakalys).*

5) **virtuvę:** *Ukrainiètiški baršciai (BŽ barštis); Peř pietùs ragāvome barščių, pagamintų ukrainiètiškai (BŽ ukrainietiška);*

6) **įvairių sričių darbuotojus, specialistus:** *Ukrainos kasybininkų profsąjunga (BŽ kasybininkas); Seminarè susitikome sù ekspertè iš Ukrainos (BŽ ekspertas); Pàskaitą skaitýs gyduòlis iš Ukrainos (BŽ gyduolis); Réminei*

bitininkystei davė pradžią ukrainietis bitininkas P. Prokopovičius 1814 metais (LKŽe rėminis);

7) miestus, gamtą: *Didžiausiame Ukrainos kurorte kėletą dienų pralėidusius lietuvius nustėbino miesto gyvūmas (BŽ gyvumas); Peř Baltarusiją ir Ukrainą tėka Dniėpras (BŽ Ukraina).*

Taigi iš aiřkinamuosiuose žodynuose rastų iliustracinių sakinių ir reikřmių apibrėžčių ryřkėja toks Ukrainos vaizdas: tai didelių miestų šalis, turinti priėjimą prie Juodosios jūros, su derlingais dirvožemiais, didelėmis upėmis, garsėjanti savitu folkloru, turinti savo valiutą griviną, parlamentą Radą, palaikanti istorinius, prekybinius, ekonominius, kultūrinius ir kitokius ryřius su Lietuva. Šalyje gausu įvairių sričių darbuotojų ir specialistų, žinomiasias patiekalas – barščiai.

Ukrainiečiai – Ukrainoje gyvenanti tauta, dar vadinama ukrainais (seniau vadinti mažarusiais, o vakarų ukrainiečiai – rusiniais), kalbanti viena iš rytų slavų kalbų – ukrainiečių kalba, turinti savitų styginių instrumentų ir šokių.

Literatūra ir šaltiniai

1. Subačius P. 1999: *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai.
2. Bartmiński J. 2009: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
3. BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (1–11 dalis). Red. kolegija: D. Liutkevičienė (vyr. redaktorė), D. Murmulaitytė, V. Sakalauskienė, A. Gritėnienė, A. Gaidienė, D. Daugirdienė, L. Jonušys. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas>
4. DŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius S. Keinys. 7-as patais. ir papild. leid., elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuvių-kalbos-zodynas>
5. LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. Vilnius: LKI, 2005 (atnaujinta versija, 2008 ir 2018). Prieiga internete: www.lkz.lt

Kapranov Yan

Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)

NOSTRATIC REFLEXES IN LITHUANIAN

The Nostratic Linguistics became a separate independent branch of knowledge, because of *the problem of mass language relationship* (A. Bomhard, J. Greenberg, A. Dolgopolsky, G. and S. Starostin, S. Burlak et al.). Today it draws scholars' attention to the search for new solutions based on the results achieved in those areas of scientific knowledge that consider the issues of the origin of a human-being (O. Zubov) in general and the human language in particular (scholars working in the spheres of *anthropology* (L. Campbell, O. M. Pearson), *archeology* (W. Jungers, I. Schultz), *genogeography* (O. V. Balanovska, O. P. Balanovsky), *culturology* (W. Jungers, I. Schultz), etc.

Taking into account the phonological, morphonological and semantic data material for at least 6 language families (V. M. Illich-Svitych), nowadays Nostratic Linguistics (I. Rassokha et al.) tries, on the one hand, to substantiate different degrees of relationship (J. Baudouin de Courtenay), i.e. to establish the manifestation coefficient of every type of degree of relationship, and, on the other hand, to put forward arguments in favor of the monogenesis theory. By the way, the origins of the latter go back to the works of A. Trombetti, the Italian neolinguist, and other scholars, in particular in Ukraine, the USA, who suggested the existence of genetic connections among languages belonging to different language families and who later united them into the Nostratic macrofamily.

Today different scholars try to prove the mass Nostratic languages relationship by searching a sufficient number of related morphemes going back to the Nostratic etymon that is considered to be a diachronically reconstructed phonological, morphonological and semantic proto-language complex at the level of every language family, i.e. a part of the Nostratic macrofamily. These etmons are recorded in the following sources: 1) "Nostratic Dictionary" (A. Dolgopolsky [1]), Global Lexicostatistical Database "Tower of Babel" (S. A. Starostin [2]), "A Comprehensive Introduction to Nostratic Comparative Linguistics With Special Reference To Indo-European" (A. Bomhard [3]), etc.

In order to search the versions for mass relationship proof, *the diachronic interpretation method* (O. Semerenyi [4]) was developed, which is usually based

on fixing phonological, morphological and semantic correspondences in the genetic data material of word forms, i.e. ready-made or independently diachronically reconstructed etymons at the level of language groups, as well as at the level of language families that were involved in the establishment of the Nostratic etymon in the Nostratic languages.

In order to exemplify, dictionary entry for Nostratic *wol[a] “big; to heap” taken from the Global Lexicostatistical Database “Tower of Babel” (S. A. Starostin) is to be considered.

The aim of the study is to fix the reflexes of Nostratic *wol[a] “big; to heap” in Lithuanian val̃ti “gather”, with the reference to both Indo-European *(e)wel- (Gr hw- / ew-) “great number; to heap” and Baltic *wal-î̃ “gather”.

By combining into a single chain four chronologically different, but at first glance identical forms (Nostratic *wol[a] – Indo-European *(e)wel- (Gr hw- / ew- – Baltic *wal-î̃ – Lithuanian val̃ti) and using the morphemes identification method (V. M. Illich-Svitych) it is necessary to establish their relationship and determine its type. This procedure will be outlined with the fundamental phonological laws that are fixed in the data material of the Baltic languages, i.e. Lithuanian val̃ti.

The first law is *the phonetic transition* of Nostratic, Indo-European and Baltic *w- to the lip phoneme /v/ in Lithuanian val̃ti. It is possible under the influence of Czech (according to J. Otrębski).

The second law is *the vowels alternation*, i.e. Nostratic * -o- / Indo-European *-e- / Baltic *-a- and preserved in Lithuanian val̃ti as a vowel /a/.

The third law is *the prosody* that demonstrates the reflexion of the stress in the Baltic *wal-î̃ to Lithuanian val̃ti. It is explained by the existence of two accents: if an acute (Lithuanian *Tvirtaprādė*) is characterized by an increase in tone on the second syllable, then a circumflex (Lithuanian *Tvirtagâlė*) is on the first in this example.

An important argument in favor of a possible relationship between the Nostratic and Lithuanian is *semantic similarity*, namely, the same archetypal archisheme. For example, the Nostratic *wol[a] “big; to heap” (archisheme – ‘size’ and ‘accumulation’) corresponds to Indo-European *(e)wel- (Gr hw- / ew-) with the meaning “great number; to heap” (archisheme – ‘size’ and ‘accumulation’) and Baltic *wal-î̃ with the meaning “gather” (archisheme – ‘accumulation’). At the same time, the attention is drawn to the fact that the coincidence of the archetypal archisheme of ‘accumulation’ is recorded in

Nostratic, Indo-European and Baltic proto-forms, which is preserved in Lithuanian and represented by the meaning of “gather”.

To sum it up the preliminary results of the study, there is every reason to assume that the Nostratic hypothesis is more and more promising and has more supporters than skeptics. The above-mentioned phonological, morphological and semantic parallels demonstrate the preservation in modern genetic data material of those archetypical ideas about the world that existed in the period of the Nostratic community.

1. *Dolgopolsky A.* Nostratic Dictionary. 3rd ed. McDonald Institute for Archaeological Research, 2012. 3667 p.
2. Глобальная лексикостатистическая база данных “Вавилонская Башня” / С.А. Старостин, Г.С. Старостин. 2006–2013. URL: <http://starling.rinet.ru>
3. *Bomhard A. R.* A Comprehensive Introduction to Nostratic Comparative Linguistics: with special reference to Indo-European: in 4 Vols. 3rd ed. 2018. Vol. 1. 723 p.; Vol. 2. 533 p.; Vol. 3. 1174 p.; Vol. 4. 643 p.
4. *Szemerényi O.* Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft. 3. Aufl. Darmstadt, 1989 XXV, 370 S.

Пахолок Зінаїда

Відокремлений структурний підрозділ

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”»

Луцький інститут розвитку людини (Луцьк, Україна)

ЛІТЕРАТУРНЕ ПЕРЕХРЕСТЯ

Історичні та культурологічні стосунки України та Литви сягають своєї давнини, але особливе пожвавлення їх відбувалося наприкінці ХІХ століття. Зокрема, воно стосувалося ознайомлення із творами художньої літератури, не дивлячись на колоніальні умови існування литовського та українського народів у складі Російської імперії. Царський уряд у 1864 році заборонив литовський друк латиницею, книжки друкувалися за межами Росії. У 1865 році накладено вето на ввіз книжок з-за кордону. Книжки доставлялися на територію Литви завдяки книгоношам, які жорстко каралися за свою діяльність. Заборона на литовський друк латиницею була відмінена у 1904 році. На території України існувала аналогічна ситуація. З 1863 року діяв Валуєвський циркуляр, який забороняв україномовні видання релігійної, навчальної літератури. Виняток становили твори художньої літератури. У 1876 році Емський указ заборонив викладання, діловодство, друк і ввіз книжок надрукованих українською мовою, постановку та проведення україномовних вистав та концертів. Валуєвський циркуляр та Емський указ перестали діяти під час Першої російської революції 1905–1907 років.

На такому історичному тлі відбувалося поступове посилення національно-етнічного фактора. Вимоги представників литовської інтелігенції, які стояли на демократичних позиціях, зводилися до зняття ідеологічних обмежень та забезпечення широких можливостей для вільного розвитку духовного життя народу. Обурені русифікаторською політикою царату, поміщицьким свавіллям, вони виступали за право користуватися рідною мовою, надання соціально-правових гарантій кожній людині.

Цими благородними ідеями була пронизана творчість письменника-початківця Антанаса Крішюкайтиса Аїшбе, який входив до Московського товариства литовських студентів. Члени товариства зобов'язалися писати реферати та готувати щороку щонайменше одну статтю для преси.

Крицюкайтис був надзвичайно активним, його високо цінували за організаційні та літературні навички.

Навчаючись у Московському університеті, Антанас знайомиться з оповіданням Ю. Федьковича «Хто винен?» у перекладі М. М. Златовратського, прозаїка, публіциста та мемуариста, одного з найвизначніших представників народництва у художній літературі й тому відомого у демократичних колах наприкінці ХІХ–початку ХХ століть [Федькович 1890a]. Симпатія до української тематики у письменника-народника простежується у багатьох оповіданнях, де він малює різні типи простих людей та передає соковиту українську мову. З 1877 року і до кінця життя М. М. Златовратський співпрацював із газетою «Російські відомості». У ній були надруковані художні твори, спогади, статті про літературу та переклади з українських оповідань Ю. Федьковича «Хто винен?» [Федькович 1890a] та «Безталанний» [Федькович 1890b].

Оповідання «Хто винен?» буковинського письменника є історією про двох молодих людей [Федькович 1863]. Сирота Марко та Калина люблять один одного, але мати віддає дочку силою за багатого Микитулу. Під час сварки Микитула замахується сокирою на Калину. Але сокира зіскакує із сокирища і падає на нього. Микитула мертвий, а Марка звинувачують у вбивстві. Парубка заарештовують і садять у в'язницю, де він у муках помирає. Калина втрачає свідомість і вмирає на руках у матері.

Творча історія написання оповідання «Хто винен?» бере свій початок у гушавині українського народного життя, а сюжет нав'язаний тими життєвими історіями, з якими Федькович був добре знайомий, спілкуючись із простими людьми та записуючи їхні пісні.

Перекладацька концепція М. М. Златовратського полягала в осягненні сенсу оригіналу, правдивому відтворенні внутрішнього світу героїв та вірності духу оригіналу. Адресатом виступив російський читач, для якого описана історія – це історія людей, які живуть по сусідству, можливість краще зрозуміти та відчутти їхні проблеми.

Сюжет оповідання «Хто винен?» та його майстерний виклад російським перекладачем зачепили за живе молодого А. Крицюкайтиса-Аїшбе, який під впливом прочитаного перекладає твір литовською мовою, наслідуючи манеру письма буковинського автора в інтерпретації Златовратського [Fedkovič 1891].

Але перекладацька стратегія Крицюкайтиса-Аїшбе відрізнялася від стратегії російського письменника: Крицюкайтис прагнув наблизити героїв

до сприйняття литовського читача, тому змінив імена та локації, надавши історії, що розповідається, національний литовський колорит.

Переклад тексту оповідання «Хто винен?» для литовського читача, зроблений Крішюкайтісом-Аішбе майстерно і не викликає жодних заперечень, оскільки переклад з російської мови із внесеними змінами сприймається органічно завдяки індивідуально-творчим здібностям перекладача. Тип розповіді, виразні та образотворчі засоби у перекладі також пов'язані з художнім втіленням конфлікту. Твір перевидавався при житті й після смерті перекладача [Fedkovič 1892; Fedkovič 1905; Fedkovič 1974].

Огляд існуючої літератури дозволяє висловити думку, що переклад А. Крішюкайтіса-Аішбе в литовській літературній критиці займає дуже скромне місце, оскільки автори обмежувалися лише вказівкою на факт існування такого перекладу.

Тим часом культурна цінність перекладу оповідання «Хто винен?» безперечна – він присутній у литовському літературному процесі. Однак відсутність історико-літературної критики, яка б обґрунтувала вибір тексту для перекладу, визначила місце перекладеного твору у творчості автора, не дозволяють судити, про «усвідомлення закономірностей поведінки тексту в чужій культурі» [Тороп 1995, 22].

Історична основа перекладу оповідання Ю. Федьковича «Хто винен?» наприкінці ХІХ ст. свідчить про однакові ціннісні орієнтації творчого методу автора та його перекладачів – М. М. Златовратського та А. Крішюкайтіса-Аішбе, а також про психологічну схожість художнього мислення творчих натур у вирішенні головної проблеми літератури: людина та навколишній світ.

Звернення до культурної спадщини, з-поміж якої є перекладна література, а в ній до творів, які з'явилися у Литві завдяки А. Крішюкайтісу-Аішбе, долучає до художніх багатств української нації.

1. *Федькович, О.* 1890а. Кто виноват? Русские ведомости 53. 2.
2. *Федькович, О.* 1890б. Бесталанный. Русские ведомости 61. 2.
3. *Федькович, О.* 1863. Кто винен? Мета 1. 44–49.
4. *Fedkovič, J.* 1891. Kas kaltas? Lietuvos ukininku kalendorius ant meto 1892. Vilniuje. 45–50.
5. *Fedkovič, J.* 1892. Kas kaltas? Aišbė. Kas teisybė, tai ne melas: „Aišbes“ šžesžios pataisytos ir naujai atspaudytos apysakėlės. Tilžėje. 62–68.

6. *Fedkovič, J.* 1905. Kas kaltas? Aišbė. Kas teisybė – tai ne melas. Vilnius: Aušra. 52–58.
7. *Fedkovič, J.* 1974. Kas kaltas? Kriščiukaitis-Aišbė, A. Kas teisybė – tai ne melas. Vilnius: Vaga. 159–168.
8. *Торон, П.* 1995. Тотальный перевод. Тарту: Изд-во Тартуского университета.

САКРАЛІЗАЦІЯ МЕГАЛІТИЧНИХ СПОРУД ТА ЇХ НОМІНАТИВНІ РЕЛІКТИ В СУБСТРАТНОМУ ШАРІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

Картина світу індоєвропейців, як і інших народів первісних суспільств, базувалася на емоційно-суб'єктивному сприйнятті дійсності, яка відображалася в мовній семантиці лише через її трансформацію у свідомості людини. Поіменовані предмети й речі буття, зокрема й монументальні мегалітичні споруди, походження яких (штучне чи природне) залишається і донині дискусійним, були частиною тодішнього наскрізно міфологізованого людського життя. За таких умов процес мовотворчості в архаїчну добу (найменування предметів і явищ навколишньої дійсності) набув сакралізованого характеру, який зумовив і міфологізацію (синкретизм) мовних форм і значень.

З огляду на такі припущення сакральна номінація була характерною для всіх об'єктів буття індоєвропейців, до яких належить як сама назва *мегаліт* (від грец. μέγας (μέγανος) – величезний і λίθος – камінь), що є позначенням прадавньої монументальної кам'яної споруди, пам'ятки історії архаїчних суспільств, датованої від енеоліту (мідного віку) до залізного віку (Кислий 2009), так і тих його мегалітичних видів, назви яких містять у своїй зовнішній формі компонент “men” і який у бретонській мові (одна з кельтських мов) має значення “камінь” (наприклад, *дольмени*: від брет. *dol* “стіл”, *men* “камінь”; *менгіри*: від брет. *men* “камінь”, *hir* “довгий”), проте який, за спостереженнями окремих етимологів, так і не дістав задовільної етимології у плані індоєвропейських реконструкцій і, вочевидь, зберігає субстратну неіндоєвропейську природу (М. Я. Марр), доведена для більшості кельтських мов.

Така постановка наукової проблеми свідчить про те, що реконструкція процесу номінативної сакралізації таких термінів, як “дольмени” і “менгіри” (які в різних мовах хоча і мають свої номінативні позначення, однак всі вони не втрачають етимолого-семантичні зв'язки з рефлексами і трансформами компонента “men”) є перспективним і актуальним завданням не лише для лінгвістики, а й для тих наук, що продовжують

вивчення мегалітів та їх планетарного значення, бо, як відомо, вони наявні на всіх континентах і, передовсім, на території Європи (зокрема й в Україні, переважно у степовій зоні, на території Кримського півострова України, а також на території Литовської Республіки, і це, насамперед, дуже відомий Валун Пунтукас та інші мегалітичні споруди й кургани Литви).

Якщо звернутися до ЕСУМ (т. 2, с. 359), то в ньому укр. слово *камінь* є давнім сполученням реконструйованих коренів *ак-мен, де префіксальний корінь *ак- означає “вістря, пік”. Також подаються відповідники цього кореня: *акм- (*ак̃м-), але з ініціалією м- від другого компонента *ак-мен в інших індоєвропейських мовах, зокрема, в лит. акшио̃ “камінь”, а ще в лтс. акменс, д.-інд. áśmā, áśman- “камінь, скеля, небо”, в ав. asman- “тс.”, гр. ἄκτω “ковадло; небо”. Спорідненими з цими формами є двн, днн һамаг “молот”, д.-ісл һамаг “скеля”, які сягають і.-є *k̃am-; пор. у псл. *каму, зн. в. *камень, род. в. *камене. Власне і.-є корінь *ак та його споріднений альтернант *ок̃- мали значення “гострий”.

З цих спостережень можна припустити, що значення “камінь” у кореня *ак̃м- є вторинним, яке розвинулося на основі давнішого значення “щось гостре” у зв’язку з використанням кам’яних знарядь.

Тимчасом основний реконструйований і.-є корінь *men (що мав три основні семантичні лінії розвитку *men 1; *men 2; *men 3) етимологами не роз’яснюється в його більш глибоких діахронійних зв’язках із неіндоєвропейськими мовами. Але, якщо звернутися до праці М.Я. Марра (Марр 1937, т. 4) “Бретонське нацменівське мовлення у зв’язці мов Афревразії”, то в ній академік припускає картвельський (альтернанти у сванській мові) та урартський (тобто у халдській мові клинописних пам’яток) субстратний шар у бретонському компоненті *men* (та його різних варіаціях на зразок *tean*, *taen*), що єдина з усіх кельтських мов зберегла значення “камінь” (Марр 1937, т. 4, с. 216).

Академік припускає й неіндоєвропейські когнати для бретонського слова *kar*, яке було у вжитку доіндоєвропейського населення Європи і від якого походить французьке слово *carrière*. Рефлекси цього складника засвідчено в бретонському слові *kar-eg* зі значеннями “скеля (на березі чи в морі)”, “підводний камінь”, “риф” чи первісно просто “камінь” (Марр 1937, т. 4, с. 214). Окрім того, зв’язки бретонського *kar* простежуються в реконструйованому дублеті *kar-men (наприклад, для укр. *камінь* та інших слов’янських мов) як соціальному варіанті бретонського слова *kre-теп̃ь*,

що сягає і.-є реконструйованого кореня *ker-men. Це схрещене утворення припускає існування середовища з двома соціальними групами, одна з яких вживала на позначення каменя та споруд з нього одноелементну форму *ker* з варіантом *kar*, а інша – *kre*, відповідники для яких наявні у грузинській мові, в баскській мові, а також у французькому слові *carrière* зі значенням “каменоломня” (Март 1937, т. 4, с. 215).

У праці Т. А. Михайлової “До проблеми реконструкції мови піктів” (Михайлова 2000) також наведено приклади слів із різних кельтських мов без помітних індоєвропейських когнатів, які семантично можуть бути пов’язані з усвідомленням внутрішньої й подеколи і зовнішньої форми назв досліджуваних нами термінів “менгіри” і “дольмени”. Так, зокрема, д.-ірл *benn* зі значенням “пік”, ср.-ірл *bann* “пік”, галл. *bennicus*, які, ймовірно, пов’язані з протобаскським *bendi та сучасним баск. *meni* “гора”. Припускають також, що докельтські топонімійні основи *tul* “невеличкий холм”, *ros* “гора”, *tor* “висока скеля”, скоріше за все, мають відповідники в семітських мовах.

Якщо говорити про субстратну основу кореня *men та його трьох індоєвропейських семантичних відповідників, а ще варіантів *man- / *mon-, то вочевидь вони є давніми синкретами, що рефлексуються в реконструйованих формах на зразок *me(n)ses “місяць / луна”, англ. *moon* “місяць / луна”, санскр. *masah “місяць / луна”. Як видно, корінь *men сягає давнішого кореня *me- “міряти”, адже за основу вимірювання брали фази місяця / луни.

І якщо зважати на підтримувану вченими солярно-астрономічну гіпотезу (яка також має і запеклих опонентів) про те, що споруди-мегаліти пов’язані з найдавнішими астрономічними спостереженнями (а не лише з ритуальними і, зокрема, поховальними обрядодіями), то наведені реконструйовані значення кореня *men є цілком коректними. Чимало мегалітичних споруд можна розглядати як об’єкти, що дозволяють фіксувати точки сходу та заходу Сонця й Місяця у дні сонцестоянь та рівнодень. Тому переконані, що саме цю версію походження кореня *men та його субстратних номінативних реліктів слід досліджувати як перспективну.

Окрім того, етимологічно спорідненими з українським словом *камінь* є індійське *asman “небесний камінь, небо” і д.-грецьк *ακμή* (акме) – “вища точка, пік, вершина” (див. вище). А оскільки небесне каміння – це, по суті,

метеорити, то виключати небесну природу окремих мегалітів як рештків метеоритів на Землі теж категорично не можна.

А ще цей корінь покладений в основу найменування чоловіка як носія ментальності (розуму, мудрості тощо) (*men- / *man- / *mon-): пор., в англ. *man*, у нім. *Mann*, що також сягають коренів *men-/ *man- зі значеннями “чоловік”, “думати” та ін. Знаходимо його і в род. в. укр. слова *ім'я / імені*. Виходячи з того, що свідомість формується в процесі діяльності, суб'єктом якою є людина, а об'єктом – навколишній світ, то пізнання буття протягом всієї історії людства здійснювалося у вигляді осмислення та іменування його об'єктів, внаслідок чого сакралізація власне самої синкрети *ім'я* ставала результатом відображення думки про поіменований об'єкт. З цього випливає основний висновок про те, що реконструкція процесу сакралізації іменувань мегалітів надасть більш переконливі підстави для аргументованого доведення субстратного шару в їх номінативних реліктах.

1. Етимологічний словник української мови / гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 2. (Д – Коцці). – 572 с.
2. *Кислий О.Є.* Мегаліти // Енциклопедія історії України: Т.6: Ла – Мі / Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2009. – 790 с.
3. *Кислий А.Е.* Кромлехи и каменные оградки срубной культуры на Керченском полуострове // Древности степного Причерноморья и Крыма. – Вып. 4. – Запорожье, 1993.
4. *Март Н.Я.* Бретонская нацменовская речь в увязке языков Афревозии // Избранные работы. – Т. 4. – М.: Гос. соц.-экон. изд-во. – С. 198-229.
5. *Михайлова Т.А.* К проблеме реконструкции языка пиктов (предварительные замечания) // Проблемы изучения дальнего родства языков на рубеже третьего тысячелетия: Доклады и тезисы научной конференции. – М., 2000. – С. 124–133.

GAIDYS (VIŠTA) LAIDOTUVIŲ RITUALUOSE: KAI KURIOS LIETUVIŲ IR UKRAINIEČIŲ PAPROČIŲ PARALELĖS

Šio pranešimo tikslas – nustatyti, kiek ir kokie gaidžio (vištos) aukojimo ritualų atskiri elementai fiksuojami XVII – XX a. pr. lietuvių ir ukrainiečių, o taip pat ir kitų kaimyninių tautų laidotuvių papročiuose ir tautosakoje, kokia jų prasmė, kiek ir kokių šių papročių refleksijų dar galima aptikti ir XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje.

XV-XVII amžiaus rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti duomenys rodo, jog gaidžiai / vištos lyginant su kitais gyvūnais aukojami kur kas gausiau ir dažniau. Matyt dėl to ir tikslų spektras labai platus – nuo atskiros kultūros (pavyzdžiui, javų) derlingumo ar kurios nors veislės gyvulių gausos užtikrinimo iki viso ūkio sėkmės, klestėjimo; nuo prašymo sergėti žmogų, siekio permaldauti visų dievų pyktį iki gaidžio aukojimo per šermenis ir laidotuves.

Tokio aukojimo refleksija galėtume laikyti J. Basanavičiaus užrašytą laidotuvių paprotį: „*Prieš pat išlydėjimą numirėlio vienas ar kitas palydovas pjauja gaidį ir meta ant žemės, o žmonės per jo dar kruviną kūną pereina. Gaidžio mėsa paskui suvalgoma, o jo dvasia pavirstanti in žirgą, ant kurio velionis savo ilgoje kelionėje gal jot ir aname sviete, reikalui atsitikus, iš jo pasinaudotie*“ [1].

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog panašūs papročiai žinomi ir kaimyninėse tautose, ir gana atokiai viena nuo kitos gyvenančioms ir tiesioginių ryšiu, regis, niekada neturėjusioms tautoms.

Pavyzdžiui, Indonezijoje dajakai mirusiajam nat krūtinės pririšdavo vištą, Borneo provincijoje laidotuvių metu vištą aukodavo, o Sumatroje vištos krauju apšlakstydavo karstą [2].

Moldovos Respublikos teritorijoje gyvenantys ukrainiečiai ir XX a. laikėsi tradicijos laidojant mirusįjį per dar neužkastą duobę, kurioje jau paguldytas mirusysis, perduoti dvi bet kokios spalvos vištas duobkasiams. Šią apeigą privalo atlikti moterys – mirusiojo giminaitės [3]. XX a. šios apeigos paskirtis aiškinama taip: „...kai ateis pasaulio pabaiga ir visus mirusiuosius pakvies į Paskutinį teismą, vištos turės nukapstyti nuo kapo žemes“. Dėl to prieš paduodant vištoms švariai nuplaunamos ir atrišamos iki tol supančiotos kojos [4]. Dar vienas griežtas reikalavimas – vištų negalima pakeisti jokių kitų

paukščiu ar gyvuliu, tik žuvimis. Tiesa, XX a. jau nebežinoma kodėl ši (tiksliau – tokia) išimtis gali būti taikoma.

Kai kuriuose Rumunijos regionuose artima mirusiojo giminaitė paduoda juodą / margą vištą /gaidį duobkasiui, kai šis jau būna užbėręs karstą žemę. Tikima, jog tokiu būdu paduota višta / gaidys atveria mirusiojo sielai vartus į aną pasaulį, arba – višta / gaidys karkdami kviečia paskui save mirusiojo sielą [5].

Panašus paprotys žinomas ir Karpatų-Bukovinos regiono ukrainiečiams. Laidotuvių metu vištą duoda tam, kuris mirusįjį perkeliant į karstą laikė jį už galvos, arba duobkasiui. Tikima, kad višta turėtų mirusiajam nurodyti / apvalyti kelią į aną pasaulį [6].

Vakarų Lietuvoje žinoma bent dešimt kalnų (alkakalnių), kurių pavadinimai turi šaknį *gaid-*: *Gaidžio kalnas* (Salantai, Kretingos rajonas) *Mockaičių Gaidkalnis* (Barstyčių seniūnija, Skuodo rajonas); *Gaidpilė* (pilkapis, Dovainiai, Platelių seniūnija, Plungės rajonas); *Gaidžiokalnis* (Gintalai, Varnių seniūnija, Telšių rajonas); *Gaidžiokalnis*, *Žasiukalnis* (Beržė, Laukuvos seniūnija, Šilalės rajonas). Dar minėtini *Vištkalnis*, *Vištpilė* (Krikliai, Micaičių seniūnija, Šiaulių rajonas); *Vieškalnis*, *Vištkalnis* (Naujakaimis, Girkalnio seniūnija, Raseinių rajonas). Taip pat *Gaidsalė* Platelių ežero užutėkyje (Platelių seniūnija, Plungės rajonas). Didžioji jų dalis (kalnai) – senosios laidojimo vietos.

Bemaž visi šie objektai apipinti padavimais, legendomis, sakmėmis. Dažniausiai jose vienu ar kitu pasirodo gaidys. Pavyzdžiui, padavime apie Salantų Gaidžio kalną sakoma: „...šalia gyvenęs valstietis sykį sumanė nukirsti ir nešti į turgų gaidį. Išėjęs kirvio, grįžęs tvarte gaidžio neberado. Visur jo ieškojo, gaidys tarsi žemėn prasmego. Pavargęs prisėdo ir staiga išgirdo jį giedant kalvoje prie Salanto. Nubėgęs ir ten gaidžio neradęs, tik giedojimas sklidęs iš kalno. Nuo to laiko gaidys po vidurnakčio šaižiu giedojimu šiurpindavęs praeivius. Esą, nuo to laiko kalvą salantiškiai praminė Gaidžio kalnu [7].

Legenda gretintina su kitomis panašiomis legendomis, kurių paskirtis įspėti, jog žmonėms čia nedera naktimis lankytis. Tokie lietuvių ir kitų tautų legendose pasikartojantys motyvai (kai iš kalno sklinda gaidžio ar žmonių giedojimas, vargonų muzika ir pan.) leidžia kelti hipotezę, apie tokių objektų sąsajas su ikirikščioniškuoju mirusiųjų kultu, mirusiųjų laidojimo papročiais, pagarba protėvių palaidojimo vietoms. Tą ir patvirtina archeologiniai duomenys.

1. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko dr. J. Basanavičius. Chicago: Turtu ir Spauda „Lietuvos“, 1903, L-LI; dar žr. Vykintas Vaitkevičius. Mosėdžio ir Salantų senosios šventvietės. *Liaudies kultūra. Nr. 3*. Vilnius, 1995, 14.

2. *Leo Frobenius*. Die Weltanschauung der Naturvölker. Weimar, 1898, 26.
3. *Романчук А.* Обряд передачи курицы над могилой у булаештских украинцев и его восточнороманские и славянские параллели: общее и особенное // *Філологічний часопис: збірник наукових праць*. – Вип. 1 (9). – Умань: Візаві, 2017. 71.
4. *Бушкевич С.П.* Курица // *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 3 (К–П). Толстой Н. И. (ред.) – М.: Международные отношения, 2004. 64.
5. *Salantai: Salantams 450 metų, 1556–2006. Sudarė ir redagavo Paulius Vaniuchinas, Audronė Pociūtė*. – Salantai: Salantų miesto bendruomenė, 2006, 8.

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ДІАГНОСТИКА
СИНКРЕТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ *ІСТИНА*
В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ І ЛИТОВЦІВ**

Семантика мовних одиниць, що випромінює ціннісну, поняттєву й образну страти польової структури концепту як ментального утворення, відображеного у свідомості представника певної лінгвокультури, аналізується за допомогою різних методів і методик, але з обов'язковим залученням дефінітивного методу інтерпретації значення слова у тлумачних словниках [1].

Останнім часом дослідники обґрунтовують доцільність застосування психолінгвістичного інструментарію для вивчення сучасної семантики слова [4] як імені концепту, так і його вербалізаторів [3]. Отримані попередні результати залучення таких процедур свідчать про різні об'єми представлення словникового (сучасного) й асоціативного (зокрема й синкретичного діяхронічного) значення в мовній свідомості носія конкретної культури. І цьому є об'єктивне пояснення.

За принципами лексикографічної традиції, словникове значення конструюється лексикографами переважно за принципом редукціонізму, тобто на основі мінімальних ознак, які формують зміст слова. Звернімо увагу, що лексикографічне значення – це штучний конструкт лексикографів, суб'єктивно визначений укладачами / укладачем мінімум ознак, який пропонується носіям мови як словникова дефініція. При цьому лексикографи, а особливо користувачі тлумачних словників, вважають, що саме в цьому семантичному об'ємі існує слово в мові, і, що головне, послуговуються, як правило, значеннями саме в цих рамках, хоча це не завжди відповідає дійсності [2, с. 12]. І з огляду на такі лексикографічні традиції і практики, словникове значення розглядають як сукупність основних, ядерних його сем, що відображають, на думку укладачів, основний зміст значення. Проте численні дослідження семантики імені й вербалізаторів концептуальних утворень як структур свідомості носія мови доводять, що для виявлення максимального об'єму семантичних ознак слова ядерних сучасних сем недостатньо, адже

подеколи діахронічні, а ще навколоядерні й периферійні семи є навіть більш значимими для процесу концептуалізації уявлень про поняття, що стоїть за його назвою.

Звісно, що для актуалізації цих сем потрібні ефективні методи, зокрема й діахронічне вивчення семантики слова та подальші експериментальні процедури, які дають змогу представити зміст слова як психологічну сутність, що формувалася не одним поколінням носіїв мови і збережена в їх мовній свідомості.

І якщо розгляди в глибокій діахронії первісне значення імені концепту ІСТИНА, то в українській мовній свідомості лексикографічні дефініції лексеми *істина* та його ЛСВ є семантичними переходами ядерного значення і.-є кореня **st-* “те, що відповідає дійсності”, “щось справжнє”. В мовній свідомості литовців зовнішня форма імені концепту TIESA та його сучасні значення є результатом семантичного переходу значення і.-є. кореня **ues-* “твердість, міцність, непорушність”.

Як бачимо, вихідні лексикографічні значення імен концептів ІСТИНА / TIESA є семантичними рефlekсами колись синкретичної індоєвропейської семи ‘незмінність, непорушність’. Ця ядерна сема в мовній свідомості українців трансформувалася надалі в двох іменах – *істина* і *правда*, а у литовців – в одному слові *tiesa*, хоча магістральні лінії подальшого розвитку сучасної семантики відбувалися за двома напрямками. Перший напрям, як свідчать лексикографічні значення, пов’язаний із визначенням об’єкта, який, зберігаючи ядерну діахронічну сему ‘незмінність’, може претендувати на те, щоб називатися істиною. Проблема пошуку такого об’єкта чи суб’єкта стає метою філософської та релігійної думки. Другий напрям семантичного оформлення поняттєвої зони обох концептів наголошує на відповідній якості істини, що може бути властива (а може і ні) певному об’єкту з даного класу об’єктів. Відтак, весь клас об’єктів підлягає диференціації на ті, що є істинними (справжніми, непохитними, непорушними), і ті, що є хибними.

Звісно, що такі попередні діахронно-синхронні спостереження потребують подальшої психолінгвістичної діагностики, зокрема експериментальної верифікації.

1. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Когнитивная лингвистика. – М.: Восток-Запад, 2007. – С. 38-41.

2. *Стернин И.А., Рудакова А.В.* Психолінгвістическое значение слова и его описание. Lambert Academic Publishing: Saarbrücken, 2011. 192 с.
3. *Стернин И.А.* К разработке психолінгвістического толкового словаря // Вопросы психолінгвістики, 2 (12). – 2010. – С. 57-63.
4. *Стефанова Н.О.* Етносеміометрична параметризація аксіоконцептосфер у британській та українській лінгвокультурах: дис. ... докт. філол наук: 10.02.17, 10.02.21. Київ, 2020. 564 с.

ЛИТОВСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОВНО-КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ

Актуалізація лінгвістичного ракурсу литовсько-українського контактування сприяє роз'язанню концептуального питання про генетичні, історико-культурні, політичні, соціально-економічні литовсько-українські взаємини в діахронічному вимірі.

Литовсько-українська етнічна й мовна взаємодія розгорталася впродовж кількох століть. „Запозичення з балтійських мов, передусім литовської, не просто численні, вони утворюють один із найкolorитніших пластів української „лексичної ментальності”, українського світосприйняття” [1], тому завжди викликали чималий інтерес серед мовознавців. Однак висвітлення впливу литовської мови на українську на різних хронологічних зрізах відзначається певною фрагментарністю [2] і сьогодні потребує удокладненого студіювання з урахуванням розширеної емпіричної бази дослідження – удоступнення широкому загалу дослідників нових писемних пам'яток та лексикографічних джерел, нових культурологічних та історичних розвідок.

Важливим аспектом вивчення литуанізмів в українській мові є відтворення *хронологізації їх реципіювання*, що забезпечить досягнення вичерпної та об'єктивної характеристики динаміки мовних одиниць у часі, а також пов'язаних із ними явищ позамовної дійсності – елементів матеріальної і духовної культури.

До найдавніших запозичень з балтійських мов (X ст.) належать литуанізми: *вентер* (*вінтір*, *в'ятер*, *в'ятір*, *ятір*) ‘риболовне знаряддя, ятір’ та *стырта* (1347–1349 рр.) ‘стоги необмолочених снопів, укладені особливим чином, скирти’, що функціонують і в сучасній українській мові і донині як діалектизми. Окремі литуанізми в сучасній українській мові стали історизмами, зокрема назви грошових податків та повинностей (*мезлева*, *посед*, *дякло* ‘податок натурою від урожаю і загального прибутку в селянському господарстві крім худоби’). Зауважимо, що українськими писемними пам'ятками зафіксований і дериват *подяколный* на позначення ‘різних податків натурою, що стягалися із селянських господарств, дякло’ 1499 р. У XVI–XVII ст. запозичення *дякло* в українських писемних

пам'ятках засвідчене вже з ад'єктивами-конкретизаторами, що є доказом поширення його у мові-реципієнті, зокрема: *дякло житное* 'данина від орних земель житом' 1601 р., *дякло ржаное (иржаное, оржаное)* 'тс.' 1522 р., *дякло овсяное* 'данина від орних земель вівсом' і *дякло сеньное* 'данина сіном' 1566 р.

Важливим чинником у висвітленні історії лексеми та її міжмовної міграції є час фіксації запозичення в писемних пам'ятках мови-реципієнта, що часто слугує важливим аргументом для надання переваги одній з альтернативних версій щодо визначення посередництва при перейманні іншомовної лексеми. Так, щодо окремих запозичень в українську мову думки етимологів у визначенні мови-посередника часто не збігаються: допускається старопольське чи старочеське посередництво. Однак, ураховуючи час фіксації цих запозичень у ймовірних мовах-посередниках, можемо надати перевагу одній із версій.

Тому пізнання історії слова, ширше – історії лексикону, його динаміки, неможливе без ретроспективної хронологізації мовних одиниць. Умовне ототожнення часу першої фіксації і часу запозичення дозволяє лінгвісту:

а) встановити „точний” час переймання, на який може вказувати рік, зазначений у писемному джерелі або рік написання пам'ятки;

б) окреслити „релятивний” час (із зазначенням часового проміжку, наприклад від року до року, або століття);

в) визначити час, від якого функціонує в українській мові запозичений мовний знак, уточнити джерело запозичення за умови можливої чи позірної альтернативи, уточнити хронологічну характеристику запозиченої лексеми у потенційних мовах-посередниках;

г) простежити за формальними і/чи семантичними змінами, яких зазнають запозичення у мові-реципієнті упродовж тривалого їх функціонування.

Українсько-литовська міжмовна взаємодія, зумовлена зокрема універсальними константами мовної / комунікативної свідомості, а також *подібністю культурних та етнонаціональних домінант* (І. Корольов), давно потребує ґрунтовного монографічного опису, у якому були б представлені не лише результати міжмовного контактування – засвідчені у мові різних хронологічних зрізів литуанізму, а й розкриті особливості, деталі самого процесу переймання та адаптації, повнота його реконструкції на підставі різних джерел для віддалених епох, залучена розширена, оновлена шляхом дескрипції нових пам'яток емпірична база дослідження. Нагальною також

є потреба укладання першого литовсько-українського та українсько-литовського словника, адже існує певна лакуна, що пов'язана з відсутністю лексикографічних джерел, зокрема перекладних словників, без яких процес підготовки майбутніх фахівців, орієнтованих на взаємовигідне співробітництво між Литвою і Україною, немислимий.

1. *Туряниця Інна*. Українсько-литовські взаємини у культурно-гуманітарній сфері. // Мандрівець. Наукові виклади. – 2012. – № 2. – С. 38–45.
2. Докладніше див. роботи: К. Jablonskis (1941); Л. Булаховський (1965); А. Непокупний (1964, 1968, 1970, 1972, 1976, 1994, 1996); І. Туряниця (2012); О. Ткаченко (2014); М. Вакулич (2016); S. Grytsenko (2020).

Alona Shyba

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)

**TEACHING LITHUANIAN AS A SECOND
FOREIGN LANGUAGE TO YURI FEDKOVYCH CHERNIVTSI
NATIONAL UNIVERSITY STUDENTS**

With rapid and constant growth of political, economic, cultural and professional cooperation between Ukraine and other European countries, the need for the competent specialists fluent in two or more foreign languages increases. Students' interest in the Lithuanian language and culture is stipulated by common historical, social and cultural prerequisites, as well as current realities. That is why the students of Yuri Fedkovych Chernivtsi National University choose Lithuanian as an optional course to study. Baltic Studies Centre at the faculty of foreign languages conducts practical classes of the Lithuanian language and socio-cultural seminars.

As the utmost goal of foreign language learning is the formation of the communicative competence we pay special attention to the creation of favorable conditions for those, studying the Lithuanian language and culture at our Centre.

Communicative competence, its components and the ways of formation were the subject of study of many foreign and Ukrainian scientists: D. Hymes, N. Chomsky, M.A.K. Halliday, M. Canale and M. Swain, B. Carroll, R. Gardner, P. Ur, A. Doff, H.D. Brown, J. Harmer, V. Cook, S.J. Savignon, I. Zymnia, V. Gromova. Conceptual elaborations in the sphere of foreign languages teaching are presented in the works of such scientists as S. Nikolaeva, L. Morska, I. Bim, E. Passov and others. The question concerning teaching Lithuanian as a second language for Ukrainians still needs further studies.

Communicative competence refers to a person's ability to communicate successfully. Sandra J. Savignon defines it as person's "ability to convey meaning, to successfully combine a knowledge of linguistic and sociolinguistic rules in communicative interactions" [1, p. 5].

In Common European framework of reference for languages we find the following components of the communicative competence: language, sociolinguistic and pragmatic competences [2]. Linguistic competence presupposes the knowledge about the language and the ability to apply it for

constructing meaningful messages, while pragmatic competence helps use the language appropriately, depending on a social context. Sociocultural competence is also important in terms of the ability to establish good relations with representatives of other nationalities.

Trying to find the answer to the question how to organize the process of learning Lithuanian as a foreign language effectively, we addressed the research of a prominent American scientist Stephen Krashen [3]. Specializing in second language acquisition, he builds his theory on five hypotheses: the acquisition-learning hypothesis, the monitor hypothesis, the input hypothesis, the natural order hypothesis, the affective filter hypothesis.

According to the first hypothesis students benefit most from the studying process where they acquire the FL naturally, very similar to the way the mother tongue is acquired. This is why we tend to organize the studying process so that implicit rather than explicit foreign language learning prevails.

Being one of the most archaic languages and the most conservative of all living Indo-European languages, studying its grammar determines much effort on the part of the learners. Among the peculiarities of the Lithuanian language are the facts that it is highly inflected, has twelve noun and five adjective declensions, two grammatical genders for nouns (masculine and feminine), four active voice tenses and the richest participial system in active voice, which makes it challenging to acquire.

Thus, teaching Lithuanian as a foreign language to my students, I try to avoid explicit rules teaching, substituting them by learning grammar in context and organizing a natural meaningful interaction.

Interactive technologies are of great benefit here. Cooperation, discussion technologies, situational modeling in which students are involved in pairs, PRES method, simulation and role-playing help create favorable conditions for developing communicative competence of the students studying the Lithuanian language. Project technology is used for Lithuanian culture studies, which are prepared mainly in groups (for example, the topics revealing the common historic past of Ukraine and Lithuania: "Bucovina region and Lithuanians"; "Ktohyn battle and the role of J. K. Chodkiewicz).

Still the biggest contribution to learners' Lithuanian communicative competence development are the Lithuanian language and culture summer and winter courses, organized by the Lithuanian Republic. Students acquire the Lithuanian language and culture naturally communicating with native speakers, attending University classes, visiting museums, travelling and meeting new

people. Yuri Fedkovych Chernivtsi National University students are also invited for semester studies at Vytautas Magnus University or Vilnius University.

So, in order to secure natural acquisition of Lithuanian as a second foreign language interactive technologies are practiced. To improve the language and to learn about Lithuania more, to see its customs and traditions students participate in Lithuanian language courses, organized by major Lithuanian universities.

1. Sandra J. Savignon. (1984). Communicative competence: theory and classroom practice: Addison-Wesley Publishing Company.
2. Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment: Council of Europe (2001), Strasbourg: Language Policy Unit.
3. Krashen, S. D. (1981). Second language acquisition and second language learning, Pergamon Press Inc.

М. К. ЧЮРЛЬОНІС В ІНТЕРМЕДІАЛЬНОМУ ПОЛІ РАУЛЯ ЧІЛАЧАВИ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

В запропонованій розвідці після загального окреслення термінологічних ознак інтермедіальної практики й своєрідності синтетичного ідіостилю М. Чюрльоніса здійснюється перехід до різних трактувань його образотворчого мистецтва, до віршових інтерпретацій картин й циклів художника у виконанні Р. Чілачави та перекладачів його поезій (подвійне відображення), пояснюється приблизне декодування малярських композицій.

Здавен відома в гуманітаристиці інтермедіальна практика набуває сьогодні особливого значення, коли активізована потреба перекодування знакових систем з однієї в іншу. Надто прикметна вона в мистецтві, в перекладацтві, тому поширена і в міжнаціональних зв'язках. В художній літературі часто застосовують прийом екфразису, що виконує роль змагання зображально-виражальних можливостей поезії (прози, драматургії), музики, образотворчого мистецтва, скульптури, архітектури, народної хореографії тощо.

Інтермедіальні можливості свого таланту реалізують часто митці на межі малярства, музики, лірики тощо. До них належить й Микалоюс Чюрльоніс (1875–1911), відомий не тільки як автор симфонічних поем «У лісі», «Море», кантати для хору й симфонічного оркестру «De profundis», струнного квартету, творів для хору, а капела на тексти псалмів, переробок 60-ти народних литовських пісень тощо (всього біля чотирьохсот п'єс), а й трьохсот малярських робіт в модерністському стилі ар-нуво, котрий поєднував елементи символізму й народного декору, ремінісценції японського, індійського, давньоєгипетського образотворчого мистецтв, сповнених містичних й любовних переживань віршів та поезій у прозі, поеми «Осінь», яку переклав Д. Чередниченко. Часто М. Чюрльоніс на підставі інтермедіальних експериментів апелював до можливостей синтезу різних мистецтв, надто в малярстві («Симфонія похорону. I–VI», «Соната сонця. Алегро», «Соната сонця. Анданте», «Соната сонця. Скерцо», «Соната сонця. Фінал», «Соната весни. Анданте», «Янгол. Прелюдія»,

«Соната моря. Алегро», «Соната моря. Анданте», «Соната моря. Фінал», «Соната пірамід. Алегро». «Соната зірок. Алегро», «Соната зірок. Анданте»), коли мальовані твори відповідали сутності музичних творів або для великого оркестру змішаного складу, іноді з хором й вокальними номерами, або характерних помірним чи стрімким темпом, або з функцією початку й завершення музичної композиції. Тому малярські роботи М. Чюрльоніса потрібно інтерпретувати як музичні. Нехтування такою настановою часто призводило до нерозуміння ідіостилію художника, як сталося з його масштабною роботою для товариства «Рута» (1909).

Неординарна художня спадщина М. Чюрльоніса, особливо образотворча, сповнена загадковості й містики, привертала увагу багатьох шанувальників й дослідників його таланту (А. Бенуа, С. Маковський, В. Іванов, А. Жмуйдінавічюс, Ю. К. Гаудімас, Е. Межелайтіс, А. Венцлова, В. Ландсбергіс, С. Урбонас та ін.). Серед українських письменників неабиякі зусилля для популяризації литовської літератури доклали її активний перекладач Д. Чередниченко, автор перекладу «Спогади про Чюрльоніса» Я. Чюрльоніте.

Інтермедіальний пафос позначився на виданні «Казка королів» М. К. Чюрльоніса, що з'явилося 2008 р. за сприяння тогочасного Надзвичайного й повноважного посла в Литві Б. Климчука й литовських інтелектуалів. В основу книги-альбому, забезпеченої репродукціями картин художника, покладено поезії українського й грузинського поета Р. Чілачави, писані грузинською мовою й перекладені українською (Б. Чіп, В. Лучук, В. Базилевський, С. Борщевський, П. Засенко, І. Римарук, П. Осадчук, П. Халимоненко, А. Кичинський) й російською (Л. Смирнов, Клавдія Білич, Р. Заславський, В. Дробот та ін.). Книжка відкривається передмовою «Казка королів» Р. Чілачави, названа за однією з робіт М. Чюрльоніса, зумовлена спробою «наблизитися до його сповненого таємниць малярства, що, як давно відзначено фахівцями, має певне літературне підґрунтя а досить чітко окреслену сюжетну лінію», «легко піддається ілюструванню віршами». За зізнанням Р. Чілачави, його поезії «не творилися спеціально за мотивами Чюрльоніса», в них було чимало авторських домислів й фантазувань, рефлексій з приводу мислення циклами, химерних композиційних структур, витонченої не яскравої колористики з чергування світла й тіні в межах однієї барви, особливостей «музичного живопису». Про екфразис не йдеться, хоча його елементи збереглися у віршах Р. Чілачави, котрий мав першорядний інтерес до ідей

та образного ладу малярських робіт М. Чюрльоніса, навіть обминув специфіку ну-артного стилю.

Найулюбленіші структури циклів М. Чюрльоніса, що формують композиційно-тематичну цілісність, зумовлені реаліями, в яких жив художник. Принаймні, цикл «Симфонія похорону» підказана, як спостеріг Р. Чілачава, давніми дзуйкійськими ритуалами. Однак в його віршах йдеться про рівність смертних перед «передзвоном лопати» («Primus inter pater» в перекладі В. Базилевського), про втіхи життя для живих, котрі ще не усвідомлюють, що вони «вісники своєї смерті» («Смерть» в перекладі С. Борщевського). Поет не досягнув сутності симфонії, властивої трагічному циклу художника. Можливо, прочитання малярського тексту йому вдалося при декодуванні циклу «Знаки Зодіака», як у віршах «Гілець» (переклад Г. Халимоненка) з акцентуванням характерних рис «чорного вола», який «шукав поночі / Слідів хисткої мажари»; або «Різні сни» (переклад В. Лучука) з окресленням жіночої вдачі, відповідної сузір'ю Діви, але не чоловічим уявленням про неї: «Вона покине скільки не манни, / Та жінка піде вдосвіта, за руку / Мої кошмари візьме, як заруку / Ночей жертвоних, видава, мани». Вдалі віршові коментарі до циклів «Сотворіння світу», до картин «Корабель. Хмари», «Вічність», «По кому б'ють дзвони» тощо.

Деякі цикли не супроводжені віршовими «коментарями», лише обмежені цитуванням певних джерел, наприклад, спостереження В. Іванова над самотністю художника, як у триптиху «Мій шлях», що складається з двох монолітних пейзажів струнного квартету, творів для хору, а капела на тексти псалмів – сюжетно прописаних картин-обрамлень, між якими поміщено ескпресивно-абстрактний сюжет, в якому вгадуються предметні обриси ніби дерев. На думку поета, композицію можна означити «Дитинство», «Юність», «Зрілість». 6. Попри те що деякі картини мають чимало інтерпретацій, вони не завжди наблизилися до їх розуміння. До таких загадкових полотен належить «Казка про королів» із сутінковими містами на деревах і конкретним, внутрішньо осяяним урбаністичним екстер'єром, котрий шанобливо тримають в руках королі-деміурги. Р. Чілачава, не будучи скептиком, сумнівається в остаточній відповіді на це видіння, що засвідчує його вірш «Вінець», котрий в російському перекладі Клавдії Білич передає міркування ліричного героя «істинність корон», призначену не для «самозванця».

Приблизні віршові коментарі Р. Чілачави загадкових картин М. Чюрльоніса зумовлені не тільки притаманною їм невловною багатозначною семантикою, а й розумінням недосяжності істини в останній інстанції. Недаремно альбом відкривається репродукцією полотна «Істина». Зображений чоловік при відсутності тіла, розчиненому в туманному просторі, з не чіткими рисами обличчя й ледь окресленої руки, котра тримає свічку як символ життя й знання, дивиться на мерехтливий вогонь – єдиний виразний елемент в центрі композиції. Однак його ледь промальоване око виявляє внутрішнє зосередження персонажа, а не відповідь, котрої очевидно не знають й ангели, що, ніби метелики, злітаються на полум'я.

Багатозначність невловної символіки картин М. Чюрльоніса утруднює їх інтермедіальне декодування, зумовлює приблизну віршову рефлексійність Р. Чілачави та перекладачів його поезій.

1. Миколаюс Костянтинас Чюрльоніс. Казка королів: живопис. Альбом. – Рига: RSEBAA, 2008. – 128 с.
2. Невідома Україна. – К.: Арій, 2020. – 272 с.

Відомості про авторів

Блануца Андрій – к.іст.н., старший науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України НАН (andriiBlanutsa@gmail.com)

Бондар Наталія – к.іст.н., старший науковий співробітник., завідувачка відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (bondarnat@ukr.net)

Боратинський Олег – викладач кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури (grb@ldufk.edu.ua)

Вацук Дмитро – к.іст.н., старший науковий співробітник Інститут історії України Національної академії наук України (dmvashchuk@gmail.com)

Васько Роман – д.філол.н., професор., ректор Київського національного лінгвістичного університету (dnister@ukr.net)

Винниченко Ігор – к.г.н., доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори (ingvar80@ukr.net)

Вітенко Алла – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 року навчання Київського національного університету імені Тараса Шевченка (allavitenko3@gmail.com)

Вуссек-Жильцова Людмила – президентка 111 відділу Союзу українок Америки, Голова комітету Голодомору в Південній Каліфорнії (США), колишня Голова Громади українців Литви та Громади українців Вільнюсу (wussek@hotmail.com)

Гапон Надія – д.філос.н, професорка кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка (nadiya.hapon@lnu.edu.ua)

Гаранко Віктор – Почесний консул Литовської республіки в м. Ужгород та Закарпатській області, докторант кафедри політології Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (Harancko_Viktor@ukr.net)

Гончарова Ольга – к.іст.н, доцентка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (olia.goncharova2016@g mail.com)

Гусак Ольга – Здобувачка вищої освіти 1першого (бакалаврського) рівня 1 року навчання історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (olia.yalo1501@gmail.com)

Ігнатенко Ірина – к.іст.н., доцентка кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Iryna_ignatenko@ukr.net)

Карпанов Уан – Капранов Ян – д.філол.н., професор кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця Київського національного лінгвістичного університету (skinner@ukr.net)

Коваленко Ірина – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня 2 року навчання спеціальності «Українська філологія та західноєвропейська мова» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ira-kovalenko99@ukr.net)

Корольов Ігор – д.філол.н., професор кафедри полоністики, директор Центру балтистики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (korolyovigor@gmail.com)

Корольова Алла – д.філол.н., професор., проректор з наукової роботи Київського національного лінгвістичного університету (allakor2008@gmail.com)

Коур Леся – к.іст.н., доцентка кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі (dombrovska_ne@ukr.net)

Любіцева Ольга – д.г.н., професорка, завідувачка кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (loa13@ukr.net)

Матей Юлія – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 року навчання історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (matejula4@hnpu.edu.ua)

Маріна Олена – д.філол.н., доцент., завідувачка кафедри Київського національного лінгвістичного університету (olenamarina@gmail.com)

Мацука Вікторія – к.е.н., доцентка кафедри менеджменту Маріупольського державного університету (v.matsuka@mdu.in.ua)

Мисак Анастасія – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 року навчання географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (nasya.mysak21@gmail.com)

Моргун Тетяна – Голова Союзу українок Литви

Мостова Софія – філологиня I категорії, завідувачка «Музею-кімнати Олесь Гончара» в Навчально-науковому Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (mostovasophiya99@gmail.com)

Наєнко Галина – д.філол.н., професорка кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (halynanaienko@gmail.com)

Назаров Назарій – к.філол.н., старший науковий співробітник, докторант Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (nazarmia@gmail.com)

Ніка Оксана – д.філол.н., професорка кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (nikaoksanaiv@gmail.com)

Опарін Ілля – студент 3 курсу ННІ міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, в.о. Голови студентського наукового товариства ННІ (illiaoparin@gmail.com)

Паска Марія – д.вет.н., професорка, завідувачка кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури (maria_pas@ukr.net)

Ранушко Сергій – *Панишко Сергій* – к.іст.н., доцент кафедри історії України та археології. Волинського національного університету імені Лесі Українки (Panishko1963@gmail.com)

Пахолок Зінаїда – д.філол.н., професорка кафедри інформаційної діяльності та туризму Відокремленого структурного підрозділу ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» Луцький інститут розвитку людини (paholok@ukr.net)

Петренко Ірина – д.і.н., професорка, завідувачка кафедри педагогіки та суспільних наук ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (petr-ir@rambler.ru)

Поповський Анатолій – д.філол.н., професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (popovski@i.ua)

Пластун Наталія – к.філол.н., (PhD), філологиня I категорії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (kurt_fjj@ukr.net)

Потапенко Руслана – к.іст.н., (PhD), старша викладачка кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди (rusyapotaopenko007@gmail.com)

Резенькова Марина – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 року навчання історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (rezenkovam963@gmail.com)

Рогожин Сергій – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 3 року навчання факультету Філософії та історії за спеціальністю історія та археологія (032,) Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. (b03241219@tnu.edu.ua)

Смирнов Ігор – д.г.н., професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (smugnov_ig@ukr.net)

Сліпушко Оксана – д. філол.н., професорка кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Oksana-slipushko@ukr.net)

Тараненко Аушреле – к.філол.н., старший науковий співробітник Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України (ausreletaranenko@gmail.com)

Темчинас Сергеюс – Temčinas Sergejus – humanitarinių mokslų habilituotas daktaras, profesorius, Senosios literatūros skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (Vilnius, Lietuania) (sergejus.temcinas@flf.vu.lt)

Турянця Інна – к.іст.н., доцентка кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Ужгородського національного університету (inna_t12@ukr.net)

Хоменко Віталій – к.іст.н., викладач Відокремленого структурного підрозділу «Конотопський індустріально-педагогічний фаховий коледж СумДУ» (vitalhomenko@ukr.net)

Ціватій Вячеслав – к.іст.н, доцент кафедри світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Заслужений працівник освіти України (tsivatyi@gmail.com)

Цуй Джибо (Jibo Tsuy) – аспірант кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (495425548@qq.com)

Чернишук Віктор – кінорежисер, сценарист, директор «Українського дому» в Литві (victor.cernisuk@gmail.com)

Шевченко Андрій – к.іст.н., доцент, вчитель історії Лощинівського ЗЗСО, член громадської організації «Краєвед» (shew7961@ukr.net)

Шертвітене Наталія – Голова Громади українців міста Вільнюс (sertvytiene@gmail.com)

Shyba Alona – Шуба Альона – к.пед.н., доцентка кафедри англійської мови, директор Центру Балтійських мовних студій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (alyonashyba@ukr.net)

Яблонський Олександр – студент 3 курсу факультету історії та філософії Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (b01439819@tnu.edu.ua)

Balsys Rimantas – humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, Klaipėdos universitetas (Klaipėda, Lietuva) (Rimantas.Balsys@ku.lt)

Blaszczak Tomasz – humanitarinių mokslų daktaras, Istorijos katedros dėstytojas, Vytauto Didžiojo universitetas (Kaunas, Lietuva)

Leonavičienė Vilma – Švietimo Akademijos Lituanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė, Vytauto Didžiojo universitetas (Vilnius, Lietuva)

Gritėnienė Aurelija – humanitarinių mokslų (filologija) daktarė, vyresnioji mokslo darbuotoja, Lietuvių kalbos institutas (Vilnius, Lithuania) (aurelija.griteniene@lki.lt)

Derukaitė Jūratė – lektorė, Lituanistikos ir užsienio kalbų centro vadovė, Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto. Klaipėdos universiteto (Klaipėda, Lithuania) (jurate.derukaite@ku.lt)

Darginavičienė Irena – Professor, humanitarinių mokslų (filologija) daktarė, Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius, Lithuania) (irena.dargin@gmail.com)

Lubienė Jūratė – humanitarinių mokslų (filologija) daktarė, Filologijos katedros docentė, vyriausioji mokslų darbuotoja, Klaipėdos universitetas, (Klaipėda, Lithuania) (dalia.pakalniskiene@gmail.com)

Pakalniškienė Dalia – humanitarinių mokslų (filologija) daktarė, Filologijos katedros profesorė, Klaipėdos universitetas (Klaipėda, Lietuva) (dalia.pakalniskiene@gmail.com)

Наукова література

Україна – Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 листопада 2021 р.) – К. : Гельветика, 2021. – 204 с.

Упорядники І. Винниченко, І. Корольов, Н. Пластун

За зміст, орфографію та стилістику тексту, а також за порушення авторських прав відповідальними є автори публікацій

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить програму заходу та тези доповідей науковців, педагогів, громадських діячів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів України, Литви, США, Канади, Китаю. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання ролі особистості в історії, особливостей діяльності громадських організацій, уроків та спадщини Великого князівства Литовського, мовно-культурних взаємин, туристських практик двох країн.